

ทัศนะทางสังคมในนวนิยายไทยสมัยรัชกาลที่ 7

การสะท้อนภาพความเป็นไปของสังคม และการแสดงทัศนะเกี่ยวกับสังคมที่ปรากฏอยู่ในนวนิยายไทยช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว อาจแยกกล่าวได้ใน 5 ประการด้วยกัน คือ หนึ่ง ทัศนะต่อวิถีชีวิต ความเชื่อ และค่านิยมในสังคมระบบเจ้าขุนมูลนาย สอง ทัศนะที่แสดงถึงการเติบโตของชนชั้นกลาง สาม ความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองและความเปลี่ยนแปลงของสังคม สี่ ทัศนะเกี่ยวกับการศึกษาและชนบประเพณี และ ห้า ทัศนะเกี่ยวกับสตรี ในอีกแง่หนึ่ง ทัศนะแต่ละด้านเหล่านี้ต่างก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอย่างใกล้ชิด ดังนั้น การสะท้อนภาพในแต่ละด้านจึงมีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน

นักประพันธ์นวนิยายที่สะท้อนสภาพสังคมและแสดงทัศนะเกี่ยวกับสังคมที่เด่นที่สุดได้แก่ ศรีบูรพา ยศ วัชรเสถียร ดอกไม้สด และ หม่อมเจ้าอากาศดำเกิง ในขณะที่นวนิยายของผู้ประพันธ์คนอื่น ๆ ก็แทรกข้อคิดเห็นทางสังคมไว้เช่นกัน จากการศึกษาทัศนะที่แสดงอยู่ในนวนิยายสมัยนี้ ทัศนะในประเด็นต่าง ๆ ที่กล่าวมาสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสังคม และผู้ประพันธ์แสดงถึงความตระหนักในความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว นอกจากนี้ จากทัศนะที่มีต่อสังคมซึ่งผู้ประพันธ์เสนอไว้ในนวนิยาย เราอาจกล่าวได้ว่า ผู้ประพันธ์เหล่านี้ก็คือ กลุ่มคนที่มีความคิดใหม่ซึ่งเริ่มเติบโตในสมัยนี้ โดยเสนอความคิดที่ขัดแย้งกับความคิดในแบบจารีตประเพณีที่เคยมีมาแต่เดิมภายในสังคม

ทัศนคติต่อวิถีชีวิต ความเชื่อ และค่านิยมในสังคมระบบเจ้าขุนมูลนาย

ลักษณะที่เด่นมากที่สุดประการหนึ่ง ซึ่งปรากฏอยู่ในนวนิยายที่แสดงทัศนคติทางสังคมในสมัยนี้ ก็คือ นอกจากผู้ประพันธ์จะสะท้อนภาพของสังคมไทยในระบบเจ้าขุนมูลนาย อันประกอบด้วยวิถีชีวิต ทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อต่าง ๆ แล้ว ยังได้แสดงความคิดเห็นในเชิงวิพากษ์วิจารณ์สภาพสังคม ในระบบเจ้าขุนมูลนายตามที่เป็นอยู่นั้นด้วย และโดยสภาพความเป็นจริงที่ว่า ในระยะเวลาระหว่าง พ.ศ. 2468 - 2477 นี้ ภายใต้สภาพเศรษฐกิจและการปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชที่มีมาเป็นเวลายาวนานตั้งแต่สมัยก่อนหน้านั้น คนในสังคมอาจแบ่งได้เป็นสองชนชั้น คือ ชนชั้นสูงอันได้แก่ กลุ่มขุนนาง และชนชั้นต่ำ อันได้แก่ ประชาชนธรรมดาสามัญที่ไม่มีบรรดาศักดิ์¹ นวนิยายจำนวนมากในสมัยนี้สร้างเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชนชั้นขุนนาง เช่น คุณพระ คุณหลวง ผู้มีอาชีพเป็นข้าราชการชั้นสูง มีเกียรติ เป็นที่ยกย่องนับถือเนื่องจากยศถาบรรดาศักดิ์ และมีชีวิตที่สะดวกสบายเนื่องจากมีฐานะที่ร่ำรวย ในขณะที่เดียวกันกับที่กล่าวถึงสิ่งสำคัญอันเป็นส่วนประกอบของชนชั้นสูงเหล่านี้ นวนิยายหลาย ๆ เรื่องก็ได้กล่าวถึงชีวิตของสามัญชนที่ไร้ยศถาบรรดาศักดิ์และยากจน และได้สะท้อนทัศนคติที่มีต่อชนชั้นทั้งสองนี้ เป็นภาพเปรียบเทียบถึงความเหลื่อมล้ำค่าสูงในสังคม รวมทั้งแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์ความเชื่อและค่านิยมต่าง ๆ ในระบบเจ้าขุนมูลนาย

การเสนอภาพความแตกต่างระหว่างชนชั้นและทัศนคติต่อความเหลื่อมล้ำค่าสูง
นวนิยายที่ประพันธ์ขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2468 - 2477 สะท้อนภาพชนชั้นตามที่ปรากฏอยู่ในสังคมช่วงสมัยนั้น กล่าวคือ ไขว่รายละเอียดภายในเรื่องกล่าวถึงชีวิตของชนชั้นสูงหรือชนชั้นสามัญ เพื่อเสริมให้เป็นส่วนประกอบที่จำลองความเป็นจริงในนวนิยาย ในการ

¹โปรดดู รายละเอียดเรื่องการแบ่งชนชั้นในสังคมไทย ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ผู้รวบรวม , เศรษฐกิจไทย โครงสร้าง ปัญหา และนโยบาย (กรุงเทพมหานคร : สมาคมเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515), หน้า 89-95. และชัยอนันต์ สมุทวานิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์ กับการเมืองไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เทศ, 2519), หน้า 238.

จำลองความเป็นจริงนี้ ผู้ประพันธ์แสดงให้เห็นว่ามีคนอยู่ 2 ระดับชั้น โดยสะท้อนการ
 ดำเนินชีวิตทั้งของกลุ่มคนชั้นสูง และคนสามัญ ผู้ประพันธ์ที่นำภาพชีวิตของคนทั้งสองชั้น
 มาเปรียบเทียบแสดงให้เห็นความเหลื่อมล้ำค่าสูง และแสดงทัศนคติที่มีต่อความเหลื่อมล้ำ
 ค่าสูงดังกล่าวในสังคม ได้แก่ คอกไม้สด ยศ วัชรเสถียร ป. อินทรปาลิต และศรีบูรพา

นวนิยายที่สะท้อนภาพของลักษณะความเป็นอยู่และการใช้ชีวิตของคนชั้นสูงไว้
 มากที่สุด ได้แก่ นวนิยายของคอกไม้สด ซึ่งบรรยายภาพชีวิตของคนชั้นสูงในค่านต่าง ๆ
 เช่น เป็นผู้ร่ำรวย มีการศึกษาคดี ดำเนินชีวิตตามแบบตะวันตก หรือหาอยู่ในวงสมาคม
 ชั้นสูง ดังที่แสดงอยู่ในนวนิยายเรื่อง ศัตรูของเจ้าหลอน (2472) ความผิดครั้งแรก
 (2473) กรรมเก่า (2475) และ สามชาย (2476) ภาพสะท้อนชีวิตคนชั้นสูงในนวนิยาย
 เหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นเพียงสิ่งที่ผู้ประพันธ์นำมาใช้ในการดำเนินเรื่องซึ่งแสดงความคิดหลัก
 ที่เป็นข้อคิดทางศีลธรรม อย่างไรก็ตาม ในนวนิยายเรื่อง กรรมเก่า และ สามชาย
 นอกจากการสะท้อนภาพชีวิตคนชั้นสูงแล้ว ในอีกด้านหนึ่ง คอกไม้สดได้สะท้อนภาพของคน
 สามัญในลักษณะที่เปรียบเทียบกับคนชั้นสูง นับเป็นการแสดงให้เห็นความเหลื่อมล้ำระหว่าง
 คนทั้งสองชั้นไว้ด้วย

ในนวนิยายเรื่อง กรรมเก่า ผู้ประพันธ์แสดงให้เห็นความแตกต่างของสถานะ
 ทางสังคมและสภาพความเป็นอยู่ระหว่างคนชั้นสูงและคนสามัญโดยแสดงผ่านตัวละครเอก
 คือ นุช ผู้มีชาติกำเนิดในตระกูลสามัญ แต่อยู่ในฐานะธิดาบุญธรรมของคุณหญิงรัตนวาที
 นุชและพี่สาวถูกกีดกันจากการแต่งงานกับชายในตระกูลขุนนาง เพราะชาติกำเนิดของตน
 ไม่เป็นที่ยอมรับ แม้แต่จากมารดาบุญธรรม คือ คุณหญิงรัตนวาทีเอง ซึ่งแสดงให้เห็นความ
 เหลื่อมล้ำของสถานะทางสังคม เมื่อนุชกลับมาอยู่ในบ้านบิดาจริงของตนในชนบท ผู้ประพันธ์
 แสดงภาพเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างความเป็นอยู่ในฐานะบุตรสาวนายอาจ กับ
 ความเป็นอยู่เดิมในฐานะบุตรสาวคุณหญิงรัตนวาที ผ่านทางความคิดของนุช "...ที่อัน
 ป่าเถื่อน จะแลไปที่ใด พบแต่ความมืด เปลี่ยวและเยือกเย็น... พอสายตาเหลือบเห็นมุ้ง
 สีนํ้าตาลทำให้เกิดความฉงนสนใจ มองดูที่นอน หมอน ผ้าห่ม ก็เห็นความแตกต่างกับที่ตน

เคยใช้เป็นอันมาก..."¹ แม้ว่าดอกไม้สดจะมีโควิพากษ์วิจารณ์หรือแสดงความคิดเห็นโดยตรงต่อความแตกต่างหรือความเหลื่อมล้ำที่ตนแสดงอยู่ในนวนิยายเรื่องนี้ แต่ในการบรรยายถึงความรู้สึกคำต๋อยของนุช และอัมพร พี่สาว ในค่านชาติกำเนิด ดอกไม้สดได้สร้างความรู้สึกเห็นใจหญิงสาวทั้งสองให้เกิดขึ้นแก่ผู้อ่าน โดยแสดงให้เห็นความรู้สึกถูกกกดั้นของอัมพรในการที่จำต้องแสดงตนอยู่ในฐานะธิดาคฤหิรัญรัตนวาที ทั้ง ๆ ที่โควิความจริงแล้ว ความรู้สึกประหลาดใจและสลดใจของนุชเมื่อรู้ชาติกำเนิดของตนว่าตรงกันข้ามกับที่เชื่ออยู่เดิม รวมทั้งความผิดหวังและการพลาดโอกาสในด้านความรัก อันเกิดจากความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้นในสังคม

การแสดงความคิดเห็นนอกเหนือใจแก่ตัวละครที่เป็นฝ่ายคนสามัญนี้ ดอกไม้สดแสดงไว้เช่นกันในนวนิยายเรื่อง สามชาย นอกจากการแสดงภาพเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างสถานะของคนสามัญกับขุนนาง เมื่อนางละมุน มารดาของเด็กชายรัตน พาดังเด็กชายรัตนเข้ามาในบ้านของเจ้าหมื่นเสมอใจราชครั้งแรกแล้ว ดอกไม้สดได้บรรยายความรู้สึกอึดอัดลำบากใจของนางละมุนหญิงชนบท ภายในบ้านของขุนนางในกรุงเทพฯ "เป็นธรรมดาอย่างยิ่งที่นางละมุนจะรู้สึกหายใจโล่งขึ้นถนัด เมื่อได้พินมาเสียดจากสถานที่อันหนาแน่นควญเจ้าขุนมูลนาย -- ตามสัญญาที่นางละมุนใช้สำหรับบุระทุกคนที่สวมถุงน่อง ร่องเท้า -- มาเสียดได้"² ความรู้สึกอึดอัดลำบากใจนี้ ผู้ประพันธ์แสดงให้เห็นว่าเกิดจากความหวาดเกรงในฐานะของผู้ที่ต่ำกว่าทางชนชั้น นอกจากนี้ ผู้ประพันธ์ยังเปรียบเทียบความแตกต่างทางชนชั้นผ่านทางสายตาของเด็กชายรัตน ซึ่งเป็นเด็กบ้านนอก แม้ว่าอายุยังน้อย ก็รู้สึกประหลาดใจในความแตกต่างระหว่างตนเองกับเด็กชาวกรุงลูกหลานของเจ้าหมื่นเสมอใจราชว่า "...ผมจุก สิ่งนี้ที่เด็กชายชาวชนบทเอาใจใส่มากที่สุด เด็กนี้ไว้ผมจุกเช่นเดียวกับเขา แต่เหตุไฉนจึงไม่ คลุกน้ำปลา และเหตุไฉน ถ้าเห็น...หมา

¹ดอกไม้สด, กรรมเก่า (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2517), หน้า 78.

²ดอกไม้สด, สามชาย (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2516), หน้า 9.

จึงจะไม่นั่งลงไหว้อย่างกะจ้องหง่องหรือจะเป็นที่มจุกของเด็กนี้มักปั้นมรกตและใส่เกี้ยว พุทธชาค หรือจะเป็นที่จุกของเด็กนี้เกล้าอย่างประณีตบรรจง...¹ และเด็กชายรัตน์ แสดงความประหลาดใจในการที่เด็ก ๆ บุตรหลานของขุนนางได้รับการปฏิบัติในแบบที่เขาเองไม่เคยได้รับ "...แม่พี่เลี้ยง 7-8 คน ทำหน้าที่ตักสิ่งนั้น ป้อนสิ่งนั้นให้เด็กเล็ก ๆ ส่วนเด็กโตก็เลือกหยิบเลือกกินตามใจ ทุกคนได้รับความบำรุงบำเรออย่างฟุ่มเฟือย เป็นที่พิศวงแก่บุตรชายของนางละมุนเป็นอันมาก..."² แม้ผู้ประพันธ์จะมีได้ให้รัตน์ได้รับคำคมตอความสงสัยของตน ซึ่งแสดงว่าดอกไม้สดมิได้มีวัตถุประสงค์ที่จะวิพากษ์วิจารณ์ความเหลื่อมล้ำดังกล่าว แต่ในการบรรยายถึงความรู้สึกนึกคิดของรัตน์ ดอกไม้สดก็ได้ใช้วิธีการที่ทำให้ผู้อ่านมีความรู้สึกร่วมกันกับรัตน์ในฐานะที่เป็นผู้ต่ำต้อยทำให้เกิดความเห็นใจ

นอกจากนวนิยายของดอกไม้สดซึ่งกล่าวถึงภาพชีวิตส่วนหนึ่งของสามัญชนเปรียบเทียบกับชีวิตคนชั้นสูงในนวนิยายเรื่อง กรรมเก่า และ สามชาย คำนวณความเสี่ยงที่แสดง ความเห็นใจ แล้ว นวนิยายที่สะท้อนภาพความเป็นอยู่ของสามัญชน ผู้ไร้ยศถาบรรดาศักดิ์ และมีชีวิตอยู่อย่างยากจนแร้นแค้น ได้แก่นวนิยายเรื่อง โลกสันนิบาต (2469) ลูกผู้ชาย (2471) และ สงครามชีวิต (2475) ของ ศรีบูรพา ยอดสงสาร (2473) ของ ป. อินทรปาลิต เทพธิดาในฝัน (2476) ของอาษา และนวนิยายเรื่อง มิตรภาพ (2477) และ ชาติชาย (2474) ของยศ วัชรเสถียร ส่วนใหญ่การสะท้อนภาพในค่านี้นี้ยังคงมีเป็นส่วนน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับการเสนอภาพของชนชั้นสูงหรือคนชั้นกลางที่มั่งคั่ง นอกจากนวนิยายเรื่อง สงครามชีวิต เพียงเรื่องเดียวซึ่งสะท้อนภาพคนสามัญที่ยากจนโดยตลอด เนื้อหาในนวนิยายเหล่านี้สะท้อนภาพสามัญชนคำนวณความเสี่ยงและแสดงทัศนคติที่ต่างระดับกัน นวนิยายเรื่อง เทพธิดาในฝัน บรรยายชีวิตของ พงษ์ ทัฬหะครเอก และคูรัก ว่าเป็นคนยากจน พงษ์พยายามเก็บหอมรอมริบเพื่อแต่งงาน และพยายามพยุงฐานะตนเองด้วยการขยันหมั่นเพียรในการทำงาน แต่การดำเนินเรื่องส่วนใหญ่อยู่ที่ เรื่องของความรัก

¹ ดอกไม้สด, สามชาย, หน้า 17-18.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

และการเสียดสี ผู้ประพันธ์บรรยายชีวิตของตัวละครเอกในฝ่ายที่เป็นผู้นำสงสารและน่าเห็นใจ แต่มีใค้นำไปเปรียบเทียบกับตัวละครอื่นเพื่อแสดงทัศนะเกี่ยวกับความยากจนและความเหลื่อมล้ำ ระเบียบของการแสดงออกในนวนิยายเรื่องนี้คล้ายกันกับนวนิยายเรื่อง โลกสันนิบาต ซึ่งแสดงให้เห็นภาพชีวิตของคนที่ยากจนส่วนหนึ่งในเมือง ถูกกลั่นแกล้งโดยผู้มีอำนาจมากกว่าทางการเงิน ผู้ประพันธ์มีใค้นำพฤติกรรมและความแตกต่างของชีวิตคนที่แสดงอยู่มากกว่าในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ แต่เป็นการเสนอภาพอย่างเดียว ส่วนนวนิยายที่สะท้อนความแตกต่างทางชนชั้นของคนในสังคม แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ พฤติกรรม และทัศนคติที่ชนชั้นทั้งสองมีต่อกัน ตลอดจนแสดงทัศนะที่มีต่อความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้นอย่างเด่นชัด คือ นวนิยายเรื่อง ยอดสงสาร ชาติชาย ลูกผู้ชาย และสงครามชีวิต

ในนวนิยายเรื่อง ยอดสงสาร ป. อินทรปาลิต ได้บรรยายสภาพชีวิตในชนบท การทำงานของชาวไร่ชาวนาที่ชะตากรรมขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงของดินฟ้าอากาศ และนำไปเปรียบเทียบกับชีวิตของชนชั้นขุนนาง โดยการบรรยายว่า "...อาชีพของกำนันสี่ตกอยู่แก่โชค ปีไหนถ้าฝนฟ้าบริบูรณ์พืชผลถึงออกงามมีกำไร ถ้าเคราะห์หามยามร้าย แรงแและทุนทรัพย์ที่ลงไว้ควยความอุทสาหะก็ตองขาดทุนบ่นปี ไม่เหมือนกับท่านขุนนางวางน้ำที่มีเงินทองเป็นหลักฐาน..."¹ ทั้งใค้แสดง ความแตกต่างระหว่างชีวิตในกรุงเทพฯ และชีวิตในชนบท ชาวกลีกร และขุนนาง รวมทั้งทัศนคติต่ออาชีพกลีกรจากสายตาของชาวกลีกรในการสนทนาระหว่างชค และน้อย ตัวละครเอกในเรื่อง

"เธอคงรู้สึกเบื่อหน่ายในอาชีพข้างกระมัง"

"เบื่อหรือคะ"... "จะทำอย่างไรไค้ ความจำเป็นมึงคัมุเราให้มีอาชีพเช่นนี้ พวกเราเกิดอาชีพ ลืมตาไค้โลกก็พบแต่ความยากจนแรนแค้น"

"ถ้าเราถือสันโคษ คือ พอยใจในความเป็นอยู่ของเรา ไค้กระทือรือร้น ทะเยอทะยาน ที่จริงก็ไค้เป็นสุขมาก"

¹ป. อินทรปาลิต, ยอดสงสาร, พิมพ์ครั้งที่ 3. (พระนคร : สำนักพิมพ์ดวงศีกษา, 2512), หน้า 7.

"กะ- เป็นความสุขอย่างเจียบ ๆ ของพวกชาวไร่ด้วยกัน ถึงเราจะปรารถนา
ไผ่ผืนอย่างไร เราก็มิหวังมีฐานะให้ดีไปกว่านี้ได้ ชคหรือฉันไม่ใช่ชาวกรุงเทพฯ
เราไม่มีวุฒิสภาคุณาญาติเป็นเชื้อสายขุนนาง เราเกิดมาในหมูกลีกร พวกที่ต้องทำงาน
อาบเหงื่อต่างน้ำ หาเขากินคำ มีเกียรติยศไม่ผิดอะไรกับตัวแมลงตัวหนึ่ง"¹

การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างชีวิตความเป็นอยู่ของคน ๒ชนบทกับ
คนชั้นสูงในเมืองในนวนิยายเรื่องนี้ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความตระหนักในความ
เหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้น โดยเฉพาะการถ่ายทอดจากสายตาของชาวกลีกรซึ่งมองเห็นว่า
ไม่ว่าตนจะไผ่ผืนอย่างไร ก็จะต้องเปลี่ยนสถานะจากที่เป็นอยู่นั้นไผ่ผืนยาก ผู้ประพันธ์ได้สร้าง
ความสอดคล้องกับความคิดนี้ โดยให้ ชค ตัวละครเอก เปลี่ยนสถานะทางสังคมไปอย่าง
ตรงกันข้ามในเวลาต่อมา เนื่องจากค้นพบว่าตนเกิดในตระกูลขุนนาง ส่วนน้อยยังคง
ตกอยู่ในสถานะเดิม และชคกลับไม่ยอมรับน้อยในฐานะภรรยา

หากจะพิจารณาในด้านการแสดงทัศนะ เกี่ยวกับความแตกต่างทางชนชั้นของคน
ในสังคม ยศ วัชรเสถียร และศรีบูรพา เป็นผู้ประพันธ์นวนิยายที่สะท้อนความแตกต่าง
และแสดงทัศนะที่มีต่อความแตกต่างดังกล่าวอย่างเด่นชัดที่สุด กล่าวคือ นอกจากสะท้อน
ความเหลื่อมล้ำต่ำสูงที่เป็นอยู่ในสังคมแล้ว ยังแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ พฤติกรรม
และทัศนคติที่ชนชั้นทั้งสองมีต่อกัน อันเนื่องมาจากความแตกต่างทางชนชั้นด้วย

ในนวนิยายของ ยศ วัชรเสถียร เรื่อง ชาติชาย ตัวละครเอกคือ แผน
ไวทยวิทย์ แสดงความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับความแตกต่างทางชนชั้นโดยตลอด ผู้ประพันธ์
ดำเนินเรื่องให้แผน ได้รับความชื่นชมจากตัวละครฝ่ายชนชั้นสูง และถูกปฏิบัติเสกการแต่งงาน
ถึงสองครั้ง เนื่องจากแผน อยู่ต่างชนชั้น ปราศจากยศศักดิ์ตระกูล ทัศนะที่แสดงอยู่
อย่างชัดเจนในขณะที่แผนบรรยายความรู้สึกนึกคิดของตน คือ ความไม่พอใจต่อการแบ่ง
ชนชั้นและความเหลื่อมล้ำต่ำสูงในสังคม นอกจากการแสดงผ่านทางความรู้สึกนึกคิด

¹ป. อินทรปาลิต, ยอดสงสาร, หน้า 12.

ของแผนแล้วผู้ประพันธ์ยังได้แสดงทัศนะดังกล่าวผ่านทางตัวละคร คือ ผู้ส นองสาวของแผน ซึ่งตอบคำถามของพี่ชายด้วยเหตุผลที่คนจะไม่แต่งงานกับไวพจน์ และได้รับความเห็นชอบด้วยจากแผนว่า "เพราะเขามิ่งมีกว่าเรา เขาเป็นลูกเจ้าคุณและสืบวงศ์เทวันคะพี่แผน มนุษย์จำพวกนี้เข้าถือตัวและถูกยกคนอย่างเรานะคะพี่แผน และดูเหมือนเขาจะเห็นพวกที่จน ๆ ไม่ทรูหราด้วยศักดิ์ศรีตระกูลอย่างเราไม่ใช่คนด้วยซ้ำ"¹ ภาพสะท้อนทัศนคติและพฤติกรรมที่ชนชั้นสูงมีต่อชนชั้นที่ต่ำกว่า ตามที่ผู้ประพันธ์แสดงอยู่ในคำพูดของตัวละครนี้ คือ การถือยศศักดิ์ของฝ่ายชนชั้นสูง และการมองชนชั้นต่ำด้วยสายตาถูกดูแคลน ในขณะที่เดียวกัน ก็สะท้อนให้เห็นทัศนคติของฝ่ายคนสามัญว่า ได้รับความรู้สึกที่ชนชั้นสูงมีต่อตนด้วย

ในนวนิยายของศรีบูรพา เรื่อง ลูกผู้ชาย ผู้ประพันธ์แสดงให้เห็นความเหลื่อมล้ำค่าสูงทางสังคมซึ่งมีบรรดาศักดิ์และตระกูลเป็นเครื่องแบ่งฐานะอย่างหนึ่งของคน ในการบรรยายความแตกต่างระหว่างเด็กนักเรียนสองคน คือ ร่ำพรรณ จันทวิโรจน์ และมาโนช รักสมาคม ตัวเอกในเรื่อง แม้ว่าร่ำพรรณจะเป็นช้อยกเว้นจากกลุ่มชนชั้นสูง ผู้มักจะรังเกียจการคบหาสมาคมกับผู้ไม่มีฐานะ เสมอตนก็ตาม การเป็นเพื่อนกันระหว่างร่ำพรรณและมาโนชได้ทำให้เด็กนักเรียนอื่น ๆ ที่เป็นลูกขุนนางทั้งหลายไม่พอใจ ศรีบูรพาแสดงถึงความแตกต่างทางฐานะตระกูลของเด็กทั้งสองไว้ว่า

อันความเป็นจริงนั้น ร่ำพรรณกับมาโนชไม่น่าจะเป็นเพื่อนที่รักใคร่สนิทสนมกันได้เลย พูดถึงฐานะหรืออีกทางไกลกันราวฟ้าและดิน ร่ำพรรณเป็นลูกเจ้าคุณมาเรอ-หฤทัยราช มีชีวิตอยู่ภายใต้ความทะนุถนอมอันนุ่มนวลเพื่อไปถวายความเคารพสักการะ เป็นบุตรของผู้ซึ่ง เป็นทั้งขุนนางผู้มีเกียรติและเป็นผู้มั่งคั่งไปถวายโศภนทรัพย์ศฤงคารบริวาร ส่วนมาโนชนั้นสิตรงกันข้าม บิดาของเขามีอาชีพจะเป็นแต่ช่างไม้ธรรมดาคนหนึ่ง มารดาเลิกทำไหม พวกเด็ก ๆ ในโรงเรียนผดุงวิทย์ โดยมากเป็นบุตราบุตรีของพวกผู้ที่มีตระกูลเกือบทั้งสิ้น และเด็กพวกนี้มักจะได้รับ ความอบรมสั่งสอนจากบิดามารดา ไม่ให้ออมตัวลงมาเล่นหัวกับเด็กที่เป็นลูกของคนจน ๆ ด้วย²

¹ยศ วัชรเสถียร, ชาติชาย (ม.ป.ท., 2478), หน้า 218.

²ศรีบูรพา, ลูกผู้ชาย, พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิชา 2518), หน้า 8.

ส่วนทัศนคติที่ชนชั้นทั้งสองมีต่อกัน แสดงอยู่ในคำพูดของมาโนช ขณะสนทนากับรำพรรณ "แต่ขอให้คุณเห็นอกเห็นใจว่า ตั้ง 80 คน ในจำนวน 100 ที่มีฐานะสูงอย่างคุณ เขาคิดว่าเขาเกิดในเมืองฟ้าอย่างว่าทั้งสิ้น"¹ ซึ่งเป็นการแสดงทัศนคติต่อการวางตัวของคนชั้นสูง ภาพสะท้อนความรู้สึกและทัศนคติของคนชั้นสูงที่มีต่อคนที่ชั้นต่ำกว่า แสดงให้เห็นชัดเจนมากขึ้น โดยตัวละคร คือ คีรี สีตะกำแหง บุตรพระยาปริชาพิทยลาสน์ ผู้ประพันธ์แสดงให้เห็นทัศนคติของคีรี ในการบรรยายโดยตรงว่า "ยิ่งเจริญวัยและยิ่งรู้จักโลกกว้าง คีรียิ่งได้ความรู้ใหม่เพิ่มเติมอีกหลายอย่าง อาทิคือ เห็นว่า การไว้วางตัวให้สูง แสดงอาการเย่อหยิ่งลำพองดูถูก ตลอดจนแสดงความโหดร้ายต่อเด็กชั้นต่ำ ๆ เหล่านี้คือสมบัติลูกผู้ที่มีตระกูลพึงกระทำ"² ทัศนคติของคีรีซึ่งผู้ประพันธ์แสดงอยู่นี้ เป็นการสะท้อนให้เห็นการวางตัวของชนชั้นสูง ภาพสะท้อนทัศนคติและพฤติกรรมของคนชั้นสูงที่แสดงอยู่ในนวนิยายของศรีบูรพา มีลักษณะเช่นเดียวกันกับนวนิยายของ ยศ วัชรเสถียร กล่าวคือ มีท่าทีเย่อหยิ่ง ถ้อยศศักดิ์และดูถูกคนชั้นต่ำ

นวนิยายของศรีบูรพาอีกเรื่องหนึ่ง คือเรื่อง มัจฉาบ³ ก็แสดงให้เห็นความเหลื่อมล้ำค่าสูงทางชนชั้น ในค่านการถ้อยศศักดิ์ของคนชั้นสูงโดยผู้ประพันธ์สร้างเรื่องให้มันส์ ตัวละครเอก อยู่ในตระกูลขุนนาง ต้องประสบความทุกข์ทางจิตใจด้วยความขัดแย้งระหว่างความรู้สึกผิดและชอบตลอดเวลา เนื่องจากคนไม่กล้ายอมรับว่าได้หญิงต่างชนชั้นเป็นภรรยา

การแสดงถึงพฤติกรรมและทัศนคติที่คนในสองระดับชั้นมีต่อกันดังกล่าวข้างต้น ยังคงเป็นเพียงการเสนอภาพต่อผู้อ่าน แม้ผู้ประพันธ์จะแสดงความรู้สึกของตัวละครใน

¹ ศรีบูรพา, ลูกผู้ชาย, หน้า 126-127.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

³ ศรีบูรพา, มัจฉาบ, พิมพ์ครั้งที่ 2. (พระนคร : สำนักพิมพ์ดวงศึกษา,

เชิงไม่พอใจต่อสภาพที่แตกต่างกันทางชนชั้นหรือชั้นนำเสียงบรรยายท่าทีเย้ยหยิงของตัวละครฝ่ายคนชั้นสูงว่าเป็นสิ่งที่ไม่สมควรก็ตาม แต่มีใค้ให้ตัวละครแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์สภาพนั้น นวนิยายเรื่อง ลูกผู้ชาย และ ผจญบาป มีการเสนอภาพโดยมิได้มีการแสดงความคิดเห็นในแบบวิพากษ์วิจารณ์ ส่วนในนวนิยายเรื่อง ชาติชาย ผู้ประพันธ์ ใค้ให้ตัวละครแสดงทัศนะวิพากษ์วิจารณ์สภาพความเหลื่อมล้ำค่าสูงค่อเนื่องจากการเสนอภาพด้วย นอกจากนวนิยายเรื่องนี้แล้วนวนิยายของศรีบูรพาเรื่อง สงครามชีวิต แสดงการวิเคราะห์วิจารณ์ความแตกต่างระหว่างความเป็นอยู่ของคนสองระดับชั้นในสังคมอย่างละเอียดและเป็นขั้นตอน

ในนวนิยายเรื่อง ชาติชาย แฉกกล่าวถึงอุปสรรคทางความรักของตนว่าเป็นเพราะตนเกิดในตระกูลที่ยากจน และเป็นสามัญชน จึงเป็นที่รังเกียจของบิดามารดาของคู่รักซึ่งอยู่ในตระกูลขุนนาง แฉกบรรยายความรู้สึกที่มีต่อเรื่องนี้ว่า

ที่จำกัก็มีอยู่ว่า ข้าพเจ้าสืบเชื้อสายผิด เพราะไม่ได้สืบเชื้อเนื้อหนอสนัญแห้ว ไม่หุหุหุว่าไควยศักดิ์คือครฐาน มีสุตางคนอยไป . . . หาใจความผิดของข้าพเจ้าไม่ เพราะข้าพเจ้าเกิดมาแต่ตัวลอนจอน ไม่ไคมีอายุรณประดับกาย มือไม้ไม่ไคหยิบฉวยอะไรติคมาควย เป็นลักษณะเกี่ยวกับการมาสู่โลกนี้ของสัตว์โลกทั้งหลาย และเมื่อเกิดมาแล้ว ก็หาไคมีชอนเงินชอนทองรออยู่ที่ปากเหมือนคนบางคนบางพวกไม่ ทั้งไม่อาจที่จะเลือกเกิดใใใครเป็นพอเป็นแม่ไคตามชอบใจ . . .¹

ทัศนะที่แสดงอยู่ในความคิดของแฉกก็คือ การแบ่งแยกทางชนชั้นมีไว้สำหรับคนแต่ละคนตั้งแต่กำเนิด และการแบ่งแยกนี้ขึ้นอยู่กับว่า แต่ละคนจะถือกำเนิดในตระกูลใด ถ้าเป็นตระกูลสามัญชนและยากจน ก็จำต้องยอมรับสภาพนั้น ความคิดของแฉกนี้แทรกนัยทางทัศนะว่า ความเหลื่อมล้ำทางชนชั้นซึ่งขึ้นกับชาติกำเนิดนี้ เป็นสิ่งที่ไม่ยุติธรรม ต่อจากนั้นแฉกได้กล่าวแสดงความคิดเห็นเช่นนี้โดยตรง เมื่อตนถูกคุณหญิงกิตติภรณ์นตรีหุหมิน แฉกเปรียบเทียบเหตุการณ์นี้กับการที่คนชั้นต่ำถูกคนชั้นสูงคูดุหมิน อันเป็นสภาพความเหลื่อมล้ำค่าสูงที่ปรากฏอยู่ในสังคม โดยกล่าวว่า

¹ ยศ วัชรเสถียร, ชาติชาย, หน้า 7.

ใครจะรับรองได้ว่า นายจุนหรือทิกจัน กับท่านเจ้าคุณเสนาบดี และลูกสาวของเขา ไม่ใช่มนุษย์เหมือนกัน เจ้าคุณเสนาบดีเป็นคนที่ทำประโยชน์ให้แก่ชาติเพราะหน้าที่ราชการ นายจุนและทิกจันก็ทำประโยชน์ให้แก่ชาติในฐานะที่แก่เป็นชาวนา และมุ่งมั่นเป็นความชอบธรรมแล้วหรือที่นายจุนและทิกจันถูกเหยียดหยามเสมือนประหนึ่งว่าไม่ใช่คน¹

ข้อวิพากษ์วิจารณ์ที่แน่นอนคือความแตกต่างทางชนชั้น จึงได้แก่ สภาพที่เป็นอยู่นี้เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องไม่ชอบธรรม เพราะสามัญชนที่ควรมีฐานะของความเป็นมนุษย์เช่นเดียวกันและทำประโยชน์แก่ประเทศ เช่นเดียวกับกับคนชั้นสูง กลับถูกรังเกียจด้วยเหตุผลเพียงเรื่องชาติกำเนิด

ส่วนนวนิยายเรื่อง สงครามชีวิต ซึ่งเป็นนวนิยายที่บรรยายภาพชีวิตของสามัญชนผู้ยากจนในสังคมไว้มากที่สุดก็ในบรรดานวนิยายที่เขียนขึ้นในช่วงสมัยเดียวกัน นับตั้งแต่การวางตัวละคร โครงเรื่อง จนถึงจุดหมายหลักของเรื่อง ล้วนเป็นไปเพื่อสะท้อนวิถีชีวิต ความคิด ความทุกข์ของชนชั้นที่ยากจน และแสดงทัศนะต่อความแตกต่างระหว่างชนชั้นโดยตลอด ศรีบูรพาสะท้อนชีวิตของชนชั้นต่ำในสังคมไว้อย่างกว้างขวาง ทั้งแต่ความเป็นอยู่ที่ยากจนคนแค่นของระพีพร ยุทธศิลป์และพลิน โรหิตะวร ตัวเอกของเรื่องผู้มีการศึกษาพอสมควร แต่ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงความยากจนได้ ภารทำงานหนักของกรรมกรลากรถ เพื่อต่อสู้กับความอดอยาก การช่วยเหลือในระหว่างคนจนด้วยกันเอง ตลอดจนข้อคิดที่ว่าแม้จะเป็นคนจนแต่คนจนเหล่านี้ก็เป็นคนดี ศรีบูรพาได้แสดงทัศนะสองประการในระหว่างการสะท้อนภาพเหล่านี้ กล่าวคือ ศรีบูรพาเสนอทัศนะที่ว่า ไม่ควรแบ่งแยกระหว่างเชื้อชาติ ภาษา เพราะคนจนก็คือคนจนด้วยกัน

ถึงเขาจะเป็นคนชาติอื่นภาษาอื่น เป็นชาติที่เราคนไทยและคนทั้งหลายในโลกมักดูหมิ่น ถึงเขาจะเป็นเจกและเป็นเจกที่มีอาชีพค้าขาย แต่มันก็ไม่ได้ทำให้เขาเป็นอื่น นอกจากเป็นมนุษย์เหมือน ๆ กับเรา มีใจหรือระพีพร ว่าเป็นคนแก่ที่มีกำลังทำงานหนักกว่าตนหนาวสั่นไปทั่วทั้งตัว เป็นคนแก่ที่มีเลือดเนื้อ และความรู้สึกเหมือนบิณฑามารดาของคิฉิน เหมือนกับบิณฑามารดาของคนทั้งหลาย ชาติและอาชีพไม่

¹ยศ วัชรเสถียร, ชาติชาย, หน้า 141.

สามารถจะเปลี่ยนมนุษย์ให้เป็นสัตว์โคเคอจริงไหมคะ, ระพีพันธุ์ ?¹
 และประการที่สองหลังจากการเปรียบเทียบความแตกต่างกันระหว่างฐานะและความเห็น
 อยู่ของคนยากจนและคนที่มีฐานะมั่งคั่งซึ่งแตกต่างกันมากอย่างไม่น่าเชื่อแล้ว ศรีบูรพา
 ได้ตั้งคำถามต่อสาเหตุที่ทำให้คนแตกต่างกันเช่นนี้

มันเรื่องอะไรกันหนอ ที่ทำให้เสียของนายเกยูรมีราคาถึง 24 บาท ในขณะที่เสียของ
 นายระพีพันธุ์ ยุทธศิลป์ มีราคาเพียงสิบสลึงเท่านั้น ? แมวนายเกยูรจะเป็นคน
 หมูมรุมราวคราวเดียวกับฉัน สะดวยอดทนไม่เกินกว่าฉัน มีความรู้ความสามารถไม่
 สูงกว่าฉันก็มากนัก มีหน้าที่การงานอยู่ในกรมเดียวกัน แต่กระนั้น ฉันก็ยังรู้สึก
 เหมือนกับว่าเขาเป็นชาวโลกอื่น มีทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวโลกของเรา ๆ ไม่สามารถ
 จะมีได้ หรือแม้เพียงเขาใจใด . . . จนกระทั่งบัดนี้ ฉันยังไม่พบเหตุผลอะไร
 เลยที่แยกฉันกับเขาให้ห่างไกลกันถึงเพียงนี้²

คำตอบข้อหนึ่งของคำถามนี้ ที่ศรีบูรพาแสดงออกโดยการค้นพบของระพีพันธุ์ คือ โอกาส
 คำนวณชาติตระกูลของคนเราต่างกัน แต่ระพีพันธุ์มิได้หยุดอยู่เพียงคำตอบนี้ เพราะว่าคำ
 ตอบนี้ไม่สามารถตอบคำถามเกี่ยวกับสาเหตุอันแท้จริงของความแตกต่างระหว่างความเป็น
 อยู่ของชีวิตคน เช่นที่เป็นอยู่นั้นได้ในเมื่อความสามารถและการทำงานหนักก็มีอยู่ทัดเทียมกัน

พูดถึงความรู้ความสามารถ นายเกยูรก็มีตำแหน่งและเงินเดือนสูงกว่าเพียงนิดหน่อย
 และความจริงใน 6 ชั่วโมงทำงาน เขามีเวลาไม่ทำงานมากกว่าฉัน . . .

ฉันได้ทราบในโอกาสต่อมาว่า บิดาของนายเกยูรแต่เดิมเป็นเจ้าสัว แล้วต่อมา
 ใดเป็นขุนนาง แลน้องสาวของเขาเกิดผูกใจไปเป็นเมียพระองค์เจ้าองค์หนึ่ง
 ในเวลาไกล ๆ กันนี้ นายเกยูรก็โตเขาทำงานที่กรม พรอม ๆ กับบิดาของเขา
 ใ้ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นคุณพระ . . .

ฉันมานึก ๆ ดูก็เห็นประหลาดที่คนเราจะสุขหรือทุกข์ จะดีหรือชั่ว มันไม่ยกเกี่ยว
 ของกับพฤติกรรมของคน ๆ นั้น โดยเฉพาะมันไหลไปเกี่ยวกับว่า น้องสาวของเรา
 จะเกิดผูกใจไปเป็นหม่อมกับเขาเขาบาง หรือไมบิดาของเราจะเป็นเจ้าสัวและ
 เป็นขุนนางกับเขาหรือไม่ . . . มันไม่ใช่เรื่องราวอันฉันใดมีส่วนใดส่วนเสียอยู่กับ
 เขาควยเลย แต่ทำไมฉันจึงแตกต่างกับนายเกยูรอย่างเหลือเกิน, ในเมื่อเขาก็

¹ ศรีบูรพา, สงครามชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ 7. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
 คลังวิทยา, 2518), หน้า 56.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 64 และ 66.

ไม่ได้ทำอะไรที่ยากลำบากไปกว่าระพิทน์¹

จากทัศนะของศรีบูรพาที่แสดงออกในจดหมายของระพิทน์¹ เราอาจสรุปแง่คิดของศรีบูรพาได้ว่า ความแตกต่างในด้านชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมนั้น ไม่ควรขึ้นอยู่กับโอกาสหรือความบังเอิญที่ว่าเราเกิดมาในตระกูลของชนชั้นขุนนาง หรือชนชั้นที่ยากจน เพราะถ้าเป็นเช่นนั้น " กฎธรรมดา หรือความนิยมชื่อนี้ ฉันเห็นประหลาดนัก และไม่รู้สึกเป็นยุติธรรมเลย"² หากคนเรามีความสามารถทัดเทียมกันและทำงานหนักเสมอกัน เราก็ควรมีสติที่ได้รับผลตอบแทนใกล้เคียงกัน และผลตอบแทนนั้นก็คือ การมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี มีใช้ความยากจนคงที่ระพิทน์ เพลิน และคนอื่น ๆ ประสมอยู่

เมื่อเปรียบเทียบทัศนะที่แสดงอยู่ในนวนิยายเรื่อง ชาติชาย และ สงครามชีวิต แล้ว จะเห็นว่า เป็นการวิพากษ์วิจารณ์ด้วยความเห็นที่คล้ายคลึงกัน คือ ความเหลื่อมล้ำค่าสูงที่ปรากฏอยู่ในสังคมเป็นสิ่งที่ไม่ยุติธรรม ความคิดเห็นดังกล่าวนี้เป็นการพิจารณาทัศนสภาพสังคมที่เป็นอยู่ นอกเหนือจากการเสนอภาพของสังคม

สรุปการเสนอภาพความแตกต่างระหว่างชนชั้นและทัศนะต่อความเหลื่อมล้ำค่าสูง ที่ปรากฏในนวนิยายสมัยรัชกาลที่ 7 คือ ผู้ประพันธ์นวนิยายได้แกดอกไม้สด
ป. อินทรปาลิต ยศ วัชรเสถียร และศรีบูรพา เสนอภาพสังคมซึ่งแบ่งคนออกเป็นสองระดับชั้น และแสดงให้เห็นความเหลื่อมล้ำค่าสูงที่มีอยู่ในสังคม การเสนอทัศนะมีทั้งการแสดงถึงสภาพดังกล่าวด้วยการให้ความเห็นใจแก่ฝ่ายคนชั้นต่ำและการวิเคราะห์สภาพที่เป็นอยู่ รวมทั้งให้ความคิดเห็นแบบพิจารณาตัดสิน ทั้งนี้ ลักษณะร่วมกันที่เห็นได้จากการแสดงทัศนะ คือ ผู้ประพันธ์นวนิยายเริ่มมีความตระหนักในสภาพการแบ่งแยกทางชนชั้นภายในสังคม ต่างแต่ว่าผู้ประพันธ์คนใดจะแสดงความคิดเห็นไปถึงระดับใด ลักษณะเช่นนี้จะปรากฏอยู่เสมอในการแสดงทัศนะเกี่ยวกับสังคมด้านอื่น ๆ ด้วย

¹ศรีบูรพา, สงครามชีวิต, หน้า 66-69.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

ทัศนคติต่อความเชื่อและค่านิยม

1. ความเชื่อ

การเสนอเรื่องความเชื่อของคนในสังคม และแสดงความคิดเห็น วิเคราะห์ความเชื่อนั้นๆปรากฏอยู่ในนวนิยายของผู้ประพันธ์คนเดียว คือศรีบูรพา ความเชื่อที่ผู้ประพันธ์นำมากล่าวถึงคือ ความเชื่อในเรื่องโชคเคราะห์และวิบากกรรม นวนิยายสะท้อนความเชื่อนี้ในแง่ที่ว่า คนโดยทั่วไปถือว่าโชคเคราะห์เป็นสิ่งที่ช่วยให้คนเราประสบความสำเร็จในค่านชีวิตและการทำงาน ส่วนความเชื่อในเรื่องวิบากกรรมได้กลายมาเป็นสิ่งที่คนในสังคมถือเป็นเหตุผลว่า ทำไมคนเราจึงมีชีวิตความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน ศรีบูรพาเขียนบันทึกเสขความเชื่อดังกล่าวนี้ และได้นำความเชื่อเรื่องโชคเคราะห์และความเชื่อเรื่องวิบากกรรมนี้มาวิพากษ์วิจารณ์ในนวนิยายเรื่อง ลูกผู้ชาย และ สงครามชีวิต

ในค่านความเชื่อเรื่องโชคเคราะห์ มาโนช รัทสมาคม ตัวละครเอกในเรื่อง ลูกผู้ชาย เป็นตัวอย่างที่ศรีบูรพาใช้แสดงให้เห็นว่า ความสามารถโดยแท้จริงของคนซึ่งใดแก่ ความบากบั่นมานะพยายามในค่านการเรียนและการทำงาน คือเครื่องหนุนช่วยให้คนประสบความสำเร็จในชีวิต มาโนช สามารถเปลี่ยนสถานะทางสังคมจากลูกของช่างไม้จน ๆ ผู้ไม่มียศถาบรรดาศักดิ์ใด ๆ ไปเป็นถึงพระวิสุทธิ-สัตตญาณ ผู้มีเกียรติสูงในสังคม ศรีบูรพาสะท้อนทัศนคติดังกล่าวนี้โดยนำขึ้นมาโต้แย้งกับความเชื่อที่ว่า โชคเคราะห์เป็นสิ่งที่บันดาลให้คนประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว ผู้อ่านจะเห็นทัศนคตินี้ได้จากโครงสร้างบทสนทนาของศรีบูรพา เมื่อท่านอง เพื่อนผู้มีศักดิ์ตระกูลของมาโนชสอบตก เพื่อน ๆ พากันมาแสดงความเสียใจและกล่าวว่า ท่านองโชคไม่ดีจึงสอบตก ท่านองได้ตอบเพื่อน ๆ ไปว่าการสอบได้หรือสอบตกขึ้นอยู่กับความสามารถในการเรียน มิใช่โชค¹ และเมื่อมาโนชกล่าวอย่างถ่อมตัวว่าตนสอบกฎหมายได้เพราะโชค ราวพรรณค่านว่า ไม่ใช่เรื่องของโชคเคราะห์ แต่เป็นความ

¹ศรีบูรพา, ลูกผู้ชาย, หน้า 81.

สามารถของมาโนชเอง¹ ศรีบูรพายังได้ย้ำการปฏิเสธเรื่องโชคเคราะห์นี้อีกครั้งหนึ่งใน สงครามชีวิต โดยกล่าวถึงอย่างจริงจังมากขึ้น จดหมายของเพลินที่มีถึงระพีพร มีเนื้อความที่วิจารณ์การถือโชคเคราะห์อย่างรุนแรง เขยกตัวอย่างการปฏิบัติที่แสดงถึงความเชื่อเช่นนี้ของเพื่อนบ้าน และสรุปว่า การเชื่อโชคคราะห์ทำให้คนเราเฝ้าคอยให้ความสำเร็จมาถึงโดยปราศจากความกระตือรือร้นที่จะพยายามให้ตนเองได้ความสำเร็จนั้นมาด้วยการใช้ความสามารถของคน เพลินได้กล่าวชมระพีพรว่า "พูดถึงเรื่องโชคแล้ว คตินั้นทราบที่ว่าระพีพรไม่มีความเชื่อถือและสนใจเสียเลย คนอย่างเธอเกิดมาเป็นนายของโชค ไม่ใช่ทาส . . ." ² ลักษณะของระพีพรดังที่กล่าวมานี้อาจกล่าวได้ว่า ก็คือลักษณะของคนตามทีควรจะเป็นในสายตาของศรีบูรพา

ส่วนความเชื่อในเรื่องวิบากกรรม ศรีบูรพาได้กล่าวถึงอย่างจริงจังเช่นกัน ในนวนิยายเรื่อง สงครามชีวิต ดังแสดงอยู่ทั้งในจดหมายของระพีพรและของเพลินที่มีถึงกันและกัน ในจดหมายของระพีพรที่มีถึงเพลิน ระพีพรแสดงทัศนคติที่มีต่อความเชื่อนี้ด้วยการตั้งคำถามว่าเราจะเชื่อได้หรือไม่ว่า การที่คนเรามีความแตกต่างกันอย่างมากมาในค่านฐานะความเป็นอยู่นั้น มีสาเหตุจากวิบากกรรมแต่ชาติปางก่อน และได้ตอบคำถามนี้ว่า ไม่มีอะไรเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงวิบากกรรมได้ วิบากกรรมมิใช่เครื่องกำหนดวิถีชีวิตมนุษย์ปัจจุบัน เพราะไม่ว่าวิบากกรรมจะมีอยู่หรือไม่ ก็ไม่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ ความจริงแล้ว การที่คนเราพูดถึงชาติปางก่อนหรือชาติหน้านั้น เรามีวัตถุประสงค์เพียงเพื่อใช้เป็นเครื่องช่วยปลอบใจ วิบากกรรมไม่มีบทบาทที่แท้จริงต่อชีวิตคนเรา

ศรีบูรพาเห็นว่า ความเชื่อในเรื่องวิบากกรรมก็คล้ายกับความเชื่อในเรื่องพรหมลิขิต การยกเอาพรหมลิขิตขึ้นมากล่าวอ้างว่าเป็นสาเหตุของปรากฏการณ์ที่มีอิทธิพลต่อชีวิตคนนั้น . . . อันที่จริงถูกนำมาใช้เพียงเพื่อปลอบประโลมใจ

1 ๓๓

¹ ศรีบูรพา, อุณูชาย, หน้า 125.

² ศรีบูรพา, สงครามชีวิต, หน้า 94-95.

คนเราเมื่ออยู่ในยามทุกข์เท่านั้น พรหมลิขิตไม่สามารถกำหนดชีวิตคนเราได้อย่างแท้จริง ในจดหมายของเฟลีนที่เขียนถึงระพีพันธ์ เฟลีนไต่ถามตัวอย่างเพื่อนบ้านผู้ยากจนคนหนึ่งของเธอที่ป่วยหนักด้วยโรคปอด และเสียชีวิตลงเพราะไม่มีเงินสำหรับจ้างหมอมารักษา ในขณะที่บิดาของเฟลีนเคยล้มเจ็บด้วยโรคเดียวกัน แต่หายมาได้เนื่องจากมีเงินพอสำหรับจ่ายค่ารักษาแพงๆได้ เฟลีนเปรียบเทียบว่า ในด้านความแข็งแรง บิดาของตนมีกำลังสำหรับต่อสู้โรคร้ายน้อยกว่าเพื่อนบ้านหนุ่มหลายเท่า แต่ที่รอดจากความตายมาได้ก็เพราะมีเงินรักษาตัว เฟลีนใช้ตัวอย่างของกรณีที่เกิดขึ้นนี้มาชี้ให้เห็นว่า เรื่องความตายที่เชื่อกันว่าเป็นไปตามพรหมลิขิตนั้นไม่จริง พรหมลิขิตไม่มี สภาพที่เป็นจริงทางสังคมของคนแต่ละคนต่างหากที่จะกำหนดชะตาชีวิตได้ ขึ้นอยู่กับว่า เราเป็นคนร่ำรวย หรือเป็นคนจน ถ้าเป็นคนจนแล้ว ความเจ็บไข้คือความตาย ข้อสรุปในเรื่องนี้อยู่ในคำพูดของเฟลีนในจดหมายที่เขียนถึงระพีพันธ์ " . . . ถ้าคุณพ่อเป็นคนยากจน ท่านก็คงจะถึงพรหมลิขิตเสียตั้งแต่ครั้งนั้นแล้ว พรหมลิขิตนะ ไม่มีจริงดอกนะเชอ พรหมลิขิตมีความหมายอย่างเดียว คือว่า เราจะมีสตางค์ให้ค่าหมอหรือไม่"¹ เราอาจสรุปทัศนคติของศรีบูรพาในเรื่องนี้ได้ว่า ศรีบูรพาปฏิเสธความเชื่อเรื่องพรหมลิขิตและกล่าวเน้นถึงสภาพที่เป็นจริงทางเศรษฐกิจและสังคมของบุคคล ว่าคือสิ่งกำหนดความเป็นไปของชีวิตอย่างแท้จริง น่าเสียดายที่กล่าวถึงพรหมลิขิตในประโยคหลังอย่างประชดประชันแสดงถึงการย้ำในทัศนคติของตนมากขึ้น กล่าวโดยสรุป ศรีบูรพาเสนอทัศนคติที่ไม่เห็นด้วยกับความเชื่อเรื่องโชคเคราะห์ที่ วิชากรรมและพรหมลิขิต และได้เสนอข้อคิดในแง่ที่ว่า ในความเป็นจริง เราไม่ควรตกเป็นทาสของความเชื่อเหล่านี้ ข้อขัดแย้งที่ศรีบูรพานำมาโต้แย้งกับความเชื่อเหล่านี้ คือ ความสามารถและความขยันหมั่นเพียรของคน

¹ ศรีบูรพา, สงครามชีวิต, หน้า 116-117.

2. ทศนคติและค่านิยม

ค่านิยมต่าง ๆ ที่ปรากฏในนวนิยายระหว่าง พ.ศ. 2468-2477 ทั้งในแง่ที่ผู้ประพันธ์สะท้อนถึง และแสดงทัศนะที่มีต่อค่านิยมนั้น ๆ ได้แก่ ค่านิยมที่เนื่องมาจากความสำคัญของตระกูลขุนนาง และค่านิยมในเรื่องความมั่งคั่ง หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ค่านิยมในเรื่องฐานะและตระกูลซึ่งคนในสังคมใช้เป็นมาตรฐานวัดคุณค่าของคน และได้กลายเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งในความรกร้างระหว่างหนุ่มสาว อันเป็นประเด็นที่จะพบได้ในนวนิยายเกือบทุกเรื่องที่เขียนขึ้นในช่วงสมัยนี้ นอกจากนี้ ยังมีการกล่าวถึงผลกระทบของค่านิยมในเรื่องฐานะและตระกูลที่มีต่อความยุติธรรมในแง่ของกฎหมาย ค่านิยมอื่น ๆ เช่น ค่านิยมในเรื่องการเป็นนักศึกษาจากต่างประเทศ ค่านิยมในการรับราชการ เป็นต้น

ในนวนิยายของผู้ประพันธ์ 3 คน คือ ศรีบูรพา ยศ วัชรเสถียร และ ป. บูรณศิลป์ ได้กล่าวถึงการให้คุณค่าของคน หรือการให้มาตรฐานว่า "คนดี" คือคนเช่นไร ตามที่นิยมกันอยู่ในสังคมของยุคสมัยนั้นด้วยทัศนะที่คล้ายคลึงกัน ผู้ประพันธ์สะท้อนให้เห็นการยกย่องของคนในสังคมต่อคนที่มั่งคั่งและยศถาบรรดาศักดิ์ที่ว่าเป็นคนดี และความดีของคน ก็คือ การมีฐานะร่ำรวยและมีเกียรติยศ โดยเฉพาะ ในขณะที่ความนิยมยกย่องบุคคลในระบบเจ้าขุนมูลนายยังคงอยู่โดยสมบูรณ์นั้น ฐานะและตระกูลจะเป็นสิ่งสำคัญในการให้คุณค่าของคน ผู้ประพันธ์แสดงทัศนะที่ไม่เห็นด้วยกับการยกย่องคุณค่าของคนด้วยลักษณะดังกล่าว ยศ วัชรเสถียรให้ตัวละครกล่าวถึง "คนดี" ในสายตาของสังคม คำนวณความเสี่ยงแสดงความประชดประชันอย่างรุนแรง ใน ชาติชาย และ มิตรภาพ ป. บูรณศิลป์ แสดงให้เห็นค่านิยมเกี่ยวกับคุณค่าของคน ซึ่งวัดได้ด้วยความมั่งคั่งและเกียรติยศ ใน ลดาวัลย์ (2476) และในเรื่อง ลูกผู้ชาย ศรีบูรพา ได้แสดงให้เห็นทัศนะที่ว่า ความนิยมของสังคมดังกล่าวนี้ควรเปลี่ยนแปลงลงเล็กน้อย

ในเรื่อง ชาติชาย ของ ยศ วัชรเสถียร ผู้เขียนให้ตัวละครเอก คือ แผน ไวทยวิทย์ เป็นผู้เล่าเรื่องชีวิตของตนเอง พร้อมกันนั้นก็แสดงข้อคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์ค่านิยมบางอย่างในสังคมที่ตนเองไม่เห็นด้วย ในขณะที่แผนเล่าถึงความ

ผิดหวังในความรักถึง 2 ครั้ง เพราะอุปสรรคของฐานะการเงินและฐานะทางชนชั้น ผู้เขียนได้เสนอทัศนะที่มีต่อค่านิยมทางสังคมผ่านทางความรู้สึกนึกคิดของแผนที่ยุโรป ราย ไว้โดยตลอดเรื่อง เมื่อแผนผิดหวังจากความรักครั้งที่สอง โดยได้รับการดูแลจากเจ้าคุณกิตติกรรมตรี และคุณหญิง ผู้เป็นบิดามารดาของหญิงที่ตนรัก แผนบรรยายความรู้สึกในตอนที่นั้น โดยกล่าวถึงการวัดคุณค่าของคนในความคิดของคนโดยทั่วไปว่า

ราคาของความเป็นคนของคนนั้นสลับกันไต่ ทางโลกแห่งธรรม มาตราวัดราคาคน ความเป็นคนอยู่ที่ความประพฤติ ผู้ประพฤติก็นี่ศีลธรรมคุณงามความดี ผู้นั้นคือคนที่มีราคาหรือมีค่า แต่ในโลกของปุถุชน เขามักจะถือเอาอำนาจพระเจ้าเงินตรา ยศถาบรรดาศักดิ์ และความกว้างขวางของวงศ์ตระกูลเป็นมาตรา
สำหรับวัดราคาคน¹

การแสดงค่านิยมในสังคมเกี่ยวกับคุณค่าของคนในทำนองเดียวกันนี้ ยังปรากฏในนวนิยายเรื่อง มิตรภาพ ของนักเขียนคนเดียวกัน โดยบรรยายถึงคุณสมบัติของ พจนา สุรเสนา ผู้มาชอบมุสลิม รักของจอน ศานติคุปต์ ตัวเอกของเรื่อง เป็นคุณค่าที่มองจากสายตาคนอื่น ๆ ว่า เป็นทั้งผู้มีเกียรติยศ และร่ำรวย ในนวนิยายของ ป. บุรณศิริ เรื่อง ลดาวัลย์ ซึ่งแสดงให้เห็นความผิดหวังในความรักของหนุ่มสาวเพราะอุปสรรคด้านฐานะ เมื่อผู้ประพันธ์ดำเนินเรื่องให้ขุนพิทักษ์เกษมศรีการ บิดาของลดาวัลย์ต้องการให้บุตรสาวแต่งงานกับหลวงคำรงนิตินัย ขุนพิทักษ์บรรยายถึงความดีของหลวงคำรงนิตินัย อันเป็นสิ่งที่ทุกคนสนใจว่า เป็นคนหนุ่มที่ "กว้างขวางอยู่ในสมาคมผู้ดี" และยิ่งกว่าสิ่งอื่นใด คือเป็นผู้ที่ร่ำรวยทางมรดกทรัพย์สิน ทั้งเงินทองและที่ดิน² ในนวนิยายของศรีบูรพา เรื่อง ลูกผู้ชาย ผู้ประพันธ์ได้ให้ตัวละครเอกในเรื่องคือ ร่ำพรรณและมาโนช สนทนาโต้ตอบกันในปัญหาเรื่องค่านิยมของสังคมดังกล่าวนี้ ประเด็นของปัญหาเริ่มต้นด้วยความเห็นของคนโดยทั่วไปที่ถือว่า คนที่มีเงินคือ "ผู้ดี" ร่ำพรรณโต้แย้งความเห็นดังกล่าวว่า คนที่มีเงิน และคนที่เงิน "ผู้ดี" ไม่จำเป็นจะต้องจัดว่าเป็นบุคคลจำพวก

¹ ยศ วัชรเสถียร, ชาติชาย, หน้า 139-140. ชีดเส้นใต้เป็นการเน้นโดยผู้เขียน

² ป. บุรณศิริ, ลดาวัลย์ (พระนคร: โรงพิมพ์หว่า: เชียง, 2476), หน้า 89-90.

เดียวกัน และความรู้สึกที่ว่า คนทั้งสองลักษณะนี้คือกลุ่มคนกลุ่มเดียวกัน ก็ควรจะเปลี่ยนแปลงเสียใหม่ การโต้แย้งของรำพรรณดังกล่าวนั้นขัดแย้งกับความเชื่อโดยทั่วไปของคนในสังคม ศรีบูรพาจึงได้สะท้อนความเห็นของสังคม อันอาจจะมีต่อทัศนะของรำพรรณผ่านทางคำพูดของมาโนชว่า รำพรรณน่าเพ็ญตัวเป็น "รีฟอร์มเมอร์" ¹ พิจารณาจากการสร้างบทสนทนาของตัวละครทั้งสอง ซึ่งด้านหนึ่งเป็นการสนทนาเชิงโต้แย้ง แต่ตามความเป็นจริง เป็นการสนทนาที่ไม่ขัดแย้งกัน เราอาจกล่าวได้ว่า ทัศนะของรำพรรณที่แสดงออกในเรื่องนี้ ก็คือ ทัศนะของผู้เขียนนั่นเอง และจากคำวิจารณ์ที่มีต่อความเห็นของรำพรรณผ่านทางคำพูดของมาโนชแสดงให้เห็นว่า ทัศนะดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่ขัดกับความนิยมที่คนในสังคมมีอยู่

นอกจากฐานะและตระกูลจะมีความสำคัญเนื่องจากเป็นเครื่องกำหนดคุณค่าของคนแล้ว การแบ่งชั้นของคนด้วยฐานะและตระกูลยังมีบทบาทอย่างมากต่อความรักของหนุ่มสาว นวนิยายเกือบทุกเรื่องในสมัยนี้ต่างกล่าวถึงความขัดแย้งระหว่างความรักและฐานะตระกูล รวมทั้งปัญหาฐานะซึ่งเป็นอุปสรรคต่อความรัก นักประพันธ์หากไม่สร้างโครงเรื่อง เป็นความขัดแย้งระหว่างความรักและฐานะทางชนชั้น ก็จะแทรกทัศนะเกี่ยวกับความขัดแย้งนี้ไว้ในส่วนใดส่วนหนึ่งของเรื่องอยู่เสมอ ดังจะเห็นได้จากนวนิยายหลายเรื่องในช่วงสมัยนี้ เช่น เรื่อง ชีวิตสมรส (2469) หัวใจปรารถนา (2471) ลูกผู้ชาย และ ผจญบาป ของศรีบูรพา เรื่อง มิตรภาพ และ ชาติชาย ของ ยศ วิชรเสถียร เรื่อง สามชาย และ กรรมเก่า ของคอกไม้สด เรื่อง ละครแห่งชีวิต (2472) ของหม่อมเจ้าอากาศคำแก๊ง เรื่อง ยอดสงสาร และ นักเรียนนายร้อย (2473) ของ ป. อินทรปาลิต และเรื่อง ลดาวัดย์ ของ ป. บูรณศิลป์ นวนิยายทุกเรื่องที่กล่าวมานี้ ล้วนชี้ให้เห็นอุปสรรคของความรักที่เกิดจากความแตกต่างทางฐานะชนชั้น ทั้งด้านศักดิ์ตระกูล และฐานะการเงิน ในการแสดงถึงปัญหานี้ นอกจากผู้ประพันธ์นวนิยายบางคนจะได้อธิบายยกตัวอย่างความคิดเห็นของคนทั่วไป

¹ ศรีบูรพา, ลูกผู้ชาย, หน้า 124.

อันเป็นค่านิยมของคนในสมัยนั้นมาสะท้อนให้เห็น เช่น ในนวนิยายของ ยศ วัชรเสถียร และ หม่อมเจ้าอากาศคำเก็งแล้ว ผู้ประพันธ์บางคนยังได้สร้างเรื่องในเชิงลบค่านิยมดังกล่าวนั้น ทั้งได้เสนอทัศนะและสะท้อนให้เห็นแนวโน้มอย่างใหม่ เช่น นวนิยายของคอกไม้สด และศรีบูรพา เป็นต้น

ยศ วัชรเสถียร กล่าวถึงการให้คุณค่าทางค่านิยมศกดิ์ตระกูล และฐานะทางการเงิน ซึ่งมีผลกระทบถึงเสรีภาพในความรักระหว่างหนุ่มสาว ในนวนิยายเรื่อง ชาติชาย ซึ่งมีข้อวิจารณ์เกี่ยวกับความแตกต่างทางชนชั้น และการให้คุณค่าต่อสิ่งต่าง ๆ ไปตามความแตกต่างนี้อยู่เกือบตลอดเรื่อง ความขัดแย้งระหว่างเสรีภาพทางความรัก และฐานะตระกูล อาจเห็นได้จากตอนหนึ่งในนวนิยาย ขณะที่ แฉน ไวทยวิทย์ บอกร่ำมารดาของวันเพ็ญถึงความรักที่ทั้งสองมีต่อกัน มารดาของวันเพ็ญได้แสดงให้เห็นความขัดแย้งดังกล่าว

คุณหญิงหันชูว์มาจูงหน้าขาพเจ้าควยสายตาอันเต็มไปด้วยความกุ่มมึนเหมือนกับจะถามขาพเจ้าว่า ที่แกโห้งมังอาจมาขอลูกสาวฉันนะ แกมีเงินเท่าไรจะ พอกคุณวแกมียศศักดิ์แค่ไหน ? และแกสืบเชื้อสายผู้ใดเกาครั้งกรุงสุโขทัย หรือกรุงศรีอยุธยาตลอดมาจนกรุงธนกรุงรัตนโกสินทร์หรือเปล่า . . .¹

๒ ฐานะการเงินยังเป็นสิ่งที่หนุ่มสาวโดยทั่วไปในสังคมใช้สำหรับประเมินค่านิยมที่ตนจะเลือกไว้เป็นคู่รัก หม่อมเจ้าอากาศคำเก็งสะท้อนให้เห็นลักษณะดังกล่าวนี้ในนวนิยายเรื่อง ละครแห่งชีวิต เมื่อกล่าวถึงความสนิทสนมระหว่างวิสูตร ศุภลักษณ์ และ ลำจวน ผู้ประพันธ์ได้บรรยายความรู้สึกของวิสูตร ว่า

โอ--ข้าพเจ้าเชื่อมั่นทีเดียวว่าหลอนคงถือเสียเช่นเดียวกับเพื่อนบ้านอื่นๆของเราว่า ขาพเจ้าคงจะเป็นคนมั่งมีพอใช้ ถ้าหลอนแต่งงานกับขาพเจ้าแล้ว และได้ทราบความจริงอย่างขุยหลอนก็คงรู้สึกเสียใจ นี่ข้าพเจ้าไม่หมายความว่า ลำจวนรักขาพเจ้า เพราะนี่กว่าขาพเจ้ารวย แต่เป็นเพราะหลอนเป็นคนธรรมดาคนหนึ่งซึ่งจะต้องคิดเช่นนั้น²

¹ยศ วัชรเสถียร, ชาติชาย, หน้า 138-139.

²หม่อมเจ้าอากาศคำเก็ง, ละครแห่งชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ 22. (กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา, 2518), หน้า 56-57.

นับเป็นการมองว่า ลักษณะเช่นนี้เป็นเรื่องธรรมดาในสังคม นอกจากนี้ นวนิยายชื่อ
ป. บุรณศิริ เรื่อง ลดาวัลย์ ยังสะท้อนให้เห็นว่า การแต่งงานข้ามระดับฐานะเป็น
สิ่งที่แปลกสำหรับสายตาคคนทั่วไปในขณะนั้น แม้ว่าฝ่ายที่มีฐานะต่ำกว่าจะเป็นฝ่ายหญิง
ก็ตาม เมื่อหลวงคำรงนิตินัย ซึ่งจัดอยู่ในฐานะของบุคคลชั้นสูง แต่งงานกับลดาวัลย์
ซึ่งเป็นเพียง "หญิงชั้นกลาง" ที่ไม่มีชื่อเสียงแต่อย่างใด ได้ก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์
กันอย่างมากมายในวงสมาคมต่าง ๆ ¹

ในเรื่อง สามชาย ของคอกไม้สด ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างชีวิตของบิคา
ของรัตน์ ซึ่งรักอยู่กับคุณแหม่ อาของพัชรี แต่แล้วต้องออกจากราชการและถูกส่งตัวกลับ
ไปอยู่ต่างจังหวัด เพราะถูกพ่อแม่ของฝ่ายหญิงก็ดัก เนื่องจากความแตกต่างทางศักดิ์
ตระกูล เหตุการณ์ทำนองเดียวกันเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่งระหว่างรัตน์กับพัชรี ซึ่งเป็นหนุ่ม
สาวรุ่นลูกหลาน ผู้เขียนได้ให้เรื่องจบลง โดยให้ทั้งสองสมหวังในความรัก โดยที่รัตน์
ต้องต่อสู้สร้างความสำเร็จด้านกิจการงานของตนให้เป็นที่ยอมรับ แม้ว่าศักดิ์ตระกูลของตน
จะยังคงเดิมเพราะไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ชีวิตหนุ่มสาวสองคู่ที่เป็นองค์ประกอบ
หนึ่งของนวนิยายเรื่องนี้ เป็นเครื่องแสดงอย่างหนึ่งถึงความคิดเห็นของผู้ประพันธ์ที่มีต่อ
ค่านิยม ดัง เช่นที่กล่าวมา และที่ปรากฏอยู่ในนวนิยายเรื่องอื่น ๆ อาจกล่าวได้ว่าชีวิต
ของหนุ่มสาวคู่แรก คือตัวอย่างความรักของหนุ่มสาวในสังคมที่ถูกกีดกันเนื่องจากความ
แตกต่างทางฐานะตระกูลตามที่เป็นอยู่ในสังคม และชีวิตของหนุ่มสาวคู่หลังคือตัวอย่าง
ความรักของหนุ่มสาวตามที่คุณประพันธ์ต้องการให้เป็น ทัศนคติในทำนองเดียวกัน กล่าวคือ
การสร้างโครงเรื่องให้ตัวละครฝ่ายชายก้าวผ่านอุปสรรคทางศักดิ์ตระกูลอย่างยาก
ลำบาก ด้วยการใช้ความสามารถด้านการทำงานจนได้แต่งงานกับฝ่ายหญิงผู้สูงศักดิ์กว่า
จะเห็นได้ในนวนิยายเรื่อง ลูกผู้ชาย และ โลกสันนิบาต ของศรีบูรพา ซึ่งผู้เขียนได้ละ
จากปัญหาความขัดแย้งระหว่างความรักและฐานะตระกูล ซึ่งเคยแสดงให้เห็นใน ชีวิตสมรส
หัวใจปรารถนา และ มัจฉา ไปสู่การสร้างเรื่องให้ตัวละครฝ่ายชายประสบความสำเร็จ

¹ป. บุรณศิริ, ลดาวัลย์, หน้า 201.

ในชีวิตการทำงาน และสามารถก้าวข้ามค่านิยมเกี่ยวกับศักดิ์ศรีตระกูลไปแต่งงานกับฝ่ายหญิงที่สูงกว่าด้วยฐานะทางตระกูลได้ ดังเช่นมาโนช รัศมีนาค ใน ลูกผู้ชาย และ อดิ กุศลนิศย์ ใน โลกสันนิบาต การสร้างเรื่องในลักษณะเช่นเดียวกันนี้ ยังได้พบในนวนิยายของ ช. โกมลมิศร์ เรื่อง หญิงสมัยใหม่ (2471) และในนวนิยายของ ส. บุญเสนอ เรื่อง เกียรติศักดิ์ทหาร (2472) โดยเฉพาะเรื่อง หญิงสมัยใหม่ ได้สร้างความขัดแย้งขึ้นก่อน แล้วจบลงโดยให้ฝ่ายชายประสบความสำเร็จด้านการทำงาน สามารถสร้างฐานะทางการเงินได้ จนได้แต่งงานในที่สุด

นวนิยายในช่วงสมัยเดียวกันนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่า ความนิยมในค่านิยมทางสังคมและฐานะทางการเงินมีผลกระทบไปถึงความยุติธรรมในแง่ของกฎหมายอีกด้วย นวนิยายเรื่อง ละครแห่งชีวิต และ ชาติชาย แสดงทัศนคติว่าการตัดสินความตามกระบวนการยุติธรรมอาจจะเบี่ยงเบนได้ เนื่องจากบุคคลผู้เป็นคู่กรณีมีความแตกต่างกันด้านความมีเกียรติยศและความมั่งคั่ง ทัศนคตินี้แสดงออกโดยความเห็นของ เลดี มอยรา ในบทสนทนากับ วิสูตร ศุภลักษณ์ เลดี มอยรา กล่าวว่า การชนะความในคดีที่ผ่านกระบวนการยุติธรรมของอาศัยเกียรติยศ เงิน และนายที่ตี

ฉันยังไม่เห็นกฎหมายมีความยุติธรรมที่ตรงไหน คิดดูซิจะชนะความทุกคดีได้ก็ต้องเกียรติยศ เงิน และ หมอความที่ดีเท่านั้น ใครมีเงินจ้างหมอความดี ๆ ใดก็ชนะความอย่างไม่มีปัญหา แมวว่าฉันจะระงับอย่างไร ถาตบไปหาความผิดอะไรที่ร้ายแรงเสียเหลือเกินจนโลกยอมรับอยู่ข้างหน้า ถึงศาลจะเห็นว่าตนมีความผิด ก็ได้รับโทษแต่เพียงเล็กน้อย ไม่สมกับความผิดที่ใครกระทำมาแล้ว ทั้งนี้ก็เพราะหมอความที่ดีโอ ฉันอาจยกตัวอย่างให้เธอเห็นไต่หลายเรื่อง . . .¹

ความเห็นของเลดี มอยรา ตามที่กล่าวมานี้ ไม่ได้รับการโต้ตอบหรือคัดค้านจากวิสูตร และถึงแม้ว่าวิสูตรจะมีได้แสดงความเห็นของตนออกมาในการสนทนาครั้งนี้ วิสูตรก็ได้กล่าวถึงความยุติธรรมในโลก และความยุติธรรมในแง่ของกฎหมายในเวลาต่อมาว่า "แต่--ก็นั่นแหละท่าน เขาว่าในโลกนี้ไม่มีความยุติธรรม จนกระทั่งกฎหมายก็หาความ

¹ หม่อมเจ้าอากาศคำเกิง, ละครแห่งชีวิต, หน้า 153.

ยุติธรรมไต่ถาม . . ."¹ ทศนะในเรื่องกฎหมายกับความยุติธรรมจึงสะท้อนอยู่ในตัวละครทั้งสองคนในนวนิยายเรื่องเดียวกัน และทศนะที่คล้ายคลึงกัน เช่นนี้ยังปรากฏอยู่ในนวนิยายเรื่อง ชาติชาย โดยแสดงอยู่ในการบรรยายความคิดคำนึงและการวิพากษ์วิจารณ์สังคมของแผน ไวยวิทย์ ซึ่งกล่าวว่า "ความยุติธรรมนั้นมีอยู่ในโลก แต่มันมีอยู่ที่ไหน ในเมื่อจำเลยฆ่าคนตายถูกศาลตัดสินปล่อย เพราะมีเงินจ้างทนายดี ๆ และจ้างพะยานเบิกความเท็จ ความยุติธรรม ลัทธิของคนในทุกวันนี้อยู่ที่อำนาจพระเจ้าเงินตรา . . ."²

ทัศนคติและค่านิยมอื่น ๆ ที่กล่าวถึงในนวนิยายสมัยนี้ ได้แก่ ความนิยมยกย่องผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ โดยเฉพาะจากประเทศในยุโรปและอเมริกา ความนิยมดังกล่าวนี้จะพบได้จากนวนิยายเรื่อง ละครแห่งชีวิต ศักรของเจ้าหลอน และ ความผิดครั้งแรก เรื่องหลังนี้ได้นำความนิยมในการใช้มรรยาทตามแบบฝรั่งของคนไทยที่สำเร็จการศึกษาจากตะวันตกมาวิจารณ์แทรกไว้ใน การดำเนินเรื่อง ในนวนิยายเรื่องเดียวกันนี้ คอกไม้สดได้สะท้อนให้เห็นความนิยมที่มีต่อคนในอาชีพต่าง ๆ และความนิยมนักเรียนนอก ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามสมัย ว่า

ตั้งแต่ผมเกิดมา ได้ผ่านสมัยของผู้หญิงหลายสมัยแล้ว 1 สมัยนิยมผู้พิพากษา 2 สมัยนิยมทหาร 3 สมัยนิยมนักเรียนยุโรปกระทรวงไหนก็ได้ ชอบมานิยมนักเรียนอเมริกัน

"ที่วานิยมนะ หมายความว่าอะไรครับ" อำนวยถามขึ้น

"นิยมเลือกเป็นสามีนะซี" หลวงนฤบาลตอบเร็ว

แล้วอธิบายต่อไป "สมัยรัชกาลที่ 5 หมกทุกคนเกลียดทหาร พ่อแม่มีลูกสาวไม่ยอมยกให้ทหารเป็นอันขาด เพราะกลัวว่าหลานจะตองเป็นทหารเหมือนลูกเขย ในสมัยนั้น พวก "เน" กุ่าสังฟู ใครเป็น "เน" ละกอโก ตอมาเมื่อมีนักเรียนนายร้อยเกิดขึ้น พวกนายร้อยมีกระบี่ติด หูขึ้นไปถนัด ไปไหนลากกระบี่กร่างๆ ดูหญิงเห็นวัง

นางสาว . . .

¹ หม่อมเจ้าอากาศคำเก็ง, ละครแห่งชีวิต, หน้า 443.

² ยศ วัชรเสถียร, ชาติชาย, หน้า 140.

ว่าผู้ที่เข้ารับการจำเป็นจะต้องพึ่งพาเจ้านายหรือผู้ที่มีชื่อเสียงในวงราชการให้ฝาก
เขาทำงานในกระทรวงใดกระทรวงหนึ่งเสียก่อนแล้วจึงค่อย ๆ เลื่อนตำแหน่งขึ้นไปเป็น
ลำดับตามความสามารถของตน ดังเช่นที่มานิซ ต้องวิ่งเต้นหางานทำอยู่หลายเดือนแต่
ไม่เป็นผล เพราะไม่รู้จักกับ "ผู้หลักผู้ใหญ่" ที่จะฝากให้เข้ารับการได้ ต่อมาจึงได้
รับความช่วยเหลือจาก ท่านอง บุตรพระยามนุษยา ผู้กว้างขวางในวงสังคมต่าง ๆ จึงได้
เข้าทำงานเป็นเสมียนในกระทรวงยุติธรรม¹ และได้ใช้ความสามารถในการทำงาน
ประกอภกับการได้ไปศึกษาวิชากฎหมายต่อ ณ ประเทศอังกฤษ มาโนซจึงได้เลื่อนตำแหน่ง
การงานขึ้นไปจนกระทั่งได้รับบรรดาศักดิ์เป็น "พระ" ในที่สุด

เราอาจกล่าวได้ว่า นวนิยายที่กล่าวมานี้ ได้สะท้อนให้เห็นแนวโน้ม
ของการยกย่องบุคคลผู้มีตำแหน่งสูงในอาชีพราชการ ส่วนการแสดงทัศนคติของคนใน
สังคมในเรื่องความนิยมในการรับราชการนั้น จะพบได้ในนวนิยายเรื่อง นิเวศเมืองหรือนิเวศชาว
ของหม่อมเจ้าอากาศคำเกิง ซึ่งผู้ประพันธ์ได้เสนอทัศนคตินี้ไว้ในช่วงต้นของเรื่องซึ่ง
เป็นการบรรยายกระแสความคิดของวิสุตร์ ศุภลักษณ์ เกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองที่เป็น
อยู่ ก่อนการดำเนินเรื่องชีวิตของวิสุตร์ในประเทศอังกฤษ วิสุตร์กล่าวถึงสภาพของ
ประเทศไทยว่ายังไม่สามารถเจริญทัดเทียมอารยประเทศ เพราะคนไทยขาดความกระ-
ตือรือร้น เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วก็คิดแต่จะรับราชการ ไม่มีใครกล้าเสี่ยงประกอบ
อาชีพอย่างอื่น² และเรื่อง ยอดสงสาร ของ ป. อินทรปาลิต นอกจากจะมีบทสน-
ทนาที่กล่าวถึงเกียรติยศชื่อเสียงที่จะได้จากการรับราชการแล้ว ยังกล่าวถึงลักษณะการ
รับราชการว่าเป็นอาชีพที่ไม่ต้องลงทุนแต่อย่างใด และเมื่อสอบเข้าราชการได้มีความ
อุตสาหกรรมในการทำงาน ก็จะได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นไป พร้อมกับฐานะการเงินก็จะดีขึ้น
ด้วย และได้แสดงความนิยมของตัวละครในเรื่องว่าประสงค์จะเข้ารับราชการ³

¹ ศรีบูรพา, ลูกผู้ชาย, หน้า 59-60.

² หม่อมเจ้าอากาศคำเกิง, นิเวศเมืองหรือนิเวศชาว, พิมพ์ครั้งที่ 10. (กรุงเทพ
มหานคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2518), หน้า 7-8.

³ ป. อินทรปาลิต, ยอดสงสาร, หน้า 20-21.

แต่ในบรรคานวนิยายที่สะท้อนทัศนคติของคนไทยในเรื่องการรับราชการนี้ เรื่อง ชาติชาย เป็นเรื่องที่กำลังถึงความนิยมของคนทั่วไป ที่จะรับราชการ และกล่าววิพากษ์วิจารณ์ความนิยมดังกล่าว นับเป็นนวนิยายที่กำลังถึงทัศนคตินี้ไว้มากที่สุด เพราะได้กล่าววิจารณ์ถึงสาเหตุและผลของความนิยมรับราชการไว้ด้วย ในความเห็นของแผนผู้มีฐานะในระดับกลาง เป็นคนสามัญไม่มีบรรดาศักดิ์ อาชีพรับราชการเป็นความนิยมอันเกิดจากการอบรมภายในสังคมไทย ความหลงใหลในบรรดาศักดิ์และชีวิตที่หรูหราสะดวกสบาย แผนวิจารณ์ความนิยมดังกล่าวว่าเป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้าของประเทศในด้านเศรษฐกิจ เราอาจพิจารณาทัศนะนี้ได้จากช่วงตอนที่เขียนบรรยายความคิดเห็นของแผนเกี่ยวกับประเทศชาติและสภาพช่องสังคมในส่วนที่กำลังถึงทัศนคติเกี่ยวกับการรับราชการได้ดังนี้ :

นักเรียนของเมืองไทยไม่น้อยกว่า 90 เปอร์เซ็นต์เลย ที่ตั้งใจว่าเรียนสำเร็จแล้วฉันจะหากินโดยเป็นข้าราชการ. . . "ผมชอบราชการเท่านั้น ตั้งใจหมายมันแค่ว่าจะเข้ารับราชการ. . ." ทั้งนี้เพราะการเป็นข้าราชการนั้นเจ็ดคนย และมีโอกาสสว่างโตไต่ดื่กระนั้นสินะ ? ความหลงในความหรูหราฟุ่มเฟือยสะดวกสบาย ความหลงในยศศักดิ์ ความหลงอันนี้เป็นความจริงที่มันฝังตัวอยู่ในวิญญาณของคนไทยแทบทุกคน ทั้งนี้เพราะการอบรมของคนไทยเป็นไปในทำนองนั้นมาแต่ดั้งเดิม. . . ควบการอบรมให้หลงงูนี้ สยามจึงแตก ทวารแหก กำแพงหัน การกอบกู้เศรษฐกิจที่ตกไปอยู่ในมือของเขาอื่นในอีกฉบับมาโดยการเป็นพอลาและกลีกร คนไทยไม่ค่อยนิยม และแทบจะไม่คิดถึงกันเอาทีเดียว ยิ่งกว่านั้นยังเหยียดหยาม เห็นไปว่าไม่โก้และลำบาก¹

การสะท้อนทัศนคติในการรับราชการของคนไทยและการแสดงทัศนะในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ เคยปรากฏมาก่อนแล้วในงานประพันธ์ของครูเทพ ซึ่ง ยศ วัชรเสถียร ผู้ประพันธ์เรื่อง ชาติชาย ได้นำมาอ้างถึงโดยการยกยทกลอนของครูเทพ ซึ่งกล่าวถึงความนิยมรับราชการและกล่าววิจารณ์ว่า ทัศนคตินี้ได้ทำให้นักเรียนไทยไม่นิยมทำการค้าขาย ทั้ง ๆ ที่ประเทศกำลังต้องการกำลังคนที่จะพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ผู้ประพันธ์ได้ยกโคลงกลอนครูเทพมากล่าวไว้ถึง 7 หน้า² เป็นเครื่องสนับสนุนความคิดของแผน

¹ ยศ วัชรเสถียร, ชาติชาย, หน้า 17 และหน้า 26-27.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 17-25.

เราอาจสรุปทัศนะเกี่ยวกับการรับราชการที่แสดงอยู่ในนวนิยายของ ช่วงสมัยนี้ได้ว่า นวนิยายบางเรื่องในช่วงสมัยนี้ กล่าวถึงลักษณะการรับราชการว่า การเข้ารับราชการต้องพึ่งพาอาศัยผู้ใหญ่ในวงราชการ เป็นผู้ฝากฝังให้ การรับราชการ ยังผลให้ได้รับเกียรติยศและความมั่งคั่ง ผลนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนทั่วไปนิยมรับราชการ นอกจากนี้ความนิยมรับราชการยังเกิดขึ้นโดยเนื่องมาจากความไม่ต้องการเลี้ยง ในการทำการค้า และเกิดจากความเคยชินหรือได้รับการอบรมมาจากค่านิยมในเรื่อง ยศศักดิ์และความสะดวกสบาย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นความเคยชินจากค่านิยมในระบบ เจ้าขุนมูลนาย สุดท้ายได้กล่าววิจารณ์ผลจากความนิยมรับราชการว่าทำให้ประเทศไทยไม่ เจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ

อาจสรุปทัศนะทางสังคมในนวนิยายระหว่าง พ.ศ. 2468-2477 ในด้านทัศนะ ทอวิถีชีวิต ความเชื่อ และค่านิยม ในสังคมระบบเจ้าขุนมูลนายได้ว่า นวนิยายของผู้ ประพันธ์บางคนในสมัยนี้เสนอภาพชีวิตของคน 2 กลุ่ม คือกลุ่มขุนนางและกลุ่มสามัญชน แสดงทัศนคติของคนทั้งสองกลุ่มที่มีต่อกัน และเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างด้านชีวิต ความเป็นอยู่ สถานะในสังคม การเปรียบเทียบนี้สะท้อนให้เห็นความเหลื่อมล้ำค่าสูง ในบรรดานวนิยายที่แสดงทัศนะดังกล่าวนี้ นวนิยายบางเรื่องแสดงความคิดเห็นในแบบ วิพากษ์วิจารณ์สภาพความแตกต่างดังกล่าว ส่วนในด้านความเชื่อ ทัศนคติ และค่านิยม นวนิยายของศรีบูรพา สะท้อนความเชื่อของคนในสังคมเรื่องโชคเคราะห์และวิบากกรรม และแสดงทัศนะที่ปฏิเสธความเชื่อดังกล่าว ในด้านค่านิยมที่แสดงอยู่ในนวนิยายสมัยนี้ ผู้ประพันธ์บางคนกล่าวถึงค่านิยมทางค่านฐานะตระกูล ซึ่งได้แก่ เกียรติยศและความ มั่งคั่ง ว่ามีผลต่อการตัดสินใจคุณค่าของคน และมีผลกระทบต่อเสรีภาพด้านความรักของ หนุ่มสาวในสังคม รวมทั้งผลกระทบต่อความยุติธรรมในแง่ของกฎหมาย นอกจากนี้ ยังแสดงให้เห็นค่านิยมเกี่ยวกับการเป็น "นักเรียนนอก" และความนิยมรับราชการ โดยเฉพาะความนิยมในประการหลังนี้ นวนิยายบางเรื่องแสดงความเห็นวิพากษ์วิจารณ์ อย่างจริงจัง

อย่างไรก็ตาม ค่านิยมบางอย่าง เช่น ค่านิยมทางค่านฐานะตระกูล และ ค่านิยมเกี่ยวกับการรับราชการ ที่แสดงอยู่ในนวนิยายดังกล่าวมานี้ ได้เริ่มเปลี่ยนแปลง

แปลงไปบ้าง อันเป็นแนวโน้มของการเปลี่ยนค่านิยมไปตามการเติบโตของชนชั้นกลาง ซึ่งจะศึกษาโดยละเอียดต่อไป

การสะท้อนทัศนคติที่แสดงถึงการเติบโตของชนชั้นกลาง

ในขณะที่นวนิยายส่วนหนึ่งสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิต ความเชื่อและค่านิยมในสังคมระบบเจ้าขุนมูลนาย ตลอดจนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพที่เป็นอยู่ อันจัดเป็นทัศนคติทางสังคมในประเด็นหนึ่งนั้น ทัศนคติในอีกประเด็นหนึ่งซึ่งต่อเนื่องกับประเด็นแรก แต่อาจแยกกล่าวได้โดยเฉพาะ คือ ทัศนคติที่แสดงถึงการเติบโตของชนชั้นกลาง ทัศนคตินี้ประกอบด้วยการแสดงถึงค่านิยมใหม่บางอย่างที่เปลี่ยนแปลงไปจากค่านิยมเดิม เช่น ค่านิยมเกี่ยวกับการประกอบกิจการค้า และค่านิยมเรื่องความมั่งคั่งซึ่งเริ่มเข้ามาแทนที่ค่านิยมเรื่องศักดิ์ศรีตระกูล การเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมนี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกับการเติบโตของชนชั้นกลาง นอกจากนี้ ยังมีการวิพากษ์วิจารณ์ลักษณะบางอย่างของคนชั้นกลางบางประเภท และการสะท้อนให้เห็นสถานะทางสังคมของคนชั้นกลาง

ทัศนคติประการหนึ่งอันเป็นทัศนคติสืบเนื่องจากทัศนคติที่วิพากษ์วิจารณ์ค่านิยมรับราชการตั้งไค้กล่าวมาแล้ว คือ ทัศนคติที่ปฏิเสธการรับราชการและเสนอการริเริ่มเป็นนักธุรกิจหรือพ่อค้า นวนิยายที่แสดงให้เห็นทัศนคติอย่างเด่นชัดคือ นวนิยายเรื่อง ชาติชาย และเรื่อง สามชาย ซึ่งสร้างตัวเอกให้เป็นผู้ริเริ่มทางการค้าขายโดยที่นวนิยายทั้งสองเรื่องนี้แสดงถึงชีวิตของชายหนุ่มสามัญญ์ประสบความสำเร็จทางด้านกิจการงาน มิใช่จากการรับราชการเป็นขุนนาง ทว่า ประสบความสำเร็จด้านการค้า ต่างกันแต่ว่า รัศมีใน สามชาย ประสบความสำเร็จด้านชีวิตส่วนตัวด้วย โดยความสำเร็จด้านกิจการงาน ประกอบกับการครองตัวที่ดี เป็นส่วนช่วยให้ตนเป็นที่ยอมรับของฝ่ายที่สูงศักดิ์กว่า ส่วนแผนใน ชาติชาย ประสบความสำเร็จล้มเหลวด้านความรักถึงสองครั้ง เพราะพบอุปสรรคเกี่ยวกับค่านิยมในเรื่องเกียรติยศทางตระกูล การแสดงทัศนคติในเรื่องการปฏิเสธการรับราชการและริเริ่มในการค้าที่ปรากฏอยู่ในนวนิยายทั้งสองเรื่องนี้มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันอยู่มาก กล่าวคือ นอกจากการวิเคราะห์และสะท้อนสภาพทางเศรษฐกิจของประเทศแล้ว ตัวละครเอกทั้งสองเรื่องได้แสดงเหตุผลว่า ตนเลือกเป็นพ่อค้าแทนการรับราชการ

เพราะ ประการแรกเห็นว่าเป็นหนทางที่จะทำให้ประเทศเจริญก้าวหน้าทางค่านอุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรม และประการที่สอง เพราะเป็นคนรักความเป็นอิสระ ไม่ชอบตกอยู่ใต้อำนาจบังคับบัญชาของใคร ถึงแม้จะเห็นได้จากคำพรรณนาความคิดของแผนในเรื่อง ชาติชาย ดังนี้

ข้าพเจ้าได้บอกและได้ให้เหตุผลถึงการที่ข้าพเจ้าไม่ต้องการหาเลี้ยงปากุเลี้ยงท้องด้วยการเป็นข้าราชการแล้ว เมื่อเช่นนี้ ข้าพเจ้าจะหาเงินด้วยวิธีใดเล่า ? ออ.. เป็นพ่อค้าซิท่าน วิธีนี้ แน่ละ ไม่มีใครมาเป็นนายคอยบังคับใจข้าพเจ้านี้เป็นความโง่ของข้าพเจ้าหรือ ? แต่ในทุกวันนี้ เงินมิใช่พระเจ้าที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดของมนุษย์ทั่วโลกดอกหรือ ? ไม่ใช่สมัยที่สยามต้องการเศรษฐกิจเสนาคอกหรือ ? สยามไม่ต้องการอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และ กสิกรรมอย่างชีวิตจิตใจดอกหรือ ?¹

ความเห็นในลักษณะเดียวกันแสดงอยู่ในการบรรยายถึงการตัดสินใจของรัตน์ แม้ว่าเคยได้รับคำสอนถึงคุณค่าของการรับราชการจากมารดา ในเรื่อง สามชาย ดังนี้

สยามเป็นประเทศที่ไม่มีพ่อค้าเจ้าของเงิน คนต่างชาติทำการค้าขายไว้ในมือ ภายเงินออกจากประเทศไปหนึ่งเป็นจำนวนมากหลาย นี่เป็นข้อหนึ่งที่รัตนใจจากการฟังคุณลุงพูดในคราวที่ทานสนทนาอยู่กับเพื่อนฝูง. . . อีกนัยหนึ่ง น้ำใสใจจริงของรัตน์นั้นรักความเป็นอิสระ ไม่ชอบอยู่ใต้อำนาจบังคับบัญชาของใคร เป็นส่วนตัว . . . ด้วยเหตุนี้ความมุ่งหมายในทางอาชีพภายหน้าของรัตน์จึงปักแน่นอยู่กับการที่จะเป็นพ่อค้าอย่างมั่นคง²

การตัดสินใจของรัตน์นี้ ได้รับการย้ำอีกครั้งหนึ่ง เมื่อรัตน์ลาสิกขาบทออกมา เจ้าคุณลุงได้เตรียมหนทางให้รัตน์เข้ารับราชการในกระทรวงมหาดไทย แต่รัตน์ได้ปฏิเสธโดย "บังอาจซัดใจท่านเป็นครั้งแรก"³ นอกจากนวนิยายทั้งสองเรื่องนี้ นวนิยายอื่น ๆ ที่สร้างตัวละครที่เป็นคนสามัญ ทว่าประสบความสำเร็จด้านงานอันเป็นกิจการค้าพาณิชยกรรม และอุตสาหกรรม จนกระทั่งได้ยกฐานะทางสังคมของตนให้

¹ยศ วัชรเสถียร, ชาติชาย, หน้า 16.

²ดอกไม้สด, สามชาย, หน้า 85.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 169.

เป็นที่ยอมรับในสังคม คือ นักเรียนนายร้อย เกียรติศักดิ์ทหาร โลกสันนิวาส และ หญิงสมัยใหม่ ในการแสดงทัศนคติงานทำการค่าของกลุ่มคนรุ่นใหม่ นวนิยายเรื่อง นักเรียนนายร้อย นอกจากจะสร้างตัวละครเอกให้เป็นผู้ประสบความสำเร็จด้านการค้าแล้ว ยังได้สะท้อนให้เห็นทัศนคติเกี่ยวกับการออมทรัพย์ของคนไทย และวิจารณ์ว่าคนไทยไม่กล้าเสี่ยงลงทุนทำการค้า ดังตัวอย่างบทสนทนา ซึ่งพระปริวัต ฯ กล่าวถึง ชาญตัวละครเอกในเรื่อง ผู้เคยถูกพระปริวัต ฯ รังเกียจที่จะรับเป็นบุตรเขย เพราะเป็นคนยากจน แต่ภายหลังได้ทุนมาใช้สร้างโรงงานทำการค้าจนมั่งคั่งว่า

"พอชาญเป็นเด็กหนุ่มที่มีความสามารถพอตัว" พระปริวัต ฯ กล่าวชมเชย "คนใหญ่คนโตคนที่กลางทุนมาก ๆ สร้างโรงงานใหญ่โตเช่นนี้ เรามักชอบเก็บเงินอยู่นิ่ง ๆ ไม่กล้าทำอะไรลงไปกลัวจะขาดทุน. . . ถ้าเศรษฐกิจเมืองไทยเรามีใจอย่างพอชาญคือ ทางคนกลางลงทุนสร้างโรงงานอุตสาหกรรม อุตสาหกรรมขึ้น ก็จะได้ช่วยกรรมกรไทยให้มีงานทำ มีหน้าขายยังจะได้รับผลกำไรจากงานนั้นอีก นี้คนไทยเรากลัวขาดทุน ชอบเก็บเงินไวเฉย ๆ"¹

บทสนทนาที่สะท้อนให้เห็นทัศนคติที่ว่า ตามสภาพที่เป็นอยู่ คนไทยไม่นิยมลงทุนในกิจการด้านอุตสาหกรรม ทั้ง ๆ ที่ควรกระทำ เพราะจะเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม และแก่ตนเอง ทัศนคติอีกประการหนึ่งที่สะท้อนอยู่ในที่นี้ด้วย คือ บุคคลที่ประสบความสำเร็จด้านการค้า แม้ว่าจะเป็นคนสามัญก็ตาม ได้กลายเป็นที่ยอมรับจากบุคคลชั้นสูงในสังคม

เหตุผลประการหนึ่งในการที่บุคคลสามัญผู้ประสบความสำเร็จในกิจการด้านอุตสาหกรรมหรือพาณิชย์กรรม กลายเป็นที่ยอมรับในสังคมก็คือ การมีฐานะที่มั่นคงทางด้านการเงิน ตัวละครฝ่ายชายในนวนิยายทุกเรื่องทีกล่าวมาแล้ว มีฐานะที่มั่งคั่งอยู่ในสังคมพร้อมกันกับที่ประสบความสำเร็จทางการค้า การแสดงภาพดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า ความสำคัญด้านการเงินมีมากขึ้น จนค่อย ๆ เข้ามามีบทบาทสำคัญในการกำหนดสถานะทางสังคมของบุคคล ยิ่งไปกว่านั้น ภาพสะท้อนที่ปรากฏในนวนิยาย ได้มีการแบ่งฐานะของกลุ่มคนชั้นสูง คือ ผู้มีบรรดาศักดิ์เป็นขุนนาง หรืออยู่ในตระกูลขุนนาง ออก

¹ป. อินทรปาลิต, นักเรียนนายร้อย, พิมพ์ครั้งที่ 3. (พระนคร : สำนักพิมพ์ดวงศึกษา, 2512), หน้า 163-164.

เป็นสองระคับ คือ คนในตระกูลขุนนางผู้ร่ำรวย และคนในตระกูลขุนนางที่มีฐานะทางการเงินต่ำกว่าหรือตกต่ำลง ภาพสะท้อนนี้จะเห็นได้จากคำสั่งสอนของรัตนที่มีต่ออรุณ น้องสาวใน สามชาย ที่ว่า ให้รู้จักเจียมตัว เพราะแม้ว่าโดยเชื้อสายตระกูลจะมีฐานะเสมอกับประวัติ แต่ฐานะทางการเงินก็ต่างกัน¹ และในนวนิยายเรื่อง ละครแห่งชีวิต ซึ่งวิสูตรพรรณนาถึงท่าทีที่ผู้อื่นมีต่อตนและมารดา เมื่อถึงคราวตกอับด้านการเงินว่า ไม่ได้รับยกย่องดัง เช่นแต่ก่อน² ทักษะที่แสดงถึงการแบ่งระดับชนชั้นของบุคคลชั้นสูงผู้มีเกียรติยศในสังคมด้วยเงื่อนไขทางการเงินนี้ รวมทั้งการยอมรับบุคคลสามัญซึ่งแม่แต่จะเคยยากจนมาก่อน ให้มีสถานะที่ดีในสังคม เป็นการสะท้อนภาพให้เห็นว่า บทบาทความสำคัญของฐานะทางการเงินได้เข้ามามีส่วนอย่างมากในการวัดสถานะของบุคคลในสังคม และได้เริ่มมีบทบาทสูงกว่าบทบาทของตระกูลหรือบรรดาศักดิ์ที่มีมาแต่เดิม โดยที่แต่เดิมสถานะของบุคคลขึ้นอยู่กับเกียรติยศทางตระกูลหรือบรรดาศักดิ์ เสริมด้วยฐานะทางการเงิน ดังได้กล่าวมาแล้วในแง่ของทักษะเกี่ยวกับวิถีชีวิตและค่านิยมในนวนิยายช่วงสมัยนี้

นอกจากการแสดงทักษะเกี่ยวกับความสำคัญของฐานะการเงินที่มีบทบาทกำหนดสถานะทางสังคมของบุคคลมากขึ้นตามที่ได้กล่าวมาแล้ว นวนิยายสมัยนี้ยังสะท้อนให้เห็นสภาพความเป็นไปของสังคมสองประการคือ ประการแรก สะท้อนให้เห็นสถานะที่ตกต่ำลงของคนชั้นสูงเดิม การตกต่ำนี้มีฐานะการเงินเป็นเงื่อนไข และประการที่สอง สะท้อนให้เห็นความขัดแย้งเกี่ยวกับการกำหนดฐานะทางสังคมของบุคคล อันเป็นความขัดแย้งที่แสดงออกในสองด้าน คือด้านหนึ่ง การที่บุคคลผู้มีฐานะทางการเงินดี ทว่าไม่มีบรรดาศักดิ์ ได้รับความยกย่องจากคนในสังคม รวมทั้งได้รับการยอมรับจากคนชั้นสูงส่วนหนึ่ง แต่ก็ยังไม่เป็นที่ยอมรับของคนชั้นสูงอีกบางส่วน ซึ่งแสดงว่า ฐานะด้านยศศักดิ์ตระกูลยังมีความสำคัญอยู่ในสังคม แม้ฐานะทางการเงินก็ยังไม่อาจเปลี่ยนการยอมรับได้โดย

¹ ดอกไม้สด, สามชาย, หน้า 375.

² หม่อมเจ้าอากาศดำเกิง, ละครแห่งชีวิต, หน้า 86.

สมบูรณ์ และในอีกด้านหนึ่ง บุคคลผู้มีฐานะตระกูลดี ทว่าขาดฐานะด้านการเงินสนับสนุน ก็จะไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมเช่นกัน ซึ่งแสดงว่า ฐานะด้านการเงินมีบทบาทอยู่ อย่างสูง แม้แต่ฐานะทางศักดิ์ตระกูลก็ยังไม่ช่วยให้สถานะทางสังคมเป็นที่ยอมรับได้ ความขัดแย้งนี้ จึงเป็นความขัดแย้งระหว่างการยอมรับว่า ฐานะทางศักดิ์ตระกูลและ บรรดาศักดิ์หรือฐานะทางการเงิน เป็นเครื่องกำหนดสถานะทางสังคมของบุคคล ทั้งนี้ การยอมรับฐานะทางศักดิ์ตระกูลมีมาแต่เดิม ต่อมาได้เริ่มมีการยอมรับผู้มีฐานะทางการเงิน แม้ว่าจะไม่มียศศักดิ์ทางตระกูลมาก่อน การยอมรับแบบใหม่นี้ จึงเป็นความขัดแย้งกับการยอมรับที่มีมาแต่เดิม

ในประการแรก การสะท้อนให้เห็นสถานะที่ตกต่ำลงของคนชั้นสูงเดิม โดยมีฐานะการเงินเป็นเงื่อนไข นวนิยายเรื่อง ละครแห่งชีวิต และ ผิวเหลืองหรือผิวขาว สะท้อนให้เห็นภาพดังกล่าวนี้ชัดเจน นอกจากนี้พบในนวนิยายสองเรื่องนี้ ชีวิตของ เพลิน โรหิตยวร ก็เป็นตัวอย่างที่จะพบได้ในนวนิยายเรื่อง สงครามชีวิต และความหวาดเกรงของภรรยาคุณพระธรรมพิทักษ์ ที่ว่าครอบครัวตนจะตกต่ำลงโดยฐานะทางการเงิน ใน ชีวิตสมรส ภาพที่เห็นได้ชัดเจนในนวนิยายเรื่อง ละครแห่งชีวิต คือ การบรรยายของวิสุทธ์ถึงท่าทีที่ผู้อื่นมีต่อตนและมารดา หลังจากประสบปัญหาด้านการเงิน และในนวนิยายเรื่อง ผิวเหลืองหรือผิวขาว วิสุทธ์วิจารณ์สถานะของ "เจ้า" ซึ่งมีเกียรติยศตามที่เข้าใจกันอยู่ในสังคม แต่เมื่อขาดเงินเกียรติยศนั้นก็กลายเป็นความขมขื่นคับแค้นใจ เพราะเป็นความขัดแย้งระหว่างการเป็นที่ยอมรับและไม่เป็นที่ยอมรับในสังคม วิสุทธ์บรรยายความรู้สึกนี้ไว้ว่า "ผู้ใดที่เกิดมาเป็นเจ้าแต่ต้องมาแบกเกียรติยศซึ่งเป็นภาระอันหนักยิ่งควยความไม่มีทรัพย์สินนั้น เป็นผู้ที่มีบุญกรรมที่ร้ายกาจที่สุด. . . ข้าพเจ้ารู้สึกสังเวช "เจ้า" พวกนี้มาก และรู้สึกแค้นแทนในความทารุณและอยู่ติชธรรมของชนชาติ"¹ ตัวอย่างที่ยกมากล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นภาพความเป็นไปของสังคมตามที่ปรากฏในประการที่สองควย กล่าวคือ สะท้อนให้เห็นความขัดแย้งระหว่างการยอมรับว่า ฐานะทางตระกูลและบรรดาศักดิ์ หรือการยอมรับว่า ฐานะทางการเงิน เป็นเครื่องกำหนดสถานะทาง

¹ หม่อมเจ้าอากาศคำเกิง, ผิวเหลืองหรือผิวขาว, หน้า 29.

สังคมของบุคคล นอกจากทัศนะนั้นจะแสดงอยู่ในความนึกคิดของวิสุทธ์แล้ว ยังแสดงออก
ในบทสนทนาระหว่างไอรินและเจ้าหญิงอรุษา ในนวนิยายเรื่องเดียวกันด้วย

"พอเคยบอกฉันว่า" ไอรินกล่าว "ในรัสเซียก่อนการกบฏบอลเชวิคใหญ่ครั้งที่
แลวมา ก็มีเจาจนมากมายเหมือนกัน"

"ธรรมชาตินี้ช่างร้ายกาจเหลือเกินนะ ไอริน" เจ้าหญิงรับสั่ง เสริมคิ้วหน้าเสียด
อันแคบ ที่ใครสร้างคนเป็นจำนวนตั้งหลายพันในโลกให้แบกเกียรติกยศแห่งความ
เป็นเจา และไม่ได้ใ้ภษาชนะอันสำคัญยิ่งที่จะอุ้มชูเกียรติยศนั้นไว้"¹

ทัศนะนั้นแสดงให้เห็นว่า ฐานะการเงินได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญในการยอมรับของสังคมพอ ๆ
กับศักดิ์ตระกูล ส่วนการแสดงออกของความขัดแย้งในค่านิยมที่บุคคลสามัญซึ่งประสบความสำเร็จ
สำเร็จค่านการค่า และมีฐานะที่มั่งคั่งขึ้น แต่สถานะทางสังคมก็ยังไม่เป็นที่ยอมรับอย่าง
เต็มที่ภายในสังคม เพราะคนกลุ่มนี้ยังขาดฐานะทางยศศักดิ์ตระกูลหรือบรรดาศักดิ์เป็น
เครื่องรับรอง นั้น จะเห็นได้จากภาพสะท้อนของ แอน ไวทยวิกย์ ในนวนิยาย เรื่อง
ชาติชาย แอนเคยเป็นคนยากจนมาก่อน ต่อมาได้สร้างฐานะจนเป็นเจ้าของห้าง
"ไวทยพาณิชย์" แอนบรรยายว่า หลังจากนั้น ตนเองก็กลายเป็นคนที่น่าสนใจ และได้
รับการยกย่องนับถือจากคนทั่วไป รวมทั้งความสนใจจากผู้หญิง แต่เมื่อแอนไปแจ้งแก่
เจ้าคุณภิกษาคกรมตรี และคุณหญิง ปิตามารดาของวันเพ็ญ ว่า ตนกับวันเพ็ญรักกัน แอน
กลับถูกคุณหญิงดูหมิ่นว่าไม่ได้เกิดในตระกูลสูงและไม่มียศบรรดาศักดิ์ คุณหญิงปฏิเสธที่จะ
ให้ แอนแต่งงานกับวันเพ็ญ ทัศนีสื่อสะท้อนให้เห็นภาพดังกล่าวนี้ ยังพบได้ในนวนิยาย
เรื่อง สามชาย ซึ่งรัตนต้องแสดงความสามารถและความดี ทั้งด้านการทำงานและความ
ประพฤติ แม้กระนั้นก็ยังไม่ต้องความประสงค์ของเจ้าคุณบิดาของพัชรี ในครั้งแรกเมื่อ
ได้เค้าวาหนุ่มสาวทั้งสองอาจจะรักกัน การสะท้อนภาพในแง่ที่ว่า ฝ่ายคนชั้นสูงยังไม่
ยอมรับสถานะของคนสามัญที่เพิ่งจะเป็นที่ยอมรับในสังคมนี้ เป็นการแสดงให้เห็นทัศนคติ
ของคนชั้นสูงบางกลุ่มที่มีต่อคนสามัญที่เป็นพ่อค้าซึ่งมิได้มีเชื้อสายของขุนนางมาก่อนโดย
กำเนิด ทัศนีสื่อรวมไปถึงคนในตระกูลสามัญที่ได้รับมรดกบรรดาศักดิ์ในภายหลัง รวมทั้ง
พ่อค้าเชื้อสายจีนที่กลายมาเป็นขุนนางใหม่ ดังจะเห็นได้จากทัศนคติของอนุวัตรที่มีต่อ

¹ หม่อมเจ้าอากาศคำเกิง, ผิวเหลืองหรือผิวขาว, หน้า 31.

เพื่อนของพัทรี ในนวนิยายเรื่อง สามชาย เมื่อพัทรีได้รับเชิญไปในงานเลี้ยงวันเกิดของเพื่อนผู้เป็นบุตรของ "พ่อค้าใหญ่ที่สุดคนหนึ่งของสยาม" คือ พระวิเศษพาณิช อนุวัตรแสดงท่าทีและคำพูดต่อพัทรี ว่า

อนุวัตรขมวดคิ้ว "น้องตั้งใจจะไปให้ได้น้องตั้งใจจะรวมสมาคมกับเจ้าพวกผู้ค้ำมือใหม่ซึ่งนามตระกูลเพิ่งเกิดเมื่อวานนี้นั้นหรือ?"

"... นามตระกูลของเขานั้นจะเกิดแต่เมื่อไรก็ปล่อยให้มันเป็นธุระของเขาแต่ลำพังก็คิดว่าขอสำคัญบิณฑบาตของเขาประพฤติตัวก็ และอุทิศสาธุะจนทั้งตัวเป็นคนใหญ่คนโตถึงเพียงนี้เราไม่น่าชมเขาหรือคะ?"

"มันโตขึ้นเพราะเงินคางหากล่ะ" อนุวัตรกล่าวทวน ๆ "มีแต่เจ้าพวกต้นเงินเท่านั้นที่บูชาคนพวกนี้" ¹

ข้อความเสียดสีให้เห็นทัศนะของอนุวัตร ผู้ถือกำเนิดในตระกูลขุนนางเก่าที่มีต่อเศรษฐกิจใหม่ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นพวก "ผู้ค้ำมือใหม่" การแสดงทัศนะดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า คนชั้นสูงบางกลุ่มยังถือว่าชาติกำเนิดคานตระกูลมีความสำคัญมาก และคำนึงถึงกลาวนก็จะมิยอมลดการยอมรับสถานะทางสังคมของกลุ่มคนที่จัดว่าเป็น "พวกผู้ค้ำมือใหม่" นี้ด้วย

อย่างไรก็ตาม ก็เป็นที่ยอมรับว่า คนกลุ่มนี้มีอำนาจทางการเงินสูง ขณะเดียวกันก็ถูกวิจารณ์ว่ามักเข้ามาควบคุมการค้ำกำไร โดยการ "ซุกเคี้ยวคนหมู่มาก" ดังจะเห็นตั้งแต่ทั้งสองประการนี้ในการสนทนาระหว่าง อำนวย ยศ และอมรา ในเรื่อง ความผิดครั้งแรก² และจากการแสดงทัศนะของตัวละครเอกในนวนิยายเรื่อง มิตรภาพ โดย จอน ศานติคุปต์ กล่าววิจารณ์กลุ่มผู้มีอำนาจทางการเงิน ซึ่งถูกเรียกว่า "นายเงิน" ว่า

ความเหี้ยมโหดอันน่าสยดสยองซึ่งเกิดจากอำนาจของเงินในสมัยอารยธรรมแผนใหม่อันหนึ่งก็คือ ความเหี้ยมโหดที่เกิดจากนายเงินผู้ซึ่งสมบรูณ์ด้วยขนานภาพ มนุษย์พวกนี้มักไม่ค่อยมีมนุษยธรรม และความเห็นอกเห็นใจเมตตาปราณีต่อผู้อื่น ที่มามากที่สุดคือ ความเห็นแก่ตัววิธีหากินหรือหาเงินของมนุษย์จำพวกนี้ โดยมากเขาใช้ขนานภาพของเขาช่วยให้เขาได้เป็นเจ้าของที่ดิน เมื่อเขามีที่ดินแล้ว คุณคึกหรือว่า เขาสร้างที่ดินของเขาเป็นที่เกิดแห่งทรัพย์โดยการกลสิกรรม หรืออุทิศสาธุกรรม เปลาเลย... วิธีที่เขานิยมคือ วิธีปลุกบาน ทอง

¹ คอกไม้สด, สามชาย, หน้า 116-117.

² คอกไม้สด, ความผิดครั้งแรก, หน้า 399-402.

แต่ๆ หรือตักแต่ๆ แล้วให้เข้า : : : และการเก็บค่าเช่านี้โดยมากก็เป็นอย่างที่เขาเรียก
กันว่าทานาเลื้อย . . . อีกวิธีหนึ่ง ทานานายเงินซึ่งสมบรมถวายทานาภาพนิมโฆหากิน คือ
วิธีจ่ายเงินใหญ่ และวิธีนี้ก็เป็นวิธีที่รายนาศยของอีกเหมือนกัน เพราะถ้ามันไปคามธรรม-
คา และตามความคุ้มครองของกฎหมายก็ไม่เป็นไร แต่โดยมากมันหาเป็นเช่นนั้นไม่ . . .
มันก็คือ การชดเชยคตที่หนึ่งพวกนี้ทีเดียว . . ."¹

ข้อวิจารณ์ทำนองเดียวกันยังปรากฏอยู่ในการบรรยายความคิดเห็นของแผน คอสภาพบ้านเมืองใน
นวนิยายเรื่อง ชาติชาย² ในขณะเดียวกัน การกล่าวถึงอำนาจของเงินซึ่งมีบทบาทสำคัญในสังคม
เพิ่มขึ้นทุกขณะ ก็ปรากฏอยู่ในเรื่อง มित्रภาพ³ และ นักเรียนนายร้อย โดยเฉพาะเรื่องหลังนี้กล่าว
ถึงยุคสมัยว่า คนในสังคมบูชาเงิน ยินดีจะคบหาสมาคมแต่กับคนมีเงิน⁴ นอกจากนี้ นวนิยายเรื่อง
ชีวิตสมรส ยังสะท้อนให้เห็นความสำคัญของเงินว่า มีบทบาทคอสดานภาพของตระกูล โดยบรรยาย
นราศัย บุตรคุณพระธรรมพิทักษ์ คองยอมแต่งงานกับหญิงที่ตนไม่รักตามความประสงค์ของมารดา
เพื่อคอบกู้ฐานะทางการเงินของครอบครัว เช่นเดียวกับหลวงชนสาร ในนวนิยายเรื่อง นิจ คอง
ยอมแต่งงานกับนิจ ทั้งที่ตนเองรักอยู่กับวิศม์ ทั้งนี้เพื่อกู้ฐานะการเงินของบิดามารดา

แม้ว่า จากการพิจารณาทัศนคติที่แสดงอยู่ในนวนิยายเท่าที่กล่าวมานี้ ไม่อาจสรุปได้ ความท-
บาทของฐานะทางการเงินได้ขึ้นมามีส่วนกำหนดสถานะทางสังคมของคนในสังคมโดยสิ้นเชิง เพราะ
ยังมีความสำคัญคานคักคือตระกูลขัดแย้งอยู่ แต่ก็อาจสรุปความขัดแย้งนี้ได้ว่า คานหนึ่ง เนื้อหาของ
นวนิยายแสดงให้เห็นว่า ลักษณะสถานะทางสังคมของคนในสังคมตามรูปแบบเดิมยังคงมีอยู่ กล่าว
คือ สถานะที่ัวค้วยเกี่ยวคยคทางบรรคาคคคคและตระกูล ในอีกคานหนึ่ง เนื้อหาของนวนิยายก็
แสดงให้เห็นว่า สถานะของคนในสังคมตามรูปแบบใหม่คอย ๆ เขามาแทนที่ กล่าวคือ การที่คน
ในสังคมเริ่มมองผ่านสถานะที่ัวค้วยฐานะตระกูลไปยังสถานะทางสังคมที่ัวค้วยฐานะการเงิน หรือ
กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความสำคัญของเงินคอย ๆ เขามาแทนที่สถานะบรรคาคคคคคคและชาติตระกูล ที่

¹ยศ วัชรเสถียร, มิตรภาพ, หน้า 184-186.

²ยศ วัชรเสถียร, ชาติชาย, หน้า 27.

³ยศ วัชรเสถียร, มิตรภาพ, หน้า 182.

⁴ป. อินทรปาลิต, นักเรียนนายร้อย, หน้า 157.

เคยมีความสำคัญในสังคมแบบเดิม การสะท้อนภาพและการแสดงทัศนคติที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ย่อมเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นการเติบโตของชนชั้นกลาง ซึ่งเป็นคนกลุ่มใหม่ที่ค่อย ๆ เข้ามามีบทบาทในสังคมมากขึ้น

ความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองและความเปลี่ยนแปลงของสังคม

การสะท้อนภาพและความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพบ้านเมือง

การสะท้อนภาพและการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองที่ปรากฏในนวนิยายสมัยนี้ เป็นการแสดงภาพความเจริญทางวัตถุของกรุงเทพฯ และการขยายตัวของเมือง นวนิยายหลายเรื่องสะท้อนภาพด้านเศรษฐกิจ โดยชี้ให้เห็นว่า ประเทศเสียเปรียบที่ปล่อยให้ชาวต่างชาติเป็นผู้ดำเนินงานด้านอุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรม ทั้งยังมีการเปรียบเทียบฐานะและความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจระหว่างไทยกับญี่ปุ่น นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงความเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้ใช้แรงงาน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสภาพเศรษฐกิจไทยในขณะนั้นด้วย

การสะท้อนภาพบ้านเมืองโดยกล่าวถึงหรือบรรยายความเป็นไป รวมทั้งความเจริญของบ้านเมืองทางวัตถุ จะพบอยู่ในนวนิยายหลายเรื่องในสมัยนี้ นวนิยายเรื่อง ความผิดครั้งแรก ใช้นิทรรศนาของตัวละคร แสดง ให้เห็นภาพของบ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงทางด้านวัตถุ โดยให้ อำนาจ ผู้จากเมืองไทยไปศึกษาต่อยังต่างประเทศได้ทราบมาว่า ระหว่าง 7 ปีซึ่งตนจากไปนั้น กรุงเทพฯมีถนนตัดใหม่ สะพาน รถยนต์ แท็กซี่ เพิ่มขึ้นจำนวนมากมาย รวมทั้ง "เจ๊ก" (ซึ่งหมายถึงคนจีน) มีจำนวนมากขึ้นกว่าเดิมหลายเท่า¹ ในขณะเดียวกัน หากเปรียบเทียบความเจริญของกรุงเทพฯกับความเจริญของบ้านเมืองตะวันตก จะเห็นว่ายังแตกต่างกันมาก ดังการสะท้อนภาพเปรียบเทียบนี้ ใน กรรมเกา² ความเจริญของบ้านเมืองอีกลักษณะหนึ่งคือการขยายตัวของเมือง ซึ่งให้อำนาจให้ชนชั้นกลางได้เติบโตขึ้นด้วย กล่าวคือ ผู้ที่ถือครองการประกอบการค้าส่วนตัว สามารถขยายกิจการของตนไปตามการขยายตัวของเมือง หรือตาม "โครงการของบ้านเมือง" ดังเช่น การบรรยายถึงการตัดถนนผ่านที่ดินของรัตนในจังหวัดอยุธยา ทำให้ที่ดิน

¹ ดอกไม้สด, ความผิดครั้งแรก, หน้า 7.

² ดอกไม้สด, กรรมเกา, หน้า 166.

ราคาสูงขึ้น และสะดวกต่อการประกอบกิจการค้า¹ และอีกส่วนหนึ่งของสภาพบ้านเมืองที่แสดงไว้ใน ละครแห่งชีวิต คือ ในขณะที่กรุงเทพฯ มีความสงบสุข จังหวัดที่อยู่ใกล้กรุงเทพฯ กลับเต็มไปด้วยโจรผู้ร้าย²

นอกเหนือจากภาพสะท้อนความเจริญของกรุงเทพฯ และการขยายตัวของเมืองแล้ว นวนิยายในสมัยนี้ยัง แสดง ความแตกต่างระหว่างเมืองและชนบท นวนิยายเรื่อง เกียรติศักดิ์ทหารกล้าถึงภาพชนบทว่า "อาหารการกินแร้นแค้น" เปรียบได้กับเมืองนรก ในขณะที่กรุงเทพฯ เป็นเมืองสวรรค์³ นวนิยายที่สะท้อนภาพเปรียบเทียบระหว่างกรุงเทพฯ ในฐานะของเมืองหลวงกับชนบทไว้มากที่สุด คือ นวนิยายเรื่อง มิตรภาพ ซึ่งกล่าวเปรียบเทียบไว้ดังนี้

พระมหานครหลวงได้เจริญแล้วในอารยธรรมแดนใหม่ และทั้งชาวพระนครหลวงก็ได้เจริญแล้วในอารยธรรมแดนใหม่เช่นเดียวกัน พระมหานครหลวงมีถนนหนทางที่ทรูหรา . . . ชาวพระมหานครหลวงเฉลียวฉลาดมีความรู้ แมกรวมกรก็มีความรู้ดีกว่าชาวนาซึ่งเป็นผู้ชาวชนบทมานอก มีไหวพริบและเล่ห์เหลี่ยมในการหลอกลวงจกเงตว่า ส่วนความเป็นอยู่เลา ยามไปไหนมาไหนก็ขึ้นรถขึ้นรา ทุรมวยมากก็ควยรถยนต์ของตนเอง รวยน้อยลงมา หนอยก็ควยรถยนต์เขา น้อยลงมากก็ควยรถลาก หรือรถราง . . . การแต่งเนื้อแต่งตัว ก็ทรูหรางดงาม การกินอยู่พุ่มเฟิย การเที่ยวเตร่หย่อนอกหย่อนใจก็ควยเครื่องอันเป็น สิ่งซึ่งสำแดงถึงอารยธรรมแดนใหม่ เป็นคนว่า หนึ่งพักใด หองรอนทองเย็นอันมีเบียร์เย็น ุจยบ, สถานี่ลาที่อันอุดมสมบูรณ์ควยรถปรุส กลิน เตียง ยังมีอีกมากมายหลายอย่างซึ่ง ลวนแต่เป็นทุกข์ของชีวิตามารทั้งสาม คือคณหา รากู และอริ . . . แดฎาเรานำชาวเมือง หลวงไปเทียบกับชาวชนบท หรือที่เรียกกันว่าชาวบานนอก จะต่างกันหน้ามือกับหลังมือ หรือสี่ขา กับสี่เท้าทีเดียว⁴

ภาพความไม่เจริญของกรุงเทพฯ ได้ถูกนำมากล่าวเป็นทำนองล้อยศว่า "เจริญขึ้นก็ย "อารยธรรมแดนใหม่" และลักษณะความเจริญเช่นนี้ต่างกับสภาพในชนบทมาก ที่คั่นที่แสดงออกอยู่ในการ

¹ ดอกไม้สด, สามชาย, หน้า 333.

² หม่อมเจ้าอากาศดำเกิง, ละครแห่งชีวิต, หน้า 54.

³ ส. บุญเสนอ, เกียรติศักดิ์ทหาร, (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2472),

หน้า 75.

⁴ ยศ วัชรเสถียร, มิตรภาพ, หน้า 171-173.

สะท้อนภาพนี้ คือ ในขณะที่กรุงเทพฯ เจริญขึ้นทางวัตถุอันนำมาซึ่งความเป็นอยู่ที่สะดวกสบาย
ของชาวเมืองหลวงนั้น ความเจริญเหล่านี้ก็นำมาซึ่งความล้มเฟื่อย และเป็นเครื่องนำไปสู่
การแสวงหากองทุน และการเป็นทาสของความล้มเฟื่อยเหล่านั้นด้วย

สภาพความเป็นไปของบ้านเมืองในอีกด้านหนึ่ง คือด้านเศรษฐกิจ นวนิยายเรื่อง
ชาติชาย สามชาย และ นิวเหลืองหรือนิวขาว สะท้อนภาพด้านนี้ในทำนองเดียวกัน กล่าวคือ
แสดงให้เห็นว่า ประเทศกำลังถูกรุกรานทางด้านเศรษฐกิจ¹ ประเด็นที่น่าสนใจกว่า คือ
ไม่มีคนไทยที่นิยมทำการค้า ดังนั้นการค้างจึงตกอยู่ในมือของคนต่างชาติเป็นส่วนใหญ่ ในเรื่อง
นิวเหลืองหรือนิวขาว กล่าวถึงกรณีที่ทรัพยากรของประเทศถูกชาวต่างชาติมากอบโกยผลประโยชน์
โยชนไป ในตอนที่วิสูตรบรรยายความคิดและความรู้สึกเกี่ยวกับสภาพของบ้านเมืองและสังคม
ว่า "เราปล่อยให้ชาวต่างประเทศมาซุกเราเล่นทุกที่ทุกแห่ง ทำสวนยาง สวนมะพร้าวของ
เราไปทั่วทุกหนทุกแห่ง เราคนไทย...ปล่อยให้ชาวต่างประเทศมาสูบเลือดในอก ให้คน
อื่น ๆ มาเผยแพร่พาณิชย์โยมายในบ้านเราและเก็บผลของการหวานที่นั่นตามสบายใจชอบ"²
การสะท้อนภาพ และแสดงทัศนะเกี่ยวกับเศรษฐกิจของประเทศยังปรากฏอยู่ในนวนิยายเรื่อง
ชาติชาย และ มิตร์ภาพ ในการบรรยายความคิดของตัวละครเอกในนวนิยายทั้งสองเรื่องนี้
ผู้ประพันธ์ได้ยกประเทศญี่ปุ่นขึ้นเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบกับประเทศไทย เพื่อแสดงว่าประเทศ
ไทยยังล้าหลังในทางเศรษฐกิจอยู่มาก ในขณะที่ประเทศญี่ปุ่นซึ่งเป็นประเทศในทวีปเอเชียเช่น
เดียวกันก็มีความเจริญก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมมากจนกระทั่งได้รับการยกย่องทั่วโลก³

นอกจากนี้ การสะท้อนภาพความเป็นไปของบ้านเมือง และการแสดงทัศนะต่อสภาพ
บ้านเมืองในด้านอื่น ๆ จะพบได้ในนวนิยายเรื่อง มัจฉาป⁴ ซึ่งในเรื่องได้แทรกทัศนะต่อนโยบาย
การดำเนินงานในแง่การเพิ่มผลเมืองให้แก่ประเทศ โดยให้เหตุผลว่าประเทศไทยมีผลเมืองน้อย
ในขณะที่ยังมีที่ดินว่างเปล่าอยู่มาก การดำเนินงานได้กลายเป็น "หน้าที่สำคัญ" และเปรียบเทียบ

¹ยศ วิจิตรเสถียร; ชาติชาย, หน้า 19, คอกไม้สด, สามชาย, หน้า 85, และ
หม่อมเจ้าอากาศคำแกิง, นิวเหลืองหรือนิวขาว, หน้า 8.

²หม่อมเจ้าอากาศคำแกิง, นิวเหลืองหรือนิวขาว, หน้า 8.

³ยศ วิจิตรเสถียร, ชาติชาย, หน้า 16, และ มิตร์ภาพ, หน้า 192-193.

⁴ศรีบูรพา, มัจฉาป, หน้า 111.

กับประเทศญี่ปุ่นว่ามีเงื่อนไขที่ต่างกัน การแต่งงานจึงไม่ใช่สิ่งจำเป็นสำหรับประเทศญี่ปุ่น
 นวนิยายเรื่อง มิตรภาพ เทพธิดาในฝัน และ หญิงสมัยใหม่ ยิ่งได้กล่าวถึงสภาพของ
 ผู้ใช้แรงงาน ทั้งที่เป็นคนลากรด ลูกจ้าง และกลุ่มคนงาน แม้จะกล่าวถึงในแง่มุมที่ต่างกัน
 แต่ก็ได้สะท้อนภาพผู้ใช้แรงงาน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นไปของสภาพบ้านเมืองในขณะนั้น
 เรื่อง มิตรภาพ กล่าวถึงคนไทยอีสานซึ่งเข้ามาทำงานลากรดในกรุงเทพฯ เพราะต้องการได้
 เงินจำนวนหนึ่งไปทำสวน แต่รายได้จากการลากรดแต่ละวันก็น้อยมาก "การหากินเคี้ยวนี้
 ลำบากและคับแค้นเหลือเกิน"¹ ในเรื่อง เทพธิดาในฝัน พงษ์แสดงความเห็นใจกลุ่มลูกจ้างของ
 ร้านไทยวัฒนาเมื่อต้อง "ถูกคุดยออกจากงาน" เพราะทางร้านจะจ้างลูกจ้างใหม่เป็นการ
 ปรับปรุงร้าน² ส่วน หญิงสมัยใหม่ แสดงให้เห็นการประท้วงหยุดงานของกลุ่มคนงานมลาชู่ใน
 จังหวัดยะลา เมื่อเห็นว่าพวกตนถูกคุดย จันกระทั่งเกิดการขัดแย้งกับไฟฟุรยซึ่งเป็นนายจ้าง³
 การเสนอภาพการใช้แรงงานทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นความเคลื่อนไหวส่วนหนึ่งของบ้านเมืองขณะนั้น

เมื่อพิจารณาการสะท้อนภาพและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพบ้านเมือง จะเห็นได้ว่า
 ผู้ประพันธ์นวนิยายเขียนถึงไวคอนข้างน้อยและฉิวเฟิน กล่าวคือ แสดงสภาพบ้านเมืองในรูปลักษณะ
 ภายนอกที่ไม่ลึกซึ้งอะไรนัก ส่วนลักษณะสภาพสังคมอันเป็นลักษณะภายในที่ลึกซึ้งจะปรากฏอยู่ใน
 ทศนะค่านอื่น ๆ เช่น ทศนะเกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเชื่อและค่านิยม และทศนะเกี่ยวกับการศึกษา
 และชนบประเพณี เป็นต้น

การสะท้อนภาพและความคิดเห็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม

ภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เด่นประการหนึ่งที่พบในนวนิยายหลายเรื่องใน
 สมัยนี้ คือ ภาตพของสังคมที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก ผู้ประพันธ์ที่สะท้อนภาพสังคมใน
 ลักษณะดังกล่าวนี้ รวมทั้งแสดงทัศนะต่อแนวโน้มของความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของสังคมมาต

¹ในศ วชิรเสถียร, มิตรภาพ, หน้า 197.

²อาษา, เทพธิดาในฝัน, พิมพ์ครั้งที่ 4 (พระนคร : สำนักพิมพ์แพรวพิตยาร, 2513) :
 หน้า 20-21.

³ช. โกมลมิตร, หญิงสมัยใหม่, (พระนคร : โรงพิมพ์เคดิเมล์, 2471), หน้า 83.

ที่สุด คือ คอกไม้สด และ ยศ วัชรเสถียร

ในนวนิยายเรื่อง ศัตรูของเจ้าหลอน และ ความฉิบครั่งแรก คอกไม้สดแสดงภาพการใช้ชีวิตภายในสังคมเมื่อได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตก และการใช้ชีวิตในแบบตะวันตก เช่น ความเป็นอยู่ และ มรรยาทในสังคม การสะท้อนเหล่านี้จะปรากฏอยู่เป็นส่วนใหญ่ ในลักษณะที่ตัวละครเอกเป็นผู้มีการศึกษาคือ สำเร็จการศึกษามาจากต่างประเทศ และถึงแม้จะมีโอกาสสำเร็จการศึกษามาจากต่างประเทศ แต่ก็เป็นคนที่อยู่ในตระกูลที่ รู้จักมรรยาทตามแบบวัฒนธรรมตะวันตก ภาพสะท้อนของการใช้ชีวิตในสังคมที่เริ่มเปลี่ยนแปลงในวิถีแบบตะวันตกดังปรากฏในนวนิยายทั้งสองเรื่องนี้ ได้แก่ การแต่งกายแบบชาวยุโรป การสนทนาที่ใช้ศัพท์ภาษาอังกฤษ การไปเล่นรำ และสังสรรค์กับชาวต่างประเทศ การไปงานเลี้ยงน้ำชา ภูเขาพยนต์ในเวลาดกลางคืน การแข่งม้าในวันหยุดในหมู่คนที่สนทนากับชาวต่างชาติด้วยภาษาอังกฤษ การแสดงมรรยาทในแบบตะวันตก เช่น การเปิดหมวกทักทายกันของบุรุษเมื่อพบกันนอกบ้าน และการรับประทานอาหารแบบฝรั่ง เป็นต้น

คอกไม้สดแรกที่ทัศนะที่วิพากษ์วิจารณ์วิถีชีวิตในแบบที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตกในบางลักษณะ เช่น การแต่งกาย ท่าทางและมรรยาท ดังจะเห็นได้ชัดในนวนิยายเรื่อง ความฉิบครั่งแรก การแต่งกายแบบตะวันตกของหลวงปราโมทย์ถูกอมราวินิจฉัยว่า

หลายปีมาแล้ว สยามกำลังประกาศตัวให้ชาวต่างชาติรู้จักชาติไทย แต่คนไทยออกพบประเทศของคนเพียงสามกวางก็ทงขอมยืมเครื่องแต่งตัวฝรั่งคลุมตัวนั้น หมายความว่าวาระไร ครั้นคลุมตัวแล้วก็กลายเป็นแจก หรือแขก หรือญี่ปุ่นไป แต่ไม่เคยเป็นเจ้าของเครื่องแต่งตัวเลยสักที¹

สิ่งที่คอกไม้สดแสดงอยู่ในคำพูดของตัวละครที่ยกมานี้ คือ ทัศนะที่วิพากษ์วิจารณ์คนไทยซึ่งเห็นถึงความไปกับวัฒนธรรมการแต่งกายแบบตะวันตก จนขาดเอกลักษณ์และความเป็นตัวของตัวเองไป แสดงถึงการเลียนแบบหรือตามอย่างโดยไม่เลือกสรร ไม่คำนึงว่าไทยก็มีวัฒนธรรมของชาติที่สมควรแก่การรักษาไว้อยู่แล้ว ถัดจากการแต่งกายก็เป็นการแสดงความเห็น เรื่องกิริยามรรยาทที่ผิดไปจากเดิมของผู้ที่รับอิทธิพล"ฝรั่ง"มาปฏิบัติในสังคมไทย ซึ่งเป็นสิ่งที่ชัดในความรู้สึกของผู้ที่คุ้นเคยกับขนบธรรมเนียมไทยที่แตกต่างกัน ทัศนะดังกล่าวนั้น จะเห็นได้จากบทสนทนาระหว่าง

¹ คอกไม้สด, ความฉิบครั่งแรก หน้า 9-10.

อมรา สม และนางศัลยกิจ ดังนี้

"เจ้าประคุณเอ๋ย นี่ลูกเฝ้าเหล่าใครกัน?" นางศัลยกิจทูลถาม
 "พ่อแม่เขาไม่นึกว่าคาถาบางหรืออย่างไรนะ" อุมราข้างนั่งแคงตัวไขว่คว้าประหมัด
 "เห็นจะไม่รำคาญ" สมทูลอย่างครึกครอง "พ่อแม่คงเป็นฝรั่งเท่ากับลูกถึงทนได้"
 "อู... อะไรก็โหมแต่ฝรั่ง ก็ฝรั่งที่ตีทำไมไม่เอาอย่างเขาบ้าง" อุมราทูลอย่างหมั่นไส้
 เคมที่ "ผู้ชายไปเมืองฝรั่งกลับมาไหวไม่เป็น นิ่งพิบเพียงไม่เป็น อางว่าเมืองฝรั่ง...
 ส่วนแม่หญิงกษัตริย์เขาอย่างมาแต่ความเปรี้ยวคาง ๆ ทาหน้าทาปากเขาไว้..."¹

นอกจากนี้ แมการกระทำเล็กน้อยๆ ที่แสดงถึงการเลื่อมแบบมรรยาท และวัฒนธรรมตะวันตกก็ยัง
 ถูกนำมาสะท้อนให้เห็นถึงจุดขัดแย้งระหว่างผู้นิยมขนบธรรมเนียมไทย กับขนบธรรมเนียมตะวันตก
 ซึ่งทำให้คานิยมเกี่ยวกับกิริยามรรยาท จารีตประเพณีของคนในสังคมเริ่มแตกต่างกันเห็นได้ชัด
 อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในงานวรรณกรรมไทย เช่น เมื่อหลวงนฤบาลสวมรองเท้าคอตเท้นาวไล
 หลวงปราโมทย์ "ในฐานะที่เป็นนักเรียนยุโรป" แสดงท่าทีตำหนิว่าเป็นกิริยาที่หยาบ "ทำให้หลวงนฤบาลกล่าว
 ว่า "ในเมืองไทย คงจะไม่มีผู้ใดถือคำพินิจกิริยาเช่นนั้น"² และทัศนคติในทำนองเดียวกันก็แสดง
 อยู่ในตอนที่หลวงศัลยกิจ และภรรยา นั่งคุยกันในโต๊ะอาหาร เมื่อคนเป็นแขกรับเชิญ ถูกทักว่าไม่ถูก
 คองคามมรรยาท แต่ทั้งสองค้านว่าอยู่ในเมืองไทย มีใจเมืองฝรั่ง³

ศรีบูรพาสะท้อนการใช้ชีวิตในแบบตะวันตกบางลักษณะไว้ในนวนิยายเรื่อง ชีวิตสมรส
 หากแต่มีได้แสดงความขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรมสองกระแสที่มากกระทบกัน หรือแสดงทัศนคติเชิงวิพากษ์
 เชิงวิจารณ์ดังเช่นในนวนิยายของคอกไม้สด

ในนวนิยายเรื่อง ชาติชาย กล่าวถึง "อารยธรรมของชาวตะวันตก" ว่าหลังไหลมาสู่
 เมืองไทยราวกับสายน้ำที่ตกลงมาจากภูเขา และมีส่วนเปลี่ยนแปลงลักษณะการครองตัวของสตรี
 ไทย⁴ และกล่าวถึงสถานบันเทิงซึ่งเกิดขึ้นหลายแห่งในกรุงเทพฯ เป็น "สถานี่ปลูกกิเลสราคะ
 ให้อีกโหม... เวมบดียเป็นทั้งสถานบันเทิง... เค้นว่าอันเป็นศิลปะของอารยธรรมที่ชาวขง

¹ คอกไม้สด, ความผิดครั้งแรก, หน้า 27-28.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 207.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า

⁴ ศ วิชรเสถียร, ชาติชาย, หน้า 10, 258 และ 260 กล่าวโดยละเอียด:

ในหัวข้อ "ทัศนคติเกี่ยวกับสตรี"

อยู่ในหัวใจของอารยชน"¹ นับเป็นการแสดงให้เห็นการรับวัฒนธรรมตะวันตกของสังคมไทยในทางลบ เช่นเดียวกับในนวนิยายเรื่อง มित्रภาพ โลกกล่าวถึง "อารยธรรมแผนใหม่" ว่า มีส่วนเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและจิตใจของคนในสังคม ในการแสดงทัศนะเกี่ยวกับสภาพของบ้านเมือง และวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป บทความของ จอน ศานติคุปย์ ตัวละครเอกในเรื่องได้สะท้อนทัศนะในเรื่อง "อารยธรรมแผนใหม่" ว่า

ไม่ว่าจะเป็นถิ่นไหนหรือแดนใด ถ้าเมื่ออารยธรรมแผนใหม่ถูกต้อนรับจากชาวถิ่นนั้นหรือแดนนั้น ไหม้เขาไปถายรัศมี และยอมปล่อยให้มันขยายรัศมีของมันให้ไฟฟ้าลุออกไป มนุษยธรรม และความเห็นอกเห็นใจ ความเมตตาปราณีต่อกันในระหว่างมนุษย์ด้วยกันก็จะถูกรุกถูมิบให้หดตัวเล็กลงๆ ซึ่งนับวันจะเสื่อมทรามและเสื่อมสูญจากพระมหานครหลวงแห่งราชอาณาจักรสยามของเราแห่งนี้²

อาจสรุปทัศนะเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมในแง่ของการได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตกได้ว่า ผู้ประพันธ์บางคนได้สะท้อนภาพการที่คนในสังคมรับรูปแบบของวัฒนธรรมตะวันตกมาปฏิบัติ แล้วแสดงทัศนะต่อรูปแบบบางประการที่ขัดแย้งกับรูปแบบของวัฒนธรรมไทย หรือรูปแบบซึ่งผู้ประพันธ์เห็นว่าก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิต และจิตใจของคนในสังคมในทางที่เสื่อมเสีย แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ยังมีการรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาปฏิบัติในสังคมไทยอีกบางประการที่ผู้ประพันธ์เห็นว่ามิได้แสดงทัศนะวิพากษ์วิจารณ์เอาไว้เลย เช่น ธรรมเนียมการกินน้ำชา การไปดูภาพยนตร์ การไปงานปาร์ตี้ เล่นเทนนิส โดยเฉพาะในนวนิยายของคอกไม้สด ซึ่งตัวละครมักจะมีกิจกรรมดังกล่าวอยู่แทบทุกเรื่อง และคอกไม้สดก็เสนอภาพออกมาในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตส่วนหนึ่งของตัวละคร โดยหาได้แสดงความเห็นวิพากษ์วิจารณ์ หรือให้ตัวละครตัวใดตัวหนึ่งวิจารณ์ธรรมเนียมปฏิบัติเช่นนั้นไม่ ทั้ง ๆ ที่เป็นวัฒนธรรมที่คนไทยเพิ่งจะรับมาจากตะวันตก เช่นกัน

ส่วนการเปลี่ยนแปลงของสังคมด้านอื่น ๆ นวนิยายเรื่อง มित्रภาพ ซึ่งประพันธ์ขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้สะท้อนสภาพบ้านเมืองภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เช่น การตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง การจัดงานมหกรรมฉลองรัฐธรรมนูญ การตั้งสมาคมเพิ่มมากขึ้น ตลอดจนอาชีพนักการเมืองซึ่งเป็นอาชีพใหม่ ในเรื่อง สมาคมและ

¹ยศ วัชรเสถียร, สุภาวดี, หน้า 85.

²ยศ วัชรเสถียร, มित्रภาพ, หน้า 171.

นักการเมืองนั้น นวนิยายเรื่องนี้ได้แสดงความเห็นไว้มาก่อนข้างมาก เช่น ถ้านักการเมืองผู้ประ-
 พันธ์บรรยายความคิดของตัวละครเอก คือ จอน ซานติคิปย์ ซึ่งกล่าวถึงสมาคม "สำหรับนักเรียน
 เก่าและใหม่ในโรงเรียน" ที่มีได้แสดงความจริงใจว่าจะดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ที่เชิญชวน
 สมาชิกไว้ โดยแสดงความเห็นในตอนหนึ่งว่า

นี่ฉันก็ไม่เห็นว่าเราช่วยเหลืออะไรกันเท่าที่ฉันรู้ และคนอื่นอีกหลายร้อยคนรู้นอกจากมีการ
 เรี่ยไรเลี้ยงส่งทานสมาชิกผู้มีเกียรติผู้หนึ่ง หรือมีงานรื่นเริงกัน กินกัน เก่นรำกัน เพื่อความ
 รื่นเริงสมานสามัคคีหรือเพื่ออะไรๆ ซึ่งแล้วแต่เขาจะคิดกันขึ้นใหม่เป็นสำคัญ ซึ่งความจริงล้วน
 แต่เพื่อความฉิมกายทั้งสิ้น ก็เมื่อความจริงมันมีอยู่แล้ว ในเมื่อเขาเชิญชวนมายังฉัน
 หูหรือใครๆกัน ทำไมเขาจึงไม่ชวนว่า "นี่แน่เฮยพวกเรา นายมีเงินไหมละ เมื่อมีก็จงมา
 รวบรวมความฉิมกายกันเถิดเพื่อน" . . . ในสมัยที่สยามเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบ
 ประชาธิปไตยภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญนี้ ไฉนฉันจะนึกถึงคนอื่นอีกหลายสมาคม . . . เมื่อตั้ง
 ขึ้นใหม่ๆ ก็คิดคักซึ่งซึ่งมีไชฉิว แต่ไม่นานก็เขา แลวกเงียบ¹

เกี่ยวกับนักการเมือง ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่เพิ่งเกิดขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง นวนิยาย
 เรื่องเดียวกันนี้ ได้แสดงให้เห็นว่า เมื่อรัฐบาลได้ตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นแล้ว
 คนธรรมดาทั่วไปสามารถหาความรู้เกี่ยวกับการเมืองได้ ผู้ที่มีความรู้บางอย่างก็อาจจะมีโอกาสเป็น
 นักการเมืองได้ หากว่าปรารถนาจะเป็นถึงความคิดของ จอน ซานติคิปย์ แต่ความคิดของจอน
 ที่มองนักการเมือง หรือผู้ที่ต้องการจะเป็นนักการเมือง อยู่ในลักษณะที่ว่า เป็นผู้ที่ต้องการมีชื่อ
 เสียง และหวังผลประโยชน์

ผู้ที่ต้องการเป็นนักการเมืองนั้น เขาต้องการที่จะเป็นผู้มีชื่อเสียง ต้องการที่จะชูเกียรติระของ
 เขาให้สูงจากเหลาคันทั้งหลาย ต้องการให้ชื่อยุของเขาถูกกล่าวขวัญในหน้ากระดาษหนังสือ
 พิมพ์ ต้องการที่จะเด่นกว่าใครๆในเวทีละครแห่งชาติ . . . และเมื่อเขาถูกระห่ำสำเร็จ
 ผลกำไรก็จะมาสู่เขา แต่เมื่อเขาสำรวจความนิยมชมชื่นไม่สำเร็จ และต่อสู้กับการแก่งแย่ง
 ซึ่งดีในพวกเดียวกันไม่สำเร็จ เขาก็จะต้องถูกเหยียดมาจากเวที แลวคนอื่นก็เดินขึ้นไป
 แสดงแทน²

นอกจากนี้ วัชรเสถียร ซึ่งสะท้อนภาพของสังคมภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
 ไปในทำนองไม่สู้จะนิยมสิ่งใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็ยังมีนักประพันธ์บางคนสะท้อนภาพความเปลี่ยนแปลง

¹ วัชรเสถียร, มิกรภาพ, หน้า 168-169.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 190-191.

แปลงทางสังคมในเวลาเดียวกันไว้ในทำนองซึ่งแตกต่างกันไป นั่นคือ แสดงความเห็นไปในเชิง
คล้อยตาม เช่น ที่ ป. บุรณศิริปิน เขียนไว้ในนวนิยายเรื่อง ลดาวัลย์ กล่าวถึงสภาพโดยทั่วไปของ
สังคมในช่วงที่เพิ่งเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงว่า

มันเป็นสมัยของความมีอิสรภาพ เสรีภาพ และภราดรภาพ ซึ่งตามทฤษฎีพุ่งหายไป มนุษย์
ขบถคิดตัวคั่นใจความรู้สึกที่ว่า คนมีอิสระในการพูด การเขียน การกระทำเฉพาะที่ถูก
ที่ควร ใครจะมาปิดปากใครไว้คอยอำนาจชนิดใดอันไม่เป็นธรรมไม่ว่าอีกแล้ว เป็นสมัยที่
ไม่ต้องการความทุกข์ หรือสมัยที่กำลังจะหลุดเสียจากจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี อัน
ล้าหลัง เบินนามเนิ่นชา พวกหนุ่มๆ ไม่นั่งคอยนอนคอยโอกาสที่จะโคเขาไปอยู่กับเจ้านาย
หรือขอรับราชการเป็นเคณหลวง คุณพระ อย่างไม่ค่อยค่อยเคยส่งสอนอบรมกันมาแต่ก่อนอีก
แล้ว แต่ใดถึงตนพูดกันถึงแตกความเขมแข็ง ความกาวหนา และการเป็นผู้ไม่ยอมทอถอยหลัง
คอกิจการงานทุกประเภท¹

ภาพสะท้อนของสังคมที่เปลี่ยนแปลงนี้ เป็นการกล่าวรวมถึงความเคลื่อนไหวในรูปแบบใหม่ของคน
ในสังคม กล่าวคือ กล่าวถึงเสรีภาพในการพูด การเขียน ในระบอบประชาธิปไตย การเริ่มต้น
ของการเปลี่ยนแปลงชนบประเพณีที่ล้าสมัย ตลอดจนการริเริ่มงานใหม่ ๆ ที่นอกเหนือไปจากการ
รับราชการ ตามที่เคยนิยมมาแต่เดิม ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงในประการหลังนี้เห็นเกี่ยว
กันที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องอื่น ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว ในแง่หนึ่งอาจกล่าวได้ว่าลักษณะการสะท้อน
ภาพซึ่งหยกตัวอย่างมานี้ แสดงถึงการสนองตอบต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมในรูปแบบของประชา-
ธิปไตย

อาจสรุปการสะท้อนภาพและความคิดเห็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในนวนิยาย
บางเรื่องของสมัยรัชกาลที่ 7 ได้ว่า เป็นการสะท้อนภาพสังคมในลักษณะที่ได้รับอิทธิพลของวัฒน-
ธรรมตะวันตก และแสดงทัศนะเชิงวิพากษ์วิจารณ์การรับรูปแบบวัฒนธรรมตะวันตกบางอย่างมา
ใช้ในสังคมไทย ซึ่งไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัวอยู่แล้ว หรือได้
เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและจิตใจของคนในสังคมไปในทางเสื่อม นอกจากนั้น ยังสะท้อนภาพความ
เปลี่ยนแปลงของสังคมภายหลังการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย และ
แสดงทัศนะต่อความเปลี่ยนแปลงบางประการ เช่น การเกิดขึ้นของกลุ่มบุคคลที่เรียกว่านักการ

¹ ป. บุรณศิริปิน, ลดาวัลย์, หน้า 221-222.

เมือง อาจกล่าวได้ว่า การสะท้อนภาพ และแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพบ้านเมือง และความเปลี่ยนแปลงของสังคม ทั้งหมดที่โศกกล่าวมานั้นนับเป็นเนื้อหาของนวนิยาย ส่วนหนึ่งซึ่งตอบสนองต่อความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสังคมในช่วงสมัยดังกล่าว

ทัศนะเกี่ยวกับการศึกษาและชนบประเพณี

ทัศนะเกี่ยวกับการศึกษา

นวนิยายที่สะท้อนภาพด้านการศึกษาและแสดงทัศนะเกี่ยวกับการศึกษามากที่สุดนั้นคือ นวนิยายเรื่อง ลูกผู้ชาย และ ละครแห่งชีวิต โดยลักษณะการสะท้อนภาพและแง่มุมของการแสดงทัศนะในทั้งสองเรื่องนี้เป็นถาวรกล่าวถึงการศึกษาในคนละส่วน กล่าวคือ ในนวนิยายเรื่อง ลูกผู้ชาย ผู้ประพันธ์แสดงให้เห็นว่า ความสามารถของ คนในด้านการศึกษาทำให้สามารถเปลี่ยนสถานะทางสังคมได้ / ส่วนนวนิยายเรื่อง ละครแห่งชีวิต นั้น แม้ว่าแนวความคิดหลักของเรื่องจะมีใตมุ่งแสดงทัศนะด้านการศึกษาก็ตาม แต่ผู้ประพันธ์ก็สะท้อนให้เห็นความไฝฝืนที่จะไปศึกษา ณ ต่างประเทศตามความนิยมสมัยนั้น และที่สำคัญคือ ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษาไว้หลายประการด้วยกัน เช่น ความเห็นเกี่ยวกับฐานะของโรงเรียนไทย ความเห็นต่อการส่งนักเรียนไทยไปเมืองนอก ทัศนะต่อการให้ค่านิยมแก่ปริญญา เป็นต้น

นวนิยายเรื่อง ลูกผู้ชาย สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนสถานะทางสังคมโดยอาศัยความสำเร็จของการศึกษา จากชีวิตของ มาโนช รักสมาคม ผู้ซึ่งสามารถเปลี่ยนสถานะทางสังคมจากคนสามัญที่ยากจนมา เป็นขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์สูง เป็นที่ยกย่องนับถือของคนในสังคมได้ ในนวนิยายเรื่องนี้ ศรีบูรพาสะท้อนให้เห็นความสำคัญของการศึกษาว่าเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความสำเร็จในชีวิต และเป็นสิ่งที่ช่วยให้คนสามัญมีโอกาสที่จะมีชีวิตความเป็นอยู่ทัดเทียมคนที่เกิดในตระกูลขุนนางได้ คำถามในเรื่องผลที่จะได้รับจากการศึกษาเกิดขึ้นในความคิดของมาโนช เมื่อสนทนากับรำพรรณาว่า

“พอสั่งสอนทุกวันว่าอย่าไปเอาอย่างคุณศรีเชาณะ เขาเป็นคนมีเงินมีทอง เราจะเป็นคนจน ต้องสงบเสงี่ยมเจียมตัวทนนทนุวาทุนรอนไปก่อน . . . พอบอกว่าให้ตั้งหน้าเรียนต่อไปเถอะ วิชาคงจะช่วยให้ไคแดงตัวอย่างคุณศรีสักวันหนึ่ง ฉันทยังออก

สงสัย ว่าวิชาจะช่วยไคถึงอย่างนั้นเทียวหรือ ¹

คำตอบสำหรับคำถามนี้ปรากฏอยู่ในเนื้อเรื่องเกือบโดยตลอด นับแต่มาโนชสวมกฏหมายภาคหนึ่งได้เป็นที่สอง มาโนชก็ได้รับการปฏิบัติจากคนแควดล้อมต่างไปจากเดิมอย่างมากมายและอย่างรวดเร็ว ทำที่ที่คนแควดล้อมมีต่อมาโนชคือ การให้เกียรติและยกย่อง ศรีบูรพาบรรยายการเริ่มต้นของสถานะทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปของมาโนชอันมีเหตุเนื่องมาจากการประสบความสำเร็จทางการศึกษาว่า

เธอรู้สึกว่ามันเป็นวันที่สุขที่สุดในชีวิต. . . เป็นวันแรกที่ได้ประสูราค่าค่าตัวของตน. . . เป็นคราวแรกที่ไครับเกียรติยศและคำสรรเสริญเป็นยออย่างสูงสุด. . . มาโนชก็ใจจนเนื้อเต้น กลับมาบ้านนอนไม่หลับตลอดคืน รู้สึกพิศวงพิศวงที่ชีวิตข้างเปลี่ยนแปลงไปโดยรวดเร็วอย่างไคน่าเชื่อ ก่อนหน้านั้นได้กินอยู่ ชีวิตของเธอเต็มไปด้วยความเงียบเหงา นอกจากทำนองแล้ว ไม่ปรากฏว่าไคไคไคส่ำแคงตัวเป็นมิตรสนิทของเธอกไคเลย การทักทายปราศรัยจะไคฟังวันหนึ่งสัก 5 ครั้ง เป็นอยู่มาก แต่ไคยวันชั่วโมงหนึ่งไคฟังนับเป็นสิบ ๆ ครั้ง รู้สึกตัวว่าเริ่มเป็นคนกว้างขวางขึ้น. . . ²

นอกจากการสะท้อนให้เห็นผลของการศึกษาว่าสามารถทำให้คนเปลี่ยนสถานะทางสังคมได้ ในนวนิยายเรื่อง ลูกผู้ชาย แล้ว ศรีบูรพายังแทรกทัศนะเกี่ยวกับผลของการศึกษาไว้ในนวนิยายเรื่อง ผจญบาป อันเป็นนวนิยายที่ประพันธ์ขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ในลักษณะที่คล้ายคลึงกับที่แสดงไว้ใน ลูกผู้ชาย ต่างแต่ว่ากล่าวถึงผลของการศึกษาอย่างสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมมากขึ้น กล่าวคือ ในบทสนทนาระหว่างเจ้าคุณหมศักดิ์มนตรี และมนัส คุปต์วสุ เจ้าคุณกล่าวว่า สมัยเปลี่ยนไป การศึกษาไคช่วยให้สังคมไปสู่ความยุติธรรมมากขึ้น ทุกคนเป็นอิสระแก่ตนเอง ไม่สามารถล้มเกียรติยศกันทางตระกูลไคอีกต่อไป แต่ละคนต้องพยายามสร้างเกียรติยศด้วยตัวเอง³ ทัศนะที่มีต่อการศึกษาทั้งในนวนิยายเรื่อง ลูกผู้ชาย และนวนิยายเรื่อง ผจญบาป

¹ ศรีบูรพา, ลูกผู้ชาย, หน้า 35.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 82-83.

³ ศรีบูรพา, ผจญบาป, หน้า 54.

สะท้อนให้เห็นการแสดงทัศนะที่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม

การสะท้อนภาพเกี่ยวกับการศึกษาในอีกแง่มุมหนึ่ง และการแสดงทัศนะในเชิงวิพากษ์วิจารณ์การศึกษา ปรากฏอยู่ในนวนิยายเรื่อง ละครแห่งชีวิต ในด้านการสะท้อนภาพ ผู้ประพันธ์แสดงชีวิตของวิสูตร ศุภลักษณะ ซึ่งไปฝันและฝันที่จะไปศึกษาในต่างประเทศตามความนิยมและความยกย่องของผู้สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศของคนในสมัยนั้น แสดงถึงการให้ความสำคัญแก่การศึกษาในรูปแบบใหม่สำหรับสังคมไทย คือ การศึกษาแบบตะวันตก รวมทั้งการได้รับการศึกษาแบบนี้จากในประเทศของตนเอง การให้ความสำคัญแก่การเดินทางไปศึกษายังต่างประเทศดังกล่าวนี้ แสดงอยู่ในความคิดอันมั่นคงของวิสูตรที่ว่า

ข้าพเจ้าต้องการไปเมืองนอกให้จงได้ แม้ว่าจะสุดท้ายจะเป็นอะไรก็ตาม ข้าพเจ้าต้องการจะทราบความลับแห่งความเจริญรุ่งเรืองของเมืองนอก ต้องการทราบว่าทำไมคนที่ไปเมืองนอกมาจึงหูหูร่า ฉลาดเฉลียว แคล้วคล่อง ใต้เงินเดือนและเกียรติยศมากและเร็วฉีกกว่าคนอื่น¹

ความคิดของวิสูตรดังกล่าวนี้แม้จะมีน้ำเสียงประชดประชันอยู่บ้าง แต่ก็สะท้อนให้เห็นได้อย่างดีว่าสังคมไทยล้นด้วยคนหนุ่มที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ อันเป็นเหตุผลหนึ่งที่ผลักดันให้วิสูตรต้องการไปต่างประเทศ นอกจากผู้ประพันธ์จะแสดงถึงความสำคัญของการผานการศึกษาจากต่างประเทศในแง่แล้ว ยังสะท้อนให้เห็นทัศนะของคนที่มีโอกาสได้ไปศึกษาในต่างประเทศ เช่น นายร้อยโทกมล ซึ่งมองเห็นความสำคัญของการไปศึกษาในต่างประเทศ สำหรับนักเรียนไทย "ผมเห็นเป็นที่น่าสนใจมากสำหรับเด็กที่มีการศึกษาในเมืองเราทุกคนไม่มีโอกาสไปเมืองนอก. . . พวกเราควรจะไปเห็นสิ่งต่างๆ ใหม่มาก เพื่อจะได้เอามาใช้เป็นตัวอย่าง. . ."²

ส่วนการแสดงทัศนะในเชิงวิพากษ์วิจารณ์การศึกษา ปรากฏอยู่มากในนวนิยายเรื่องเดียวกันนี้ รวมทั้งแทรกอยู่ในนวนิยายเรื่อง นิเวศเมืองหรือนิเวศชาว ของผู้ประพันธ์คนเดียวกันด้วย ในระหว่างการสะท้อนภาพความเคลื่อนไหวของการส่งนักเรียนไทยไป

¹ หม่อมเจ้าอากาศคำแก๊ง, ละครแห่งชีวิต, หน้า 88.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 73-74.

ศึกษาในต่างประเทศ ในเรื่อง ละครแห่งชีวิต คงได้กล่าวมาแล้วนั้น ผู้ประพันธ์ได้แสดงความคิดเห็นทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับการส่งนักเรียนไปต่างประเทศ โดยกล่าวว่านักเรียนไทยที่ไปศึกษาในต่างประเทศ มิใช่จะได้รับการศึกษาในทางจรรยาและทางอาชีพอย่างดีเลิศเสมอไป เพราะถ้าสมโอกาสได้สมาคมกับชาวต่างประเทศที่ศึกษาจะมีนิสัยดีขึ้น มีความคิดที่สุขุมเป็นประโยชน์ แต่บางคนที่มีโอกาสดีเช่นนั้น ก็จะมีนิสัยที่ไม่ค่อยดีขึ้นกว่าเดิม ได้เปลี่ยนแปลง¹ โดยนัยหนึ่งการกล่าวเช่นนั้น นับเป็นการกล่าวถึงการศึกษานอกระบบที่กว้างขึ้นกว่าการหมายถึงเฉพาะการศึกษาในโรงเรียน คือหมายความรวมถึงการศึกษาที่ได้รับจากการใช้ชีวิตในทางสมาคมกับคนอื่น ๆ ด้วย ทศนะตามนัยที่กล่าวนี้แสดงอยู่อย่างชัดเจนในบทสนทนาโต้ตอบระหว่างวิสุตรและประคิมรุ ในขณะที่ประคิมรุยืนยันถึงการศึกษานอกระบบของการเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัย และได้รับการรับรองคุณวุฒิเมื่อสำเร็จการศึกษา เพื่อจะได้มีผู้รับเข้าทำงานเมื่อกลับเมืองไทย วิสุตรโต้แย้งว่าหากการศึกษานอกระบบที่ศึกษาในมหาวิทยาลัย คนนั้นก็ไม่มีโอกาสเป็นผู้มีการศึกษาที่ดี แท้จริงแล้วการศึกษาในมหาวิทยาลัยเป็นแค่เพียงส่วนหนึ่งของการศึกษาที่สำคัญสำหรับชีวิตเท่านั้น การศึกษาที่ดีหมายถึงการศึกษาคายตนเองเป็นการศึกษาที่ไม่จำกัดสถานที่ โดยไร้หนังสือเป็นเครื่องมือนำไปสู่ความรู้ นอกจากนั้น ในการสนทนาระหว่างวิสุตรและจูไร เมื่อวิสุตรศึกษาอยู่ในสหรัฐอเมริกาและไม่สามารถเรียนจนสำเร็จเพราะล้มป่วย จูไรสะท้อนทัศนะดังกล่าวโดยแสดงความเชื่อมั่นว่าคนที่มีความรู้จริง แม้จะเรียนไม่สำเร็จก็ยังมีโอกาสแสดงความสามารถให้ตนเองก้าวหน้าได้ เพราะมีความรู้แท้จริงอยู่² ข้อสรุปของทัศนะนี้ยังแสดงอยู่ในชีวิตของวิสุตรผู้มีได้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัย แต่ได้รับการศึกษาและการเรียนรู้อย่างมากมายจากชีวิตจริง

นอกจากการแสดงทัศนะเกี่ยวกับความหมายของการศึกษาและการส่งนักเรียนไทยไปต่างประเทศแล้ว วิสุตรได้แสดงทัศนะต่อการศึกษาภายในประเทศ โดยกล่าวถึงฐานะของโรงเรียนไทยว่า "น่าอนาถ" ผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนไทย มักจะ

¹ หม่อมเจ้าอากาศคำเก็ง, ละครแห่งชีวิต, หน้า 168.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 284-287 และ หน้า 416.

ไม่ได้รับการยอมรับจากคนทั่วไป ทำให้หางานทำยาก และถึงแม้จะมีงานทำ เงินเดือนที่ได้รับก็น้อยจนกระทั่งไม่พอใช้จ่าย¹ และในนวนิยายเรื่อง นิเวศเมืองหรือนิเวศชาว วิสูตร โคษฐ์ให้ความสำคัญของการศึกษาว่า ประเทศจะเจริญก้าวหน้าหรือไม่ขึ้นอยู่กับการศึกษาของเยาวชน และวิจารณ์ว่า ในประวัติศาสตร์การศึกษาไทยที่ผ่านมายังไม่มีผู้ใดเขียนบทเรียนในแนวที่จะนำความคิดของเยาวชนให้เข้าใจฐานะและความเป็นอยู่ของประเทศชาติ²

ทัศนะเกี่ยวกับการศึกษาภายในประเทศยังแทรกอยู่ในนวนิยายเรื่อง สงครามชีวิต โดยแสดงอยู่ในจดหมายที่ระพีพันธ์เขียนถึงเพลิน ระพีพันธ์กล่าวว่า การศึกษาภายในโรงเรียน ไม่สามารถจะพัฒนาสภาพจิตใจของคนให้ดีขึ้นมากนัก หนังสือสำหรับอบรมจรรยาที่ไว้ในโรงเรียนมีอยู่เพียงไม่กี่เล่ม ซึ่งเป็น "หนังสือเพียงหยิบมือหนึ่งเท่านั้น จะมีประโยชน์อะไรสำหรับชีวิตปฐมวัยของเด็กทั้งชีวิตที่หมดเปลืองไปในโรงเรียนตั้งสิบกว่าปี. . ." ³ และกล่าวถึงผลในภายหลังเมื่อสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนตามประสบการณ์ของตนว่ามีโทษช่วยสร้างเสริมความคิดใดแก่ตนเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว และตนเองกลับต้องคิดถึงแต่ความยากจนที่ต้องเผชิญอยู่ในความเป็นจริง³ ความคิดเห็นของระพีพันธ์ในจดหมายนี้เป็นการกล่าววิจารณ์ถึงผลการศึกษาภายในโรงเรียนว่าไม่ประสบความสำเร็จในการเสริมสร้างความคิด หรือเสริมสร้างจริยธรรมแก่ผู้ศึกษา ส่วนประกอบหนึ่งในความล้มเหลวนี้คือ การขาดแคลนหนังสือที่ดีสำหรับนักเรียน ความหมายที่แสดงอยู่ในจดหมายระพีพันธ์ฉบับนี้ควย ได้แก่นักเรียนไทยสูญเวลาไปไม่น้อยในขณะที่ผลที่ได้รับจากการศึกษาภายในโรงเรียนนั้นไม่คุ้มค่า

ทัศนะในอีกด้านหนึ่งเกี่ยวกับการศึกษาภายในประเทศ แสดงอยู่ในนวนิยายเรื่อง ชาติชาย โดยตัวละครคือ แฉน วิจารณ์สภาพการศึกษาในประเทศว่า ไม่แพร่หลาย และอยู่ในระดับต่ำ ผลจากสภาพการศึกษาเช่นนี้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนไทยไม่คิดกอบกู้ฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศ "อีกประการหนึ่ง อันเป็นเหตุที่ทำให้คนไทยไม่สมัครสู้

¹ หม่อมเจ้าอากาศคำแก๊ง, ละครแห่งชีวิต, หน้า 86.

² หม่อมเจ้าอากาศคำแก๊ง, นิเวศเมืองหรือนิเวศชาว, หน้า 9.

³ ศรีบูรพา, สงครามชีวิต, หน้า 60.

เสมือนหมายก็คือการศึกษา การศึกษาและการอบรมของคนไทย ข้าพเจ้าขอประณามว่ามีลักษณะที่อ่อนแอ คือไม่แพร่หลายและอยู่ในระดับต่ำ. . ."¹ ข้อวิจารณ์ของแผนนี้เห็นว่า เป็นการแสดงความเห็นต่อสภาพรวมของการศึกษาในประเทศ

ในขณะที่การสะท้อนภาพและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษา ปรากฏอยู่ในนวนิยายต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาแล้ว นวนิยายเรื่อง กรรมเก่า และ ยอดสงสาร ก็สะท้อนให้เห็นสภาพทางการศึกษาของผู้หญิงชนบท นวนิยายเรื่อง กรรมเก่า บรรยายถึงพื้นฐานการศึกษาของตัวละครซึ่งเป็นหญิงชนบทในระดับค่อนข้างมั่งคั่งว่า ไม่เคยได้รับการศึกษาจากในโรงเรียน แต่ด้วยการอบรมภายในครอบครัว หญิงชนบททั้งสองก็มีมรรยาทและอัธยาศัยดี และมีความรู้ทางการอ่านหนังสือในระดับพอรู้ความ²

ในนวนิยายเรื่อง ยอดสงสาร ผู้ประพันธ์สะท้อนให้เห็นสภาพการศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพชีวิตในชนบท โดยบรรยายถึงพื้นฐานการศึกษาของน้อย ตัวละครเอกของเรื่อง ว่าสำเร็จการศึกษาเพียงชั้นมัธยมปีที่ 4 บิคาโก้ให้ได้ออก เนื่องจากครอบครัวในชนบทต้องทำงานหนักและมีความยากจน

สำหรับคนที่ต่องหากินอาบเหงื่อต่างน้ำ ย่อมมีความซัดสนไม่สามารถส่งเสียให้ลูกเรียนสำเร็จได้. . . เทาที่กำนันศรีสงไหเลาเรียนจนูถึงมัธยม 4 ยอมนับว่าเป็นภาระอันหนักใจของแกที่สุดแล้ว, อยากรู้ก็ตาม แมววานอุย พงษ์ไทย ไคเลาเรียนเพียงเท่านั้น ก็นับว่ายังดีกว่าเพื่อนบ้านอีกหลายสิบคนที่ไม่รู้อะไรเสียเลย³

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าอุปสรรคหนึ่งของการศึกษาสำหรับคนในชนบทคือความยากจน ซึ่งทำให้คนในชนบทไม่สามารถศึกษาถึงระดับสูงได้ นอกจากนั้น คนในชนบทส่วนใหญ่ก็มักจะเป็นคนที่ขาดการศึกษา ดังที่น้อย เป็นเพียงคนหนึ่งในชนบทจำนวนมากที่มีโอกาสได้รับการศึกษาบาง

ส่วนสภาพทางการศึกษาของคนในเมือง ส่วนใหญ่แทรกอยู่ในนวนิยายของคอกไม้สด เช่นเรื่อง ความผิดครั้งแรก ศัตรูของเจ้าทสอน และ สามชาย และโคยที่

¹ยศ วัชรเสถียร, ชาติชาย, หน้า 21.

²คอกไม้สด, กรรมเก่า, หน้า 98.

³ป. อินทรปาลิต, ยอดสงสาร, หน้า 6-7.

ตัวละครในนวนิยายของคอกไมล์เป็นคนชั้นสูงเกือบทั้งหมด การสะท้อนสภาพการณ์การศึกษาของคนในเมืองจึงเป็นการศึกษาของกลุ่มคนชั้นสูงในเมือง ในนวนิยายทั้งสามเรื่องที่กล่าวมา สะท้อนให้เห็นความก้าวหน้าอย่างมากทางการศึกษาในหมู่มนุษย์ชั้นสูงที่มีฐานะการเงินดี โดยเฉพาะชายหนุ่ม ส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ ทั้งจากยุโรปและอเมริกา เช่น การบรรยายภูมิหลังทางการศึกษาของประสงค์ใน ศัตรูของเจ้าทะเล ของหลวงปราโมทย์ อำนวย และยศ ใน ความผิดครั้งแรก และของอนุวัตร ใน สามชาย เป็นต้น ส่วนหญิงสาวที่อยู่ในตระกูลดี ได้รับการศึกษาในระดับสูงภายในประเทศ ได้แก่ การบรรยายถึงการศึกษาของพัชรี ใน สามชาย ว่า ในสมัยนั้นบรรดาข้าราชการนิยมให้บุตรมีความรู้ทางภาษาต่างประเทศ บิดาของพัชรี จึงส่งพัชรีให้เข้าศึกษาในโรงเรียนฝรั่ง

อาจสรุปทัศนะเกี่ยวกับการศึกษา ที่ปรากฏในนวนิยายระหว่าง พ.ศ. 2468-2477 ได้ว่า ในด้านการศึกษาของชนชั้นสูง นวนิยายบางเรื่องในสมัยนี้ สะท้อนให้เห็นความก้าวหน้าของการศึกษาในกลุ่มคนชั้นสูง คือ การไปศึกษาวิชาในต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศในยุโรปและอเมริกา แสดงความใฝ่ฝันของคนที่จะเดินทางไปศึกษาในต่างประเทศ และสะท้อนให้เห็นว่า สังคมไทยผลคอบแทนสูงแก่ผู้ที่สำเร็จการศึกษามาจากต่างประเทศ ส่วนการศึกษาภายในประเทศ นวนิยายบางเรื่องกล่าวถึงสภาพการศึกษาในชนบท ซึ่งมีปัญหาความยากจนเป็นอุปสรรค ในด้านการแสดงทัศนะเกี่ยวกับการศึกษา นวนิยายของศรีบูรพา โดยเฉพาะเรื่อง ลูกผู้ชาย แสดงทัศนะที่ว่า ผลสำเร็จทางการศึกษาสามารถเปลี่ยนสถานะทางสังคมได้ นวนิยายเรื่อง ละครแห่งชีวิต แสดงข้อคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์การศึกษาไว้มากที่สุด ทั้งในเรื่องความหมายของการศึกษาในโรงเรียนกับการศึกษานอกโรงเรียน เรื่องการส่งนักเรียนไทยไปต่างประเทศ ฐานะของโรงเรียนไทยในสายตาของสังคม ตลอดจนคุณภาพของหนังสือที่ใช้ในโรงเรียน ส่วนทัศนะอื่น ๆ เกี่ยวกับสภาพของการศึกษาภายในประเทศ นวนิยายของยศ วัชรเสถียร แสดงข้อคิดเห็นว่า การศึกษายังไม่แพร่หลายและอยู่ในระดับต่ำ อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประเทศไม่เจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ

ทัศนคติเกี่ยวกับชนบประเพณี

ชนบประเพณีที่นวนิยายสมัยนี้กล่าวถึงมากที่สุด ได้แก่ การแต่งงาน ทั้งนี้เนื่องจากนวนิยายส่วนใหญ่สร้างโครงเรื่องในแบบเรื่องรัก นอกจากนั้น ในโครงเรื่องยังแสดงถึงความขัดแย้งระหว่างฐานะตระกูลและความรัก ดังได้กล่าวมาแล้ว ในระหว่างการดำเนินเรื่องของนวนิยายเหล่านี้ ผู้อ่านจะพบว่า มีการสะท้อนถึงการที่บิดามารดามีบทบาทอย่างมากต่อการแต่งงานของบุตร เช่น การเลือกคู่ และจัดการแต่งงาน ซึ่งเรียกว่า "คลุมถุงชน" ในขณะเดียวกัน นวนิยายหลายเรื่องก็แสดงทัศนคติที่วิพากษ์วิจารณ์ ตลอดจนสะท้อนทัศนคติของคนที่ได้รับการศึกษาในแบบตะวันตก รวมทั้งหนุ่มสาวรุ่นใหม่ ที่ปฏิเสธการแต่งงานในลักษณะดังกล่าว

การเสนอภาพชีวิตของหนุ่มสาวซึ่งได้รับผลกระทบจากชนบประเพณีในด้านการทำงาน ปรากฏอยู่ในนวนิยายเรื่อง ชีวิตสมรส สามชาย ผจญบาป ศัตรูของเจ้าหลอน และ นิจ โดยเฉพาะนวนิยายเรื่อง ชีวิตสมรส สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การยอมรับการแต่งงานแบบคลุมถุงชน ทำให้ชีวิตการแต่งงานล้มเหลว โดยคู่สมรสต้องหย่าร้างในที่สุด ดังที่ บรรยง นราศัย ตัวละครเอกในเรื่อง ต้องยอมแต่งงานกับสมัยตามคำขอร้องแกมบังคับของมารดา ทั้งที่ตนเองรักอยู่กับเกษร ในที่สุดชีวิตสมรสระหว่างบรรยงกับสมัยก็ล้มเหลว และบรรยงได้กลับมาก่อแต่งงานกับเกษร คู่รักเก่า นวนิยายเรื่อง สามชาย แสดงถึงบทบาทของบิดามารดาต่อการแต่งงานของบุตรในด้านตรงกันข้าม กล่าวคือ ทำให้หนุ่มสาวที่เป็นคู่รัก กันไม่อาจแต่งงานกันได้ ดังเช่นความรักระหว่างคุณเริ่ม บิศาของรัตน์ กับคุณแซม อาของพัชรี ซึ่งไม่สามารถแต่งงานกันได้ตามใจปรารถนาจนคุณแซมถึงกับพยายามฆ่าตัวตาย เนื่องจากบิดาของคุณแซม ไม่เห็นด้วยกับความรักของคนทั้งสอง

ในการแสดงถึงบทบาทที่บิดามารดามีต่อบุตรในด้านการทำงานนั้น นวนิยายสมัยนี้สะท้อนให้เห็นเหตุผลหนึ่งซึ่งถูกนำเข้ามาสนับสนุนบทบาทของฝ่ายบิดามารดา คือ ความกตัญญู การกล่าวถึงความกตัญญูโดยฝ่ายบิดามารดาเพื่อนำมาโต้แย้งกับบุตรซึ่งเรียกร้องเสรีภาพในด้านความรัก ปรากฏอยู่ในนวนิยายเรื่อง ความผิดครั้งแรก ชีวิตสมรส และ สามชาย นวนิยายทั้งสามเรื่องสะท้อนถึงปัญหาความขัดแย้งระหว่างบิดามารดาและ

บุตรในเรื่องการแต่งงาน ด้วยลักษณะที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ฝ่ายบิดามารดาอ้างถึงความกตัญญูว่า หากบุตรศรัทธาใจแต่งงานตามความประสงค์ของบิดามารดา นับว่าเป็นการแสดงความกตัญญู แต่หากขัดความประสงค์ของบิดามารดา จัดว่าเป็นคนอกตัญญู ใน ความผิดครั้งแรก แสดงอยู่ในความขัดแย้งระหว่างอำนวยและพระยาศรีศุภเวทย์เป็นบิดา ในเรื่อง สามชาย บิดาของพัชรีซึ่งต้องการให้พัชรีแต่งงานกับอนุวัตร แสดงความกตัญญูกล่าวในคำเตือนที่ฝากให้รัชนีไปบอกแก่พัชรี "ถ้าแม่หนูไม่แต่งงานกับพ่ออนุวัตรหรือพ่ออนุวัตรไม่แต่งงานกับแม่หนู ทั้ง 2 คนแหละจะไม่เจริญ คนอกตัญญูให้ดียังไงก็ไปตลอดไม่ได้... ¹" ความหมายของคำกล่าวที่ว่า การทำตามความประสงค์ของบิดามารดา คือ การแสดงความกตัญญูนี้ แสดงอยู่เช่นเดียวกันในนวนิยายเรื่อง ชีวิตสมรส โดยมารดาของบรรยง พยายามเกลี้ยกล่อมให้บรรยงแต่งงานกับผู้หญิงที่มารดาเป็นผู้เลือก โดยนางธรรมพิทักษ์กล่าวว่า เป็นครั้งสำคัญในชีวิตของบรรยงที่จะได้แสดงความกตัญญูต่อบิดามารดา และเมื่อบรรยงปฏิเสธ นางธรรมพิทักษ์กล่าวตอบบรรยงว่า "เจ้าลูกอกตัญญู- ลูกที่ไม่ตอบแทนบุญคุณของมารดา. . ." ² จะเห็นว่าการสะท้อนทัศนะรวมจากฝ่ายบิดามารดาในความขัดแย้ง เรื่องการแต่งงานนี้ นวนิยายสะท้อนอยู่ในลักษณะเดียวกัน อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเลือกสะท้อนแง่มุมในค่านิยมประเพณีที่ปรากฏอยู่ในสังคมออกมาในทำนองเดียวกัน

นอกจากนวนิยายเรื่อง ชีวิตสมรส จะแสดงทัศนะที่มีต่อประเพณี "คลุมถุงชน" ในโครงเรื่องซึ่งแสดงถึงความล้มเหลวของชีวิตการแต่งงานแล้ว นวนิยายเรื่องอื่นๆ ในสมัยนี้หลายเรื่องได้แทรกทัศนะนี้ โดยกล่าวถึงชนประเพณีลักษณะดังกล่าวนี้ไว้ นวนิยายเรื่อง ผจญบาป แสดงทัศนะของหนุ่มสาวที่ต้องแต่งงานตามความประสงค์ของบิดามารดา ในการสนทนาระหว่างมนัสและวันเพ็ญ หากแต่มีใครแสดงทัศนะในลักษณะที่วิพากษ์วิจารณ์อย่างเต็มที่นัก โดยที่ลักษณะตัวละครของมนัสถูกสร้างในแบบที่มีความคิดโอบอ้อมตามความเห็นของมารดา มนัสยอมแต่งงานกับวันเพ็ญ ทั้งที่ตนเองไม่ประสงค์จะแต่งงาน และได้ขอเวลา มารดาตรีภักตรองก่อน แต่มารดาคือคุณหญิงมหศักดิ์มนตรี ก็ได้เปิดโอกาสให้ และมนัส

¹ คอกไม่สด, สามชาย, หน้า 416.

² ศรีบูรพา, ชีวิตสมรส, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงกมล, 2511),

ก็ยอมรับโดยคุณนิยภาพ ผู้ประพันธ์สะท้อนความคิดของมนัสในการสนทนากับวันเพ็ญในลักษณะยอมรับความคิดของมารดา อย่างไรก็ตาม ทศนะของวันเพ็ญสะท้อนให้เห็นคำถามที่แสดงความคิดในเชิงวิจารณ์การแต่งงานที่บิดามารดาเป็นผู้จัดการให้ ดังนี้

"ก็การแต่งงานโดยปราศจากความรักนั้น คุณเห็นอย่างไรบ้างคะ เราพอจะเรียกว่าเป็นกิจของทารกได้ไหม "

"ถ้าพูดสำหรับตัวผู้แต่งก็กระตือรือร้นจะเป็นได้ แต่โดยที่จริงการแต่งงานของเราสำเร็จขึ้นโดยความจืดจางของผู้ใหญ่เราจะพอใจหรือไม่ก็ตาม แต่ในที่สุดเราก็ได้แต่งงานกัน ซึ่งเป็นข้อที่ทำให้เราต้องรับว่ามี ความพอใจอยู่ และเพราะฉะนั้นบางทีจะไม่ควรจัดว่าเป็นกิจของทารก"¹

คำถามของวันเพ็ญในบทสนทนาข้างต้น เป็นการเปิดความคิดที่จะนำไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์ว่าการแต่งงานที่มีได้มาจากเจตจำนงของหนุ่มสาวเองนั้น อาจเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมสำหรับตัวหนุ่มสาวซึ่งเป็นผู้ใหญ่พอที่จะมีความรับผิดชอบแก่ตนเองได้ คำตอบของมนัสมีความหมายอยู่สองด้านคือ ด้านหนึ่งเป็นการยอมรับความคิดของผู้ใหญ่ และกล่าวในแง่ลบจากฝ่ายผู้ใหญ่ ว่าการแต่งงานในลักษณะดังกล่าวมิใช่สิ่งที่ไม่ดีเสียทีเดียว แต่ในขณะเดียวกันมนัสยอมรับว่า หากมองจากแง่มุมทางฝ่ายหนุ่มสาว การแต่งงานเช่นนี้อาจนับว่าเป็นสิ่งที่ไร้สาระ อย่างไรก็ตาม ขอบสรุปที่ได้จากคำพูดของมนัสก็คือ เมื่อปรากฏว่าการแต่งงานนั้นนำมาซึ่งความพึงพอใจแก่คู่สามีภรรยาแล้ว ก็เท่ากับเป็นการกระทำอันเหมาะสม ไม่น่าประณามหรือปฏิเสธแต่อย่างใด

ทศนะของหนุ่มสาวซึ่งปฏิเสธการแต่งงานแบบคลุมถุงชนอย่างสิ้นเชิง ปรากฏอยู่ในชัคเจนในนวนิยายของคอกไม้สดเรื่อง ศรัทธาของเจ้าทสอน และ ความผิดครั้งแรก ในเรื่องแรก ทศนะดังกล่าวแสดงอยู่ในความคิดของมยุรีซึ่งได้รับการศึกษามาจากประเทศตะวันตก และมีการปฏิบัติตัวตามแบบสตรีสมัยใหม่ ในจดหมายของพระยาไมตรีพิทักษ์บิดาของมยุรีซึ่งเขียนถึง พะยาบารุงประชากิจ บิดาของประสงค์ ซึ่งหมั้นไว้กับมยุรีตั้งแต่มยุรียังเป็นเด็ก กล่าวถึงความคิดของมยุรีในเรื่องการแต่งงานแบบคลุมถุงชนนี้ว่า ". . . ตั้งแต่มนัสรู้ความซึ้ง พอฉันพูดขึ้นมันปั่นหน้ายักษ์ไล่ทันที หาวายังคับคลุมถุงชนอะไรทำอะไรต่าง ๆ

¹ศรีบูรพา, ผจญบาป, หน้า 188.

จะปลอมเท่าไรก็ไม่ฟัง บอกว่าถ้าฉันบังคับให้แต่งงานกับผู้ที่มันไม่รักมัน เป็นยอมตาย . . .

อี ลูกคนนี้ย้ายมันเป็นอเมริกันแท้ ๆ . . ."¹

ผู้ประพันธ์แสดงทัศนะของมยุรีในลักษณะที่เป็นความคิดของผู้ที่ได้รับการอบรมและการศึกษาในแบบตะวันตก มยุรีเป็นตัวละครซึ่งสะท้อนความคิดของหนุ่มสาวสมัยใหม่ในยุคสมัยนั้น ผู้ปฏิเสธการแต่งงานแบบคลุมถุงชนอย่างสิ้นเชิง แม้ว่าในโครงเรื่องจะกำหนดให้มยุรีแต่งงานกับประสงค์ในที่สุด อันเป็นเครื่องแสดงว่าผู้ที่บิดามารดาเลือกไว้ให้ก็อาจจะเป็นคนที่ถูกต้องและเหมาะสมได้เช่นเดียวกับเรื่อง นิจ ซึ่งแสดงให้เห็นความอคติในชีวิตสมรสซึ่งบิดามารดาเป็นผู้กำหนดคู่แต่งงานให้ แม้ว่าจะต้องทรมาณด้านจิตใจแต่การรอดพ้นท่าความดีก็จะนำชัยชนะและความสุขมาสู่ในมันปลาย และคนที่บิดามารดาเลือกไว้ให้ก็อาจจะเป็นคนที่ดีและเหมาะสมในที่สุดได้ดังเช่นชีวิตที่มีความสุขสลับระหว่างนิจและหลวงธรรมาสารในตอนท้ายเรื่อง

จากนวนิยายเรื่อง ศัตรูของเจ้าหลอน และ นิจ นี้ จะมองเห็นลักษณะที่คล้ายคลึงกันในประเด็นของการแต่งงานแบบคลุมถุงชนว่าแรกเริ่ม การจัดการของผู้ใหญ่ทำให้คู่หนุ่มสาวที่จะต้องแต่งงานนั้นยังเกิดความไม่พอใจหรือทุกข์ทรมานใจ แต่ในเวลาต่อมาปรากฏว่าคู่หนุ่มสาวที่เคยคัดค้านหรือเป็นทุกข์กับวิธีจัดการ "คลุมถุงชน" ของผู้ใหญ่กลับประสบความสำเร็จพอใจในคู่แต่งงานของตน และมีความสุขในชีวิตในท้ายที่สุด ซึ่งอาจตีความหมายได้ว่า ผู้ประพันธ์ต้องการชี้ให้เห็นว่าในกระแสความคิดปฏิเสธการแต่งงานแบบคลุมถุงชนที่เกิดขึ้นในหมู่นักหนุ่มสาว แม้หนุ่มสาวผู้เป็นเจ้าของชีวิตแต่งงานจะมีเหตุผลมาอาจอย่างไรก็ตาม การฉีกปรากฏออกมาว่า "การเลือก" ที่ผู้ใหญ่กระทำลงไปแทนคู่หนุ่มสาวนั้นเป็นการเลือกที่ถูกต้องเหมาะสม อันเป็นการแก้อคติค่านิยมของคู่หนุ่มสาวหรือฝ่ายใดฝ่ายใดเป็นอันยุติ ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ผู้ประพันธ์เพียงแต่เสนอกระแสความคิดของหนุ่มสาวพวกหนึ่งที่ไม่ยอมรับการแต่งงานแบบคลุมถุงชน แต่มิได้ต้องการแสดงทัศนะที่เห็นก็เห็นงามไปกับความคิดนั้น จึงได้วางโครงเรื่องเข้ามาแก้ไขวิพากษ์วิจารณ์ของผู้มีความคิดดังกล่าวเสีย

¹ ดอกไม้สด, ศัตรูของเจ้าหลอน, หน้า 2-3.

หากพิจารณาลักษณะของพัฒนาการในค่านการ แสดงทัศนคติต่อค่านการแต่งงาน
 ในแบบคลุมถุงชนที่ปรากฏในนวนิยายของคอกไม้สกแล้ว จะพบว่านวนิยายเรื่อง ศักร์ของ
เจ้าหลอน และ นิจ ซึ่งคอกไม้สกประพันธ์ขึ้นใน พ.ศ. 2472 แสดงทัศนคติของหนุ่มสาว
 สมัยใหม่ที่ปฏิเสธการแต่งงานในลักษณะดังกล่าว แต่การสร้างโครงเรื่องและการดำเนิน
 เรื่องมิได้แสดงทัศนคติที่คัดค้านการแต่งงานแบบคลุมถุงชน นวนิยายเรื่อง ความผิดครั้งแรก
 ซึ่งประพันธ์ขึ้นใน พ.ศ. 2473 แสดงทัศนคติที่ต่อต้านการแต่งงานแบบคลุมถุงชนมากขึ้น
 โดยแสดงอยู่ทั้งในความคิดของตัวละคร และแสดงอยู่ในการดำเนินเรื่อง กล่าวคือ อำนวย
 ตัวละครสำคัญคนหนึ่งในเรื่องปฏิเสธที่จะแต่งงานกับหญิงสาวที่บิดามารดาแนะนำให้ และ
 ยืนยันจะแต่งงานกับอมรา จนกระทั่งชักใจกับบิคา และเมื่อพระยาศรีสุภเวศผู้เป็นบิดา
 ไม่ยอมจัดการแต่งงานให้ตามประเพณี อำนวยก็ได้จัดการแต่งงานโดยเอ่ยปากสู่ขออมรา
 จากพระยาธรรมสาส์นโสภณด้วยตนเอง ในที่สุดอำนวยและอมราก็ได้แต่งงานกันสมปร
 ารถนา โดยนัยหนึ่ง การดำเนินเรื่องในนวนิยายเรื่องนี้แสดงถึงชัยชนะของหนุ่มสาวในค่าน
 เสรีภาพทางความรัก และการตัดสินใจเลือกคู่ชีวิตด้วยตนเอง และในนวนิยายเรื่อง
สามชาย ซึ่งคอกไม้สกประพันธ์ขึ้นใน พ.ศ. 2476 ผู้ประพันธ์แสดงความคิดของตัวละคร
 เเอกในเรื่องคือ รัตน์ ที่มีต่อการบังคับให้แต่งงานในลักษณะคลุมถุงชน ซึ่ง เริ่ม บิคาของ
 รัตน์เคยได้รับผลกระทบในเรื่องนี้มาก่อน ผู้ประพันธ์บรรยายความคิดของรัตน์ในฐานะ
 ของคนรุ่นหลังว่า

ใจนึกถึงอำนาจ ราชศักดิ์และความเคียดชังของท่านขุนนางสมัยเก่า ภัยความที่มี
 อำนาจมาก จึงเคยกับการใซ้อำนาจ จนถึงกับจะบังคับใจคนให้เป็นไปตามใจตน
 ทุกคราวไป รัตน์คาดคะเนว่า คงจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับกฎมั่งคั่งให้แต่งงาน
 บิคาของเขาจะบังอาจชักขึ้นคำสั่งของผู้นปกครองเพราะไม่ยอมผู้นที่ท่านเลือกให้
 หรืออีกนัยหนึ่งคุณเริ่มอาจจะรักผู้นคนหนึ่งเสียแล้วก็ได้ เมื่อทางฝ่ายทางแข่งเขา
 หากัน ผลร้ายจึงตกแก่ผู้น¹

แม้ว่าในการดำเนินเรื่อง ผู้ประพันธ์จะมีได้แสดงอย่างชัดเจนว่า ความเป็นจริงในชีวิตของ
 คุณเริ่ม บิคาของรัตน์เป็นเช่นไร นอกจากแสดงให้เห็นว่า คุณเริ่มรักกับคุณแถม และ

¹ คอกไม้สก, สามชาย, หน้า 204-205.

ถูกบิดาคู่แค้นกัดกัน อย่างไรก็ตาม ความคิดของรัตนันเป็นการวิจารณ์ฝ่ายผู้ใหญ่หรือฝ่าย
 บิดามารดา ว่าเป็นผู้กำหนดชีวิตหนุ่มสาวโดยอาศัยเจตจำนงของคนเป็นใหญ่ หาก
 หนุ่มสาวคัดค้านก็จะเกิดผลที่ฝ่ายหนุ่มสาวเป็นผู้เสียเปรียบ ความคิดในเชิงวิจารณ์ฝ่ายบิดา
 มารดาในเรื่องการแต่งงานในทำนองเดียวกันนี้ยังแสดงอยู่ในนวนิยายของศรีบูรพา เรื่อง
ผจญบาป โดยวันเพ็ญ กล่าวถึงมารดาของคนที่ว่า "ท่านต้องการอย่างไร ลูกของท่านจะ
 ต้องการอย่างนั้น ท่านเกลียดอะไร ท่านคงบังคับลูกของท่านให้เกลียดด้วย ท่านไม่
 ปล่อยให้คิดนอกความคิดอะไรบ้างเสียเลย. . ." ¹ เป็นการแสดงความเห็นว่า การ
 ที่ฝ่ายบิดามารดาเป็นผู้กำหนดการกระทำของบุตรด้วยเจตจำนงของคนนั้น เท่ากับการปิด-
 กั้นความคิดที่เป็นอิสระของบุตร ทศนะของหนุ่มสาวที่แสดงอยู่ในนวนิยายทั้งสองเรื่องจึง
 ได้ว่าเป็นการวิพากษ์วิจารณ์ลักษณะการแต่งงานแบบคลุมถุงชนในอีกแง่หนึ่งว่าเป็นการใช้
 ความเห็นชอบจากฝ่ายบิดามารดาเหนือการตัดสินใจโดยอิสระของฝ่ายหนุ่มสาว

อาจสรุปการสะท้อนภาพการแสดงทัศนะเกี่ยวกับชนบระเพณีในสังคมด้านการ
 แต่งงานได้ว่า นวนิยายสมัยนี้สะท้อนให้เห็นการแต่งงานแบบคลุมถุงชน ซึ่งมีบิดามารดามี
 บทบาทต่อการแต่งงานของบุตร โดยแสดงถึงข้ออ้างของฝ่ายบิดามารดาเรื่องความกตัญญู
 ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นว่า ชีวิตการแต่งงานในลักษณะดังกล่าวอาจประสบความล้ม-
 เหลวหรือประสบความสำเร็วจักได้ หนุ่มสาวรุ่นใหม่เริ่มไม่ยอมรับการแต่งงานที่ตนไม่ได้
 ตัดสินใจด้วยตนเอง ขณะเดียวกันก็วิจารณ์การแต่งงานในแบบคลุมถุงชนว่า เป็นการตัด
 สินใจโดยพลการของฝ่ายบิดามารดา กล่าวได้ว่า ข้อสรุปทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นความ
 ขัดแย้งระหว่างความคิดของหนุ่มสาวรุ่นใหม่กับความคิดของคนรุ่นบิดามารดา ในเรื่องชนบ
 ประเพณีของสังคม

การปฏิบัติในลักษณะของประเพณีอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งนวนิยายบางเรื่องสมัยนี้
 กล่าวถึงคือ การปฏิบัติตามประเพณีของพุทธศาสนา ในนวนิยายเรื่อง ความผิดครั้งแรก
 ผู้ประพันธ์แทรกบทสนทนาที่กล่าวถึงความเห็นของคนทั่วไปที่มีต่อการบวชในพุทธศาสนา
 และวิจารณ์ความเห็นนั้น ดังจะเห็นได้จากบทสนทนา ระหว่างอานวย และอมรา ดังนี้

¹ ศรีบูรพา, ผจญบาป, หน้า 96.

" . . . เห็นจะเป็นที่ไฉนใคร ๆ เขาพูดกันอยู่เสมอว่า การที่ไปบวชนั้นเป็นเพราะความเกียจคร้านบาง หนีราชการบว่ง หนีทิวหลังหลอกบว่ง รวมความว่าสำหรับคนที่เจริญด้วยการศึกษาตามสมัยแล้ว การบวชเป็นของไม่จำเป็น หรือยิ่งกว่านั้น เป็นการเสียเวลาเปล่าทีเดียว"

"นั่นเขาคิดผิด" อ่านวยพูคอย่างคริครอง" เมื่อเวลาที่เป็นพระ เราได้ศึกษาพระธรรมซึ่งเป็นของมีค่ากว่าสิ่งใด ๆ . . ."¹

เป็นการสะท้อนให้ผู้อ่านเห็นถึงความรู้สึกของคนบางคนในสังคมไทย ที่ตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับการบวชในพุทธศาสนา แม้ผู้ประพันธ์จะมีใค้บอกออกมาเป็นการแน่ชัดว่า สิ่งที่ยอมรับว่าเกิดขึ้นจริงหรือไม่ แต่อย่างน้อยก็แสดงว่าการบวชอันเป็นประเพณีปฏิบัติที่นิยมยกย่องกันในสังคมไทยนั้น เริ่มมีผู้เห็นว่าไม่จำเป็น เสียเวลาและอาจจะถึงขั้นบวชเพื่อกลมเกลื่อนพฤติกรรมอันไม่ชอบของตนด้วยซ้ำ ในข้อนี้ ดอกไม้สด มิได้ให้อ่านวยกล่าวแกขอหาอื่น นอกจากประเค้นว่า การบวชไม่จำเป็นสำหรับผู้ที่ "เจริญด้วยการศึกษาตามสมัยแล้ว" ซึ่งอมรายกขึ้นมาในตอนท้ายของคำพูดเท่านั้น โดยอ่านวยชี้แจงเหตุผลว่าการศึกษาพระธรรมมีค่ายิ่งกว่าสิ่งอื่นใด ย่อมไม่ทำให้ผู้บวชเสียเวลาเปล่าเป็นแน่

ดอกไม้สดยังได้ให้ตัวละครกล่าวถึงการบวชอีกครั้งหนึ่งในนวนิยายเรื่อง สามชาย ในการสนทนาระหว่าง รัตน อนุวัตร และประวัติ เมื่อประวัติแสดงความไม่แน่ใจว่าตนควรบวชตามใจมารดาหรือไม่ รัตนชี้ให้เห็นผลดีของการบวชโดยกล่าวกับประวัติว่า การศึกษาในทางพระวินัยและพระธรรม ทำให้จิตใจสงบ และยกตัวอย่างจากประสบการณ์ของตนเองว่า เมื่อบวชแล้วได้ศึกษาพระธรรมจนเข้าใจในทางดีทางชั่ว² ทัศนคติที่แสดงอยู่ในคำพูดของรัตนนี้เป็นทัศนคติเกี่ยวกับอ่านวยคือ การมองเห็นคุณค่าของการบวช

ในนวนิยายเรื่อง สงครามชีวิต ผู้ประพันธ์ได้แทรกความคิดเห็นของตัวละครเกี่ยวกับการปฏิบัติตามประเพณีในพุทธศาสนา ซึ่งแสดงออกในรูปของการทำบุญ โดยกล่าววิจารณ์คนที่ปฏิบัติตามประเพณี เพียงเพื่อหวังผลประโยชน์ส่วนตัวตามความเชื่อ

¹ ดอกไม้สด, ความผิดครั้งแรก, หน้า 434.

² ดอกไม้สด, สามชาย, หน้า 89-90.

เรื่องชาติหน้า: แต่ในความเป็นจริงมิได้มีจิตใจเมตตากรุณาที่จะช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์
 ในจดหมายของระพินทร์ที่เขียนถึงเพลิน ระพินทร์ยกตัวอย่างหญิงกลางคนผู้หนึ่งซึ่งตั้ง
 บาทรทำบุญอยู่เสมอ ในวันหนึ่ง ระพินทร์พบหญิงกลางคนผู้ปฏิบัติเสขที่จะช่วยเหลือชายชรา
 ขอดานและเด็กน้อยซึ่งมาขออาหารและเสื้อผ้า ทั้งที่เพิ่งตั้งบาทรพระเสร์จีใหม่ ๆ
 ระพินทร์วิจารณ์คำพูดของ "คุณนายใจบุญ" ที่ตอบขอดานว่า "ฉันตั้งบาทรนะ ฉันต้องการ
 บุญ คายไปชาติหน้าจะได้ขึ้นสวรรค์" ในจดหมายที่เขียนมีความตอนหนึ่งดังนี้

การตั้งบาทรของยายปลารูาคันนั้นก็มิไรค่าเท่ากับการแหงลือตเตอร์รีชด์ ๆ การแหง
 ลือตเตอร์เป็นสิ่งจะช่วยให้คนรุมรวยขึ้นได้ โดยไม่ต้องประกอบกรรมอันดี ๆ ฉัน
 ได้ การตั้งบาทรก็เป็นสิ่งที่จะช่วยให้ขานนี้ได้ขึ้นถึงภูมิสวรรค์ โดยไม่ต้องประกอบ
 กรรมอันอื่น ๆ ฉะนั้น การตั้งบาทรคือการแหงลือตเตอร์¹

และระพินทร์กล่าวเตือนเพลินว่า ให้มีเมตตากรุณาแก่สัตว์โลกทั่วไป และช่วยเหลือโดย
 ไม่หวังผลตอบแทน จึงจะเป็นความบริสุทธิ์อย่างแท้จริง

พิจารณาจากการยกตัวอย่าง และการแสดงความเห็นของระพินทร์ เราอาจ
 กล่าวได้ว่า ผู้ประพันธ์ได้หยิบยกปัญหาเรื่องการทำบุญตามประเพณีในพุทธศาสนาของคน
 ยึดถือว่า ผลจากการปฏิบัติจะอำนวยประโยชน์ให้เกิดแก่ตน ทั้งนี้โดยมีความเชื่อและ
 ความคิดเกี่ยวกับบุญกุศลอย่างผิดพลาด นอกจากนั้น ยังแสดงทัศนคติที่ว่า การตั้งใจ
 ปฏิบัติตามประเพณีอย่างเดียวโดยมิได้มีจิตใจกรุณาโดยแท้จริงนั้น มิใช่การทำบุญตาม
 ความหมายที่แท้จริง ตัวอย่างของการทำบุญที่ยกมากกล่าว ได้แก่ การทำบุญตั้งบาทร
 ในขณะที่ผู้ประพันธ์ให้ตัวละครวิจารณ์การปฏิบัติตามประเพณีโดยความเชื่อที่ผิดพลาดนี้
 เราอาจกล่าวได้เช่นกันว่า ผู้ประพันธ์ได้ให้ภาพเปรียบเทียบระหว่างการทำบุญตามประเพณี
 นิยมกับสภาพความเป็นจริงของสังคม ซึ่งได้แก่ ความยากจนของคนที่ต้องการความช่วยเหลือ
 ดั่งเช่น ขอดานแก่และเด็ก ขอสงัดที่ผู้อ่านจะได้จากการเปรียบเทียบนี้คือ
 เจตนารมณ์ในการแสดงออกของคนทั้งในค่านที่ปฏิบัติตามประเพณีนิยม และปฏิบัติต่อสภาพ
 ความเป็นจริงของสังคมนั้น ควรจะเป็นเจตนารมณ์ที่มาจากจิตใจอันบริสุทธิ์ คือ

¹ศรีบูรพา, สงครามชีวิต, หน้า 24.

ความเชื่อเพื่อเชื่อแผ่ และความต้องการที่จะช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์

ทัศนะที่วิจารณ์พุทธศาสนาค่านิยมปฏิบัติ ตามที่คนในสังคมปฏิบัติกันอยู่ในสมัยนั้น ยังแสดงอยู่ในนวนิยายเรื่อง ความฉิบครั่งแรก โดยแสดงข้อวิจารณ์ค่านิยมที่แสดง อยู่ในเรื่อง สงครามชีวิต กล่าวคือ กล่าวถึงผู้ที่ปฏิบัติตามประเพณีนิยมทางพุทธศาสนา อย่างตรงตามประเพณี แต่ปราศจากความเข้าใจในเจตนาทางพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง หรืออีกนัยหนึ่ง เป็นผู้ที่ยึดถือการปฏิบัติตามประเพณีทางศาสนาในรูปแบบภายนอก แค่มิได้ ถอดมเกล่าจิตใจให้เป็นไปตามคำสอนที่แท้จริงทางศาสนา ข้อวิจารณ์ดังกล่าวนี้แทรกอยู่ใน คำบรรยายถึงคุณหญิงศรีศุภเวท ว่า

คุณหญิงศรีศุภเวทเป็นผู้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับสตรีรุ่นเดียวกับท่าน เป็นส่วนมาก ฟังศรัทธา คือ ศรัทธาว่าเพื่อบุญ โดยการให้มิดวายของแดพระสงฆ์ อุทิศเงินสร้างหรือซ่อมแซมวัด ให้ทานแก่ยากที่มีลักษณะควรสมเพช ฯลฯ แต่ในส่วนการปฏิบัติทางใจ เช่น พยายามละความโลภ ความโกรธ ความหลง ให้เบา บางลง เพื่อทำจิตใจให้ผ่องแผ้วนั้น ท่านมิคอยใดคำนึงถึง¹

การแสดงทัศนะเกี่ยวกับชนมประเพณีในทางศาสนา สรุปได้ว่านวนิยายบาง เรื่อง แสดงให้เห็นว่า คนเริ่มตั้งคำถามเกี่ยวกับการบวช เช่น ควรจะบวชหรือไม่ เพราะอะไร และบวชแล้วได้อะไรหรือไม่ โดยมีการสะท้อนความคิดของคน ที่เห็นว่า การบวชเป็นเรื่องไม่จำเป็นและเสียเวลา และผู้ประพันธ์แสดงความคิดของตัวละคร ในฝ่ายที่เห็นว่า การบวชให้ประโยชน์อย่างมาก นอกจากนั้น ผู้ประพันธ์นวนิยายบางเรื่อง ให้ตัวละครกล่าววิจารณ์ การปฏิบัติศาสนกิจด้วยความเชื่อและจุดมุ่งหมายที่ไม่ถูกต้อง ซึ่ง แสดงให้เห็นว่า เริ่มมีการตั้งคำถามว่าการปฏิบัติตามประเพณีนิยมทางศาสนาโดยไม่รู้จุดมุ่งหมาย ไม่น่าจะถือเป็นค่านิยมทางศีลธรรมของคนในสังคม

¹ ดอกไม้สด, ความฉิบครั่งแรก, หน้า 658.

ทัศนะเกี่ยวกับสตรี

การเขียนถึงผู้หญิงในนวนิยายช่วงสมัยนี้ แม้จะสืบทอดลักษณะหลายประการมาจากผู้หญิงในงานเขียนสมัยก่อน เช่น ผู้หญิงที่ปรากฏอยู่ในนวนิยายแทบทั้งหมดจะมีภาพรวมกันในแง่ของผู้ไม่ได้รับการคาดหวังให้มีบทบาทอันใดในสังคม นอกเหนือไปจากหน้าที่ภายในบ้านและครอบครัว กระนั้นก็ตาม โดยเหตุที่ยุคนี้เป็นยุคของการเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบวรรณกรรมครั้งใหญ่ จะสังเกตได้ว่า มีการเขียนถึงผู้หญิงในงานประพันธ์รูปแบบนวนิยายนี้มากยิ่งขึ้นกว้างงานประพันธ์ยุคก่อนซึ่งปรากฏในรูปแบบอื่น นอกจากนั้นผู้อ่านยังอาจจะมองเห็นความเปลี่ยนแปลงทางด้านลักษณะและบทบาทของผู้หญิงและความไม่เหมือนกันของผู้หญิงต่างประเภท ซึ่งแต่ละคนก็เปรียบเสมือนตัวแทนแต่ละแบบของผู้หญิงไทยในช่วงรัชกาลที่ 7 ได้พอสมควร

การใช้ชีวิต บทบาท และสถานะของผู้หญิงในสังคม

บทบาทของผู้หญิงที่ปรากฏในงานนวนิยายช่วงรัชกาลที่ 7 นี้ ส่วนหนึ่งยังคงสืบทอดประเพณีและค่านิยมอย่างเดียวกับที่ปรากฏอยู่ในงานเขียนสมัยก่อนหน้านั้นที่สามารถย้อนทวนขึ้นไปได้จนถึงวรรณคดีเก่าในยุคอยุธยาตอนต้น และตอนปลาย กล่าวคือ มีหน้าที่เพียงดูแลกิจการในบ้านให้เรียบร้อยและเป็นภรรยาที่น่าพอใจสำหรับผู้ชายเท่านั้น ทัศนะที่พูดถึงผู้หญิงในนวนิยายเกือบทุกเรื่องในสมัยนี้ยังคงรักษาภาพแห่งผู้หญิงในอุดมคติแบบเก่าไว้อย่างพร้อมมูล ไม่ว่าจะเป็นฝีมือในการทำอาหาร ฝีมือเย็บปักถักร้อย มีรูปสมบัติอันงดงาม หรือลักษณะออกทน ยอมรับบทบาทผู้นำของผู้ชายโดยไม่มีปากมีเสียง มีแต่ความเคารพเชื่อฟัง ซึ่งเป็นคติที่พบเป็นข้อสั่งสอนตัวละครหญิงอยู่เนื่อง ๆ ในงานวรรณกรรมไทยสมัยรัตนโกสินทร์และอยุธยา

ในนวนิยายเรื่อง สามชาย ผู้ประพันธ์บรรยายลักษณะของนางละมุน ในฐานะของ "สตรีที่ศรัทธาตามสมัย" ว่าเป็นคนเรียบร้อยหมั่นต่อการทำงาน ใจอ่อนมักสงสาร พุคน้อยและรักความสงบ¹ ส่วนในนวนิยายเรื่อง ชีวิตสมรส สะท้อนภาพ

¹คอกไม้สด, สามชาย, หน้า 53-54.

บทบาทที่สามีภรรยาพึงมีต่อกันไว้ในความสัมพันธ์ระหว่างบรวง และลมีว่า ภรรยา เป็นฝ่ายที่อยู่ในความปกครองของสามี ดังนั้น ภรรยาจึงต้องเคารพยำเกรงและเชื่อฟัง สามี ขณะเดียวกันหน้าที่ของสามีก็คือ ปกครองภรรยา ทำงานเลี้ยงดูครอบครัว และหวังจะได้รับความเคารพเชื่อฟังจากภรรยาด้วย ที่เห็นชัดยิ่งกว่านั้นคือในเรื่อง ลูกผู้ชาย ความสัมพันธ์อันเท่าเทียมกันในฐานะเพื่อนระหว่างอาภา กับ มาโนช ได้เปลี่ยนมา เป็นความสัมพันธ์อันที่สามี ปกครองภรรยาภายหลังการแต่งงาน และท่าทีที่มืดตึ๋นก็เปลี่ยนไป ตามบทบาทใหม่ ลักษณะการยอมรับหน้าที่ภรรยาของสตรี และทัศนคติเกี่ยวกับลักษณะของ ภรรยาที่ดีในการปฏิบัติหน้าที่ที่มีต่อสามี แสดงออกอย่างชัดเจนในนวนิยายเรื่อง นิจุ โดย ผู้ประพันธ์เขียนไว้ว่า ถึงนิจุจะมีใครทำหน้าที่แม่บ้านให้แก่สามีคือ หลวงชนสารอย่างเต็มที่ตามแบบฉบับ แต่นิจุก็มีลักษณะของภรรยาอันควรแก่การสรรเสริญ คือ การยอมรับการปฏิบัติจากสามีโดยคุณนียมภาพ ไม่โต้แย้ง และเป็นฝ่ายอดทนเมื่อถึงเวลาที่ต้องการตอบโต้ ก็จะมีปฏิบัติอย่างนุ่มนวล มิได้ถกเถียงโต้แย้งอย่างตรง ๆ ต่อสามี ลักษณะของนิจุ ตลอดเรื่องราวของนวนิยาย เรื่องนี้แสดงให้เห็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ยอมรับสภาพของการ เป็นภรรยาเป็นหน้าที่สำคัญในชีวิต นับแต่เริ่มเป็นสาว บิดามารดาเป็นผู้กำหนดให้แต่งงาน ก็จะรับหมั้นฝ่ายชาย แล้วแต่งงาน และเมื่อแต่งงานแล้ว ก็จะรักผู้ชายที่ตนแต่งงาน ด้วย แม้จะมีใครจู่จกคุณเคยหรือรักกับฝ่ายชายมาก่อน ตลอดจนยอมรับบทบาทของฝ่ายสามี ในแง่ฝ่ายหญิงให้ความเคารพรักและยำเกรง ในขณะที่เวียนดอกไม้สดยังได้สะท้อนให้เห็นถึงสถานภาพของสตรีภายหลังการแต่งงานด้วยว่า สตรียังไม่สามารถหย่ากับสามีได้ โดยง่าย เนื่องจากจะกลายเป็นที่ครหาของคนในสังคม

ฐานะของสตรีในแง่การเป็นภรรยาที่นวนิยายที่แสดงทัศนะทางสังคมบางเรื่อง ในสมัยนี้กล่าวถึง อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท โดยขึ้นกับฐานะการแต่งงาน กล่าวคือ หากเป็นภรรยาที่จัดพิธีสมรสตามประเพณี จะได้รับยกย่องเป็นภรรยาหลวง และในทางตรงกันข้าม หากมิได้เข้าพิธีสมรสก็จะถูกจัดให้เป็นเพียง "เมียน้อย" หรือ "เมียเก็บ" เช่นที่แสดงอยู่ในนวนิยายเรื่อง สามชาย ผู้ประพันธ์กล่าวถึงการมีภรรยาเกินกว่าหนึ่งคนว่าเป็นเรื่องปกติที่ไม่มีผู้ใดติเตียน แต่มีข้อแม้ว่า หากชายผู้นั้นเป็นข้าราชการสำนักก็จะ

ทองยกย่อง เชิดชูภรรยาคนใดคนหนึ่งแต่เพียงผู้เดียวเพื่อนำเขาเข้าเฝ้าฝ่ายในได้ ตัวอย่างเดียวกันนี้ยังแสดงอยู่ในเรื่อง ความผิดครั้งแรก หลวงปราโมทย์มีภรรยาหลายคน แต่ยกย่องวไล ภรรยาที่สมรสตามประเพณีในฐานะภรรยาที่เชิดหน้าชูตา ทางค่านวไล แม่ทราบวาลองปราโมทย์มีภรรยาอยู่ก่อน แต่ก็ยอมรับคำขอแต่งงานของหลวงปราโมทย์ เพราะเห็นว่าภรรยาผู้นั้นเป็นเพียง "เมียที่เลี้ยงไว้ในบ้าน" คำอธิบายซึ่งหลวงปราโมทย์ กล่าวแก้วไลสะท้อนให้เห็นฐานะของภรรยาที่ถูกแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้เป็นอย่างดี

ความผิดครั้งนี้ ผู้ชายแทบทุกคนเคยผิด กฎหมายบ้านเมืองเราไม่ห้ามการมีภรรยาหลายคน แต่ข้อสำคัญอยู่ที่ตัวผู้ชาย ยอมยกย่องภรรยาแต่งเป็นเอกภรรยา ผู้ชายทุกคนในสมัยก่อนก็ดี ในสมัยนี้ก็ดี ที่เป็นโสดอยู่จนแต่งงานเห็นน้อยนัก ทุกคนเขามีภรรยาเกือบไว้กับบ้าน ครั้นถึงคราวแต่งงานก็ทำไต่สะควก²

ข้อความข้างต้นชี้ให้เห็นได้ว่า สังคมไทยสมัยนั้นยอมรับการมีภรรยามากกว่าหนึ่งคน โดยแบ่งแยกออกเป็น 2 ประเภทอย่างชัดเจน การให้ความสำคัญหรือการยอมรับที่ไม่เท่ากันระหว่างภรรยา 2 ประเภทนี้ และหลักเกณฑ์ในการแบ่งระหว่าง "เอกภรรยา" กับ "เมียน้อย" หรือ "เมียเก็บ" นั้น ก็มักมาจากพื้นเพทางสังคมของผู้หญิงแต่ละคนเป็นสำคัญ การที่วไลรับฟังเหตุผลของหลวงปราโมทย์ แสดงให้เห็นว่าฝ่ายสตรีเองก็ยอมรับการมีภรรยามากกว่าหนึ่งคน ดังคำพูดของพี่สาววไลกล่าวต่อวไลว่า การที่หลวงปราโมทย์มีภรรยาอยู่ก่อนแล้ว เป็นเรื่องธรรมดา เช่นเดียวกับสามีของตน³

ในการสะท้อนภาพภรรยาสองระดับดังที่กล่าวมานี้ ผู้ประพันธ์ได้แสดงให้เห็นความรู้สึกกดดันของฝ่ายภรรยา ทั้งที่เป็นภรรยาเอกและภรยาน้อยในเรื่อง สามชาย ผู้ประพันธ์วางตัวละครชื่อ นอย ผู้ถูกบิดาของเจ้าสวัสดิวงศ์ นำมาเลี้ยงไว้สำหรับเป็นภรยาน้อยให้มีความรู้สึก "เป็นทุกขแพมเสียดตากระเค็น"⁴ และต้องยอมรับฐานะของตน

¹ คอกไม้สด, สามชาย, หน้า 49.

² คอกไม้สด, ความผิดครั้งแรก, หน้า 117.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 139-140.

⁴ คอกไม้สด, สามชาย, หน้า 150.

ด้วยความจำใจ ส่วนภรรยาเอก เชนวไล ในเรื่อง ความผิดครั้งแรก ก็มีความรู้สึก
ขมขื่นเป็นทุกข์ เช่นเดียวกันเมื่อทราบว่าหลวงปราโมทย์ไปมีภรรยาน้อยคนใหม่ไว้อีก จน
ทำให้วไลตัดสินใจแยกทางกับสามีในที่สุด

หากมองสภาพการณ์เช่นนี้ ในแง่วิเคราะห์แล้วอาจสรุปได้ว่าสถานะทางสังคม
ของสตรีไทยที่ปรากฏในนวนิยายขึ้นอยู่กับระดับความสำคัญที่บุรุษเป็นผู้วางไว้ หากบุรุษ
ตัดสินใจนำสตรีผู้นั้นเข้าสู่พิธีสมรสอย่างเป็นทางการ สถานะของสตรีก็จะเป็นอย่างหนึ่ง
หากบุรุษไม่ประสงค์จะยกย่องสตรีผู้นั้นให้มีฐานะ "คู่ชีวิต" ทอวงสังคม เขาก็ทำได้โดย
ง่ายและปราศจากข้อตำหนิติเตียนใด ๆ ข้อที่น่าสังเกตคือ หญิงที่มีฐานะทางสังคมสูงจะ
ไม่ต้องรับบทภรรยาน้อย หรือ ภรรยาเก็บเลย นวนิยายที่เขียนขึ้นในช่วงนี้ มิได้กล่าวถึง
การที่บุรุษต้องเลือกกระหว่างสตรี 2 คน (หรือหลายคน) ที่มีฐานะทางสังคมทัดเทียมกัน
และมีความสัมพันธ์กับคนฐานะภรรยาเหมือนกันว่าในกรณีเช่นนี้ การตัดสินใจของบุรุษจะ
วางอยู่บนพื้นฐานใด และสังคมจะยอมรับการมี "เอกภรรยา" มากกว่าหนึ่งคนหรือไม่
ด้วยเหตุผลเช่นไร

นอกจากหน้าที่สำคัญในฐานะภรรยาแล้ว นวนิยายของคอกไม้สดยังแสดงให้เห็น
ว่า การใช้ชีวิตของผู้หญิงมักวนเวียนอยู่กับการเสียเวลาเลือกสรร เครื่องแต่งกายประทีน
โฉมให้คงงดงาม โดยเฉพาะในวาระที่ต้องออกงานสังคมหรือปรากฏตัวในที่สาธารณะ
หรือเมื่อมีหมายกำหนดการจะต้องพบปะกับบุรุษเพศ ซึ่งมีนัยแอบแฝงอยู่ว่า ส่วนใหญ่มักเป็น
การพบกันเพื่อนำไปสู่การเลือกคู่ครอง ดังที่คอกไม้สดบรรยายถึงพฤติกรรมในการเลือก
ซื้อเครื่องแต่งกายของวไลใน ความผิดครั้งแรก ว่า

• • • หญิงสาวโคกหอบความวุ่นและผาซิ้นไปช่วยหอบใหญ่ เพื่อจะไ้เลือกแพรวให้
ดี เขาก็มีวามวุ่นใจสะควก ขางคุณหญิงก็อกระเป่าใบใหญ่จนดูเป็นรวมยามากกว่า
กระเป่าหมาก ควยในนั้นบรรจุเต็มอยู่ด้วยอุปกรณ์แต่งทองและเพชร . . .
เป็นการนำหุ้เราะมากกวากานาเชอ ทักลาวว่า แพรทักเสื่อซันเคียว โคหนวง
วไลก็มารุคอาญูตามทางร้านต่าง ๆ จนกลับมาถึงบ้านพอดีเวลาดำรับ ระทานอาหาร
• • • หลอนของซื่อแพรทวนคำมาสำหรับนุ่งกับแพรสีโศก ซึ่งในสมัย พ.ศ. 2470
การแต่งกายชนิดนี้กำลังเป็นที่นิยมของสุภาพสตรี

ครั้งรับประทานอาหารเสร็จแล้ว วไลริบู่เข้าห้องหนังสือ แบบเสื่อมีเท้าไรขอ
เอาลงมากองไว้. . . ตั้งแต่เกาที่สุกถึงใหม่ที่สุด คือตั้งแต่เล่มที่ออกใน ค.ศ.
1920 ซึ่งเสื่อสตรีมีแขนยาวระชอศอก จนถึงเล่มที่ออกมาใน ค.ศ. 1927 ซึ่ง
แบบเสื่อโคทคัสันเขาไปจนถึงอยู่บนไหลแล้ว ชั่วแต่พลิกหาแบบเสื่อก็กินเวลาเขาไป
อีกครั้งวันเต็ม. . .¹

นี่เป็นการบรรยายถึงการเตรียมตัวไปงานเลี้ยงของตัวละครเอกในเรื่อง
สังเกตได้ว่าน้ำเสียงที่ผู้ประพันธ์ใช้นั้นมิใช่การเล่าเหตุการณ์ธรรมดา หากเน้นให้เห็น
ความยุ่งยากซับซ้อนอันเนื่องมาจากความพิถีพิถันในการแต่งกาย ซึ่งต้องใช้เวลามากจนผู้
เขียนเองระบุว่า "น่าหัวเราะมากกว่าน่าเชื่อ" นอกจากนี้ผู้หนึ่งก็ใช้เวลาให้หมดไปกับการจับ
กลุ่มซุบซิบนินทา เช่น ในนวนิยายเรื่อง นิจ ผู้ประพันธ์แสดงข้อวิจารณ์สตรีประเภทคุณ-
หญิงในสมัยนั้นว่า

. . . การไต่มาสนทนาเล่นกับคุณปู่ หรือที่ถูกฟังคุณปู่สนทนากับเพื่อนรุ่นเดียวกับ
ท่าน ก็ให้โทษกับรัศมีเทากับการอ่านหนังสือ เหตุด้วยคุณหญิงวิชัยก็เหมือนกับคุณ-
หญิงโดยมากของชาวเรา รักการนินทาเป็นสภาวะ การไต่เก็บเอาความผิดของ
ผู้อื่น แม่น้อยและมากมายก่อให้เกิดเป็นความชั่ว เป็นความสุขสำคัญของท่านเหล่านั้น
การสนทนาสวนแล้วไปคอยการขอดคอง และตีเตียนเพื่อนรวมเพศของตนเอง ที่จะ
กล่าวชมใครนั้นน้อยนัก²

ความเปลี่ยนแปลงของผู้หนึ่ง

แม้ว่าภาพโดยรวมของผู้หนึ่งทั่วไปจะยังคงรักษาทักษะเก่า ๆ เกี่ยวกับการ
ใช้ชีวิต สถานะและบทบาท รวมทั้งลักษณะของผู้หนึ่งในอุดมคติยังไม่ผิดไปจากเดิม ทว่า
ความเปลี่ยนแปลงเริ่มปรากฏให้เห็นบ้างแล้วอย่างประปรายในนวนิยายบางเรื่อง เช่น
การกล่าวถึงผู้หนึ่งที่ออกทำงานหาเลี้ยงชีพ ในเรื่อง ลูกผู้ชาย หรือการที่ผู้หนึ่งเริ่มเข้า
มามีบทบาททำการค้าในเรื่อง เทพธิดาในฝัน ผู้ประพันธ์ระบุว่าไต่ก่อให้เกิดความตื่นตัว
ใหญ่หลวงในวงสังคม นิภา กิจวัฒนา เดินทางไปศึกษาวิชาการศึกษาจากประเทศญี่ปุ่น
และได้รับปริญญากลับมาเมืองไทย บรรดาหนังสือพิมพ์พากันถายรูปนิภา และลงข่าว

¹ ดอกไม้สด, ความผิดครั้งแรก, หน้า 95-96.

² ดอกไม้สด, นิจ, หน้า 40-41.

อย่างศรีภักดิ์ "แทบทุกคนมีภาพข่าวของหลอนและมีข้อความเกี่ยวกับหลอน... เช่น "ไทยวัฒนา" จักรการโดยสตรีปริญาการศา"...หญิงไทยก้าวหน้าในการศา" ฯลฯ¹ นั่นก็คือบทบาทของนิภาได้รับการยกย่องว่าเป็นเรื่องแปลกในสังคม เพราะการคำถือ เป็นงานของผู้ชายหรือผู้ชายหนึ่งก็คืองานระดับบริหารนั่นเอง เพราะในขณะที่หญิงไทย ยังไม่นิยมออกทำงานนอกบ้าน การที่ผู้หญิงทำงานในตำแหน่งธรรมดาแม้จะเป็นของใหม่ ยังไม่แพร่หลาย แต่ก็ยังไม่น่าตื่นเต้นดังเช่นการทำงานด้านบริหารที่ค่อนข้างมีคหอบสูง ลักษณะของสตรีที่ เริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเก่าบ้าง เช่น อากา ในเรื่อง ลูกผู้ชาย นุช ในเรื่องกรรมเก่า มยุรี ในเรื่องศัตรูของเจ้าหลอน ประณีง ในเรื่อง หญิงสมัยใหม่ และนิภา ในเรื่อง เทพธิดาในฝัน ผู้อ่านจะสังเกตเห็นอิทธิพลจากตะวันตก ที่เข้ามายังสังคมไทย เช่นลักษณะสตรีที่มีการศึกษาคี ใช้นิเวศค่อนข้างเป็นอิสระในการเลือก และมีคูรัก การออกสมาคมงานเลี้ยงและสถานเต้นรำ การแต่งกายตามสมัยนิยมที่ดัดแปลง บางส่วนมาจากตะวันตก ตลอดจนการนิยมดื่มสุราฝรั่งและสูบบุหรี่ เป็นต้น

ในนวนิยายเรื่อง ลูกผู้ชาย ผู้ประพันธ์สร้างบทสนทนาระหว่างตัวละคร 4 ตัว คือ อากา ท่านอง มาโนช และรำพรรณ เพื่อชี้ความแตกต่างระหว่างผู้หญิงสองแบบ รำพรรณเป็นตัวอย่างของสตรีไทยที่ได้รับการศึกษาแบบสมัยใหม่ แต่นิยมวัฒนธรรมแบบไทย ของสังคมแบบเดิม ส่วนอากาเป็นแบบอย่างของสตรีไทยที่ได้รับอิทธิพลความคิดตะวันตก รำพรรณแสดงทัศนคติที่สนใจเฉพาะกิจการของแม่บ้านแม่เรือน และเห็นว่าผู้หญิงเกิดมา สำหรับหน้าที่นี้ แต่อากาถูกวิจารณ์ว่าถือความเป็นอิสระและความพอใจของตนเป็นใหญ่ แบบสตรีอเมริกัน² อย่างไรก็ตาม ทั้งอากาและรำพรรณต่างก็สะท้อนให้เห็นลักษณะของ สตรีสมัยใหม่ที่มีการศึกษาคี และมีความคิดความอ่านเป็นของตนเอง

ความเปลี่ยนแปลงบางประการของผู้หญิงที่ได้รับอิทธิพลจากสังคมอื่นซึ่งมิใช่ ประเพณีปฏิบัติดั้งเดิมของสังคมไทยนี้ ก่อให้เกิดท้าวทิวภากรวิจารณ์ท่านองไม่เห็นด้วยอย่างมากจากผู้ร่วมสังคมเดียวกัน เช่น หลวงนฤบาลพูดเชิงประชดว่า "สมัยนี้ผู้หญิง เขาต้อง

¹ อากา, เทพธิดาในฝัน, หน้า 14 และ 122.

² ศรีบูรพา, ลูกผู้ชาย, หน้า 141.

กินวิสกี้โซดา ไม่อย่างนั้นก็แพ่ผู้ชาย"¹ อันเป็นการวิจารณ์ว่าผู้หญิงสมัยนั้นพยายามกระทำ
 คนให้หัดเทียมบุรุษในทุกทาง แม้ในเรื่องที่ถือว่าเป็นอบายมุขก็ตาม²

ไม่เพียงผู้ชายเท่านั้นที่มองความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของสตรีอย่างไม่เห็นคล้อย-
 ตาม ผู้สูงอายุก็เช่นเดียวกัน ในนวนิยายเรื่อง กรรมเก่า ผู้ประพันธ์บรรยายกิริยา
 ท่าทางแบบสตรีตะวันตกของ บุษ ท้วละครเอก ในเชิงยอมรับ แต่สะท้อนให้เห็นการไม่ยอม
 รับจากคนสูงอายุ โดยแสดงให้เห็นว่า บุษถูก "ท่านผู้เฒ่า" มองกิริยาที่เสรีแบบชาวตะวันตก
 ของเธอควยสายตาแสดงความไม่พอใจดังนี้

. . . (บุษ) หัวเราะอย่างเปิดเผยเมื่อหลอนรู้สึกสนุก อันลักษณะของบุษนั้น ดู
 เหมือนธรรมชาติจะโคสร่างสรรคมาสำหรับยังความสุขชื่นใจแก่โลก ผู้ใดได้พบปะ
 สนทนาคุยเพียงครึ่งสองครึ่ง ที่จะไม่ติดใจในความน่ารักของเจ้าหลอนนั้นน้อยนัก,
 เว้นเสียแต่ท่านผู้เฒ่า โดยมากพากันเห็นวากิริยาของเจ้าหลอนโลดโผนเกินไป ไม่
 นุ่มนวลเหมือนนุชิตาและหลอนของท่าน บางท่านถึงกับไคน่าไปตำหนิลับหลังว่า หลอน
 มีนิสัย "กล่าผู้ชาย" ทั้งนี้ก็เพราะมรรยาทอันดีจะเป็นฝรั่งมากกว่าไทยนั่นเอง เป็น
 เหตุ และอบรมอยู่กับสตรียุโรปตลอดอายุของหลอน ทั้งเป็นสตรีชาวยุโรปในสมัยศต-
 ววรรษที่ 20 ของคริสตกาลเสี้ยวควย³

ภาพแห่งการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ซึ่งผู้ประพันธ์สะท้อนความขัดแย้งระหว่างใหม่
 และเก่า ก็คือ การแยกทางกับสามีของวไล ใน ความผิดครั้งแรก ซึ่งมี ไซ่เรื่องปกคิธรรม-
 คาสสำหรับชนบประเพณีในสังคมไทยที่ยอมรับการมีภรรยาหลายคน และภรรยาไม่อยู่ในฐานะ
 ที่จะตัดสินใจกระทำสิ่งใดที่สามีไม่เห็นชอบด้วย ดอกไม้สดสะท้อนความละล้าละดังในความ
 คิดของผู้หญิง เช่นนางผดุงพานิชกิจ ซึ่งอยู่ในระยะเปลี่ยนผ่านจากความคิดเก่าไปสู่ความคิด
 ใหม่ ในกรณีของวไลกับสามี ว่า

¹ ดอกไม้สด, ความผิดครั้งแรก, หน้า 291.

² ในนวนิยายเรื่อง มิตรภาพ ผู้ประพันธ์คือ บุษ วัชรเสถียร สะท้อนทัศนคติใน
 ทำนองเดียวกันนี้ไว้ว่า สตรีในสมัยนั้นนิยมสูบบุหรี่ คีมีเหล้าและเบียร์ ทั้งนี้เพราะต้องการ
 จะแสดงตนว่าทัดเทียมผู้ชาย โปรดดู บุษ วัชรเสถียร, มิตรภาพ, หน้า 150.

³ ดอกไม้สด, กรรมเก่า, หน้า 53-54.

. . . นางหญิงหาญซึกใจโค่แต่สายหน้า. ไม่รู้ที่จะตัดสินใจไปในทางใด ในฐานะที่เป็นหญิงและเคยโตขึ้นมาในสมัยที่สตรีกำลังกินกรน เรียบกรองความเสมอภาคจากชายนั้น ความเห็นของสมมติโค่ลาหลังพวกเพื่อนหญิงทั้งหลายในสมัยเดียวกัน จึงเป็นธรรมดาที่หลอนทองเจ็บแค้นไปควยกับน้องสาว แต่อีกนัยหนึ่ง สมมติอายุมากกว่าแล้ว และโค่อยู่กับสุามีมาโดยเรียบร้อย หลอนคิควานองสาวควรดำเนินการอย่างคอยท่าคอยไป ดีกว่าที่จะทำลงโดยปัจจุบันทันด่วน. . .¹

ข้อความที่ยกมานี้ สะท้อนภาพของสตรีโค่ 2 ประการ ประการแรก สตรีในขณะนั้น เริ่มที่จะไม่เป็นผู้ตาม หากต้องการสิทธิที่จะเป็นฝ่ายตัดสินใจ และสามารถกระทำการลงไปตามความเห็นชอบของตนโดยไม่ติดอยู่ในกรอบของค่านิยมและสายตาของสังคม ประการที่สอง ในส่วนของสตรีเอง ยังมีความขัดแย้งกันอยู่ระหว่างความคิดเก่าและความคิดใหม่ และสม เป็นตัวอย่างของความคิดที่เก่าแก่ใหม่ที่เริ่มรู้สึกกับความไม่เป็นธรรมที่ฝ่ายหญิงได้รับ แต่ก็ยังไม่มีความมั่นใจในตัวเองมากพอที่จะคิดทำสิ่งใดเป็นปฏิกริยาออกมาได้

ทัศนะต่อสตรีในนวนิยาย

การแสดงทัศนะในประเด็นเกี่ยวกับผู้หญิงนี้ มีทั้งที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับความเปลี่ยนแปลง นำเสียดที่แสดงออกมาในงานประพันธ์ มีตั้งแต่การสะท้อนภาพเฉย ๆ โดยไม่แสดงความเห็น ไปจนถึงการวิพากษ์วิจารณ์ทั้งในระดับน้อยและระดับรุนแรง รวมทั้งมีการเสนอแนะคชว่าผู้หญิงควรจะเป็นอย่างไร หรือไม่ควรจะเป็นอย่างไร

นักประพันธ์หนึ่งที่เสนอความเห็นว่ สถานะของสตรีในสังคมควรจะเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ได้แก่ ศรีบูรพา ซึ่งแทรกความเห็นเกี่ยวกับสตรีและเสรีภาพในเรื่องความรักไว้ในนวนิยายเรื่อง ลูกผู้ชาย โดยกล่าวถึงความรู้สึกของรำพรรณที่มีต่อมาโนช ว่าผู้หญิงไม่มีโอกาสกล่าวถึงความรักที่ตนมีต่อผู้ชายก่อน ทั้ง ๆ ที่ผู้หญิงก็มีความรู้สึกในเรื่องรักเช่นเดียวกัน แต่กลับต้องเป็นฝ่ายอดทนกับความรู้สึกนั้นอยู่คนเดียวโดยไม่อาจปริปาก ผู้ประพันธ์สรุปความรู้สึกของรำพรรณว่ "ฉันเห็นว่า ธรรมชาติไม่ให้ความยุติธรรมแก่

¹ ดอกไม้สด, ความผิดครั้งแรก, หน้า 526-527.

ผู้หญิงในเรื่องนี้เลย. . ."¹ และข้อคิดเห็นในเรื่องนี้ ยังถูกย้ำอีกครั้งหนึ่ง เป็นความมึนงงเห็นเดียวกัน ซึ่งทำนองบอกแกมมาโนจนถึงความรักที่อาภามีต่อมาโนว่า

" . . . ชายหญิงเกิดมาก็สำหรับจะคู่กัน ใครรักก่อนใครรักทีหลังนั้น ไม่เห็นจำเป็นต้องเอามาถือเป็นประเพณี ผู้หญิงเขาก็มีหัวใจ เขารักผู้ชายมากก่อนจะเหยียดเอาว่าเป็นความเสียหายเสียทีเดียว เห็นว่าโลกไม่ได้ให้ความยุติธรรมแก่ผู้หญิงในเรื่องนี้เลย. . ."²

อาจกล่าวได้ว่า ข้อความทั้งสองตอนที่ยกมาจากเรื่อง ลูกผู้ชาย นี้ แสดงทัศนคติของผู้ประพันธ์พยายามเรียกร้องให้ผู้หญิงมีเสรีภาพที่จะบอกกล่าวความรู้สึกของตนออกมาโดยไม่ถูกสังคมประนามหรือกล่าวหา คำตัดพ้อของรำพรรณว่า ธรรมชาติไม่ให้ความยุติธรรมแก่ผู้หญิง สะท้อนความเชื่อว่า กฎเกณฑ์ที่สังคมตั้งขึ้นในรูปของขนบนั้น เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ นั่นคือ เป็นสิ่งที่ไม่อาจฝืนหรือปฏิเสธได้ อันเป็นความเชื่อของผู้คนทั่วไปขณะเดียวกัน ผู้ประพันธ์กลับเห็นไปในทางตรงข้ามว่า สิ่งนี้เป็นเพียงประเพณีนิยมที่ควรจละเลิกไปแล้วควยซ้ำ

ในเรื่องของการแต่งงาน หม่อมเจ้าอากาศคำเก็ง ผู้ประพันธ์ ละครแห่งชีวิต ให้วิสูตร ทั่วละครเอกในเรื่องกล่าวแสดงภาพของผู้หญิงในฐานะภรรยาควยนำเสียงที่แสดงความเห็นใจว่า ต้องมีความเคารพเกรงใจ รักและซื่อสัตย์ต่อสามี ไม่ว่าสามีจะเลวร้ายสักเพียงใด ภรรยาก็ต้องอดทนและให้อภัยอยู่เสมอ "หลอนเกิดมาสำหรับเป็นฝ่ายทนทุกขเสียเปรียบไปโดยไม่พยายามที่จะมีปากมีเสียง นี่คือสตรีไทยที่ข้าพเจ้าเคยเห็นและเคยรู้จัก. . ."³ และวิสูตรยังได้แสดงตนเป็นปากเสียงให้สตรีโดยวิจารณ์การที่บุรุษมีภรรยาหลายคนโดยการแสดงทางความคิด และโดยทางบทสนทนาระหว่างวิสูตรกับลำจวนซึ่งเห็นพ้องต้องกันว่า การมีภรรยาหลายคนเป็นการทรามานความรู้สึกของฝ่ายภรรยา และเป็นเรื่องน่าอัปยศในสายตาชาวต่างประเทศ เพราะแสดงว่าประเทศไทยยังมีวัฒนธรรมล้าหลัง

¹ ศรีบูรพา, ลูกผู้ชาย, หน้า 197.

² ศรีบูรพา, ลูกผู้ชาย, หน้า 236

³ หม่อมเจ้าอากาศคำเก็ง, ละครแห่งชีวิต, หน้า 25.

ก่อให้เกิดผลเสียแก่สภาพจิตใจของคนในประเทศ โดยเฉพาะเด็กที่จะเติบโตในสังคม ทำให้เกิดความไม่สามัคคีในครอบครัว จนถึงความไม่สามัคคีและความไม่เชื่อถือซึ่งกันและกันของคนในสังคม วิสุตร์ได้สรุปว่า ถ้าประเทศมีกฎหมายห้ามการมีภรรยามากกว่าหนึ่งคนแล้ว จะเกิดผลดีแก่ประเทศในสายตาของต่างชาติ และเป็นผลดีแก่ความเป็นอยู่ของคนในประเทศด้วย¹

ในแง่ของสังคมวงกว้าง ป. บุรณศิริปิ่น แสดงความตระหนักในการที่สตรีมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่มีบทบาทต่อสังคมมากขึ้น ในนวนิยายเรื่อง ลดาวัลย์ เขาพรรณนาความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย ซึ่งบุคคลมีเสรีภาพมากขึ้น ขนบประเพณีบางอย่างมีแนวโน้มที่จะถูกล้มเลิก และมีสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นในสังคม ต่อจากนั้นก็กล่าวถึงทางด้านสตรีว่า

ส่วนพวกผู้หญิงก็ตื่นตัวตื่นใจตามศึคมาเหมือนกัน เธอพยายามเรียนรู้ถึงสิ่งที่จะช่วยตัวเองให้พ้นจากอำนาจการบีบบังคับที่เป็นไปตามกฎประเพณีของผู้ปกครองซึ่งถือเอาแต่ความเห็นดีเห็นชอบส่วนตัวเป็นใหญ่ หันเขาหาเหตุผลในการเลือกครองชองชองการพิจารณาของตนเอง ผู้หญิงเดี๋ยวนี้ไม่รักขนบธรรมเนียมที่เป็นการเก็บตัวอยู่อย่างแตกอนอีกแล้ว พวกเธอนับถือการก้าวหน้าเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งเหมือนกัน ยังมีโอกาสทำตัวใหญ่โตมากเพียงใดก็เป็นทีพอใจมากขึ้นเพียงนั้น แตกอนผู้หญิงมีแต่ในมาน อย่างคึกคักเพียงในโรงละครและในฮอลล แล้วต่อมาเราไคย็นชาววาวผู้หญิงพากันก้าวต่อไปอีก พวกเธอไคปรากฎตัวและแสดงให้โลกเห็นสมรรถภาพในสิ่งที่เพื่อนต่างประเทศของเธอไคกระทำกันมาแล้ว ผู้หญิงเป็นไคทั้งนักบิน นักกฎหมาย และนักการเมือง. . . .²

ในท่ามกลางนำเสียงที่แสดงความเห็นใจสตรีซึ่งต้องอยู่ในกรอบของค่านิยมดั้งเดิม รวมทั้งสนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลงทั้งสถานภาพทางครอบครัวและบทบาททางสังคมนี้เอง ยศ วัชรเสถียร ไควิพากษ์วิจารณ์ความเปลี่ยนแปลงนี้ในเชิงไม่เห็นด้วยอย่างมาก โดยให้ จอน ศานติคุปต์ ตัวละครเอกในนวนิยายเรื่อง มิตรภาพ เขียนบทความเรื่อง "สองเพศ" ความตอนหนึ่งว่า การที่สตรีประสบความสำเร็จในชีวิตการงาน

¹หม่อมเจ้าอากาศคำแก้ง, ละครแห่งชีวิต, หน้า 51-52. และ 58-60.

²ป. บุรณศิริปิ่น, ลดาวัลย์, หน้า 222-223.

จะทำให้ละเลยความสนใจในชีวิตครอบครัว และการที่สตรีจะประสบความสำเร็จได้นั้น มักจะไม่ใช้การประสบความสำเร็จโดยลำพังตนเอง ส่วนใหญ่ต้องอาศัยความร่วมมือจากบุรุษ ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

ลักษณะอันแท้จริงของผู้หญิงนั้นควรจะให้เป็นที่ไปในลักษณะของผู้คล้อย และผู้ตาม ไม่ใช่เป็นที่ไปในลักษณะผู้บังคับหรือผู้นำ นี่ก็เป็นที่ไปตามลักษณะที่ธรรมชาติกำหนดให้ แต่ในกาลสมัยปัจจุบันนี้ ผู้หญิงเป็นส่วนมากพยายามที่จะบำเพ็ญตนเข้าสู่อันตรรกะชาติ โดยกระทำตัวให้เหมาะแก่การงานของผู้ชาย อันตรรกะชาติใดวางเป็นหลักไว้...¹

ทัศนะข้างต้นนี้ แสดงความไม่เห็นด้วยอย่างชัดเจนกับบทบาทใหม่ของสตรี โดยมีความเชื่อพื้นฐานว่า หน้าที่ของสตรีควรถูกจำกัดอยู่เฉพาะเป็นผู้ตามมิใช่ผู้นำ บทบาทใหม่ของสตรี และความพยายามของสตรีที่จะมีบทบาทใหม่ในสังคม ซึ่งนวนิยายเรื่องนี้ กล่าวถึงได้แก่บทบาทใดบ้างนั้น ผู้อ่านอาจพบได้จากกรวิวิจารณ์เชิงไม่เห็นด้วยของจอน สานติคุปต์ ที่ว่า

ข้าพเจ้าเกลียดผู้หญิงที่ชอบแสดงตนในที่ประชุมเสมอ ๆ ข้าพเจ้าเกลียดผู้หญิงที่ชอบแสดงตนเป็นนักพูดมากและพูดไม่เข้าเรื่อง ข้าพเจ้าเกลียดผู้หญิงที่ลุกขึ้นแสดงสุนทรพจน์ภายหลังการเลี้ยงโดยไม่มีใครเชิญ ข้าพเจ้าเกลียดผู้หญิงที่ชอบพูดความ เป็นไปในวงการ เมืองและพยายามที่จะพารางเขาไปปรากฏในสภา ข้าพเจ้าเกลียดผู้หญิงที่ทะเลาะถะยานอยากจะเป็นศาสตราจารย์แห่งวิทยาศาสตร์ ข้าพเจ้าเกลียดผู้หญิงที่ต้องการเป็นหมอกฎหมาย เป็นผู้พิพากษา ข้าพเจ้าเกลียดผู้หญิงที่เก่งกลาในเกมส์รัก ข้าพเจ้าเกลียดผู้หญิงที่ข้าพเจ้าพบในสนามมาและวงไฟ²

ส่วนความคิดเห็นต่อความเปลี่ยนแปลงของสตรีในแง่ของการได้รับผลกระทบ จากวัฒนธรรมตะวันตก ผู้ประพันธ์คนเดียวกันได้กล่าวไว้ในนวนิยายเรื่อง ชาติชาย โดยให้แผน ไททวิทย์ วิจารย์ธรรมาภาพบ้านเมืองและสังคม ความเห็นตอนหนึ่งกล่าวถึงผลกระทบของวัฒนธรรมตะวันตกว่าทำให้สตรีไทยมีเสรีภาพในการคบหาสมาคมกับเพื่อนต่างเพศอย่างใกล้ชิดมากขึ้น จนถึงกับแสดงเสรีภาพทางความรักได้อย่างเต็มที่ เช่นการไม่

¹ ยศ วัชรเสถียร, มิตรภาพ, หน้า 96-97.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 98.

ตระหนักรู้ถึงตัวตึงสตรีสมัยก่อน¹ ทักษะดังกล่าวนี้แสดงอยู่ในลักษณะที่ไม่เห็นด้วยกับความเปลี่ยนแปลงของสตรีที่ตามรูปแบบดังกล่าวจากวัฒนธรรมตะวันตก ผู้ประพันธ์ยังได้กล่าวถึงวัฒนธรรมตะวันตกในแง่ที่มีอิทธิพลต่อความเปลี่ยนแปลงของสตรีอีกครั้งหนึ่งในนวนิยายเรื่อง มิตรภาพ ว่า ความนิยมใน "อารยธรรมแดนใหม่" ได้ทำให้บิดามารดาเปลี่ยนวิถีการอบรมเลี้ยงดูบุตรสาวให้ความอิสระจนกระทั่งเท่าเทียมชาย และกล่าววิจารณ์ถึงความมีอิสระในการแสดงความรักว่าเป็นสิ่ง "น่าเกลียดน่าชัง" ที่คนในสังคมรุ่นก่อน ๆ ไม่เคยกระทำ² ความหมายหนึ่งซึ่งแสดงอยู่ในการแสดงทัศนะนั้นก็คือ ประเพณีไทยซึ่งปฏิบัติกันอยู่ในสังคมตั้งแต่สังคมในระดับครอบครัว เริ่มได้ผลกระทบจากอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตก โดยเฉพาะในด้านความประพฤติปฏิบัติของสตรี และผู้ประพันธ์นำมาวิพากษ์วิจารณ์ในเชิงลึกซึ้ง แนวโน้มแห่งการเปลี่ยนแปลงนั้น

การสะท้อนภาพและการแสดงทัศนะเกี่ยวกับสตรีในนวนิยายสมัยรัชกาลที่ 7 สรุปได้คือ การสะท้อนถึงบทบาทของสตรีในด้านต่าง ๆ มีปรากฏอยู่มากทั้งบทบาทในลักษณะเดิม และบทบาทที่เริ่มเปลี่ยนแปลง ผู้ประพันธ์นวนิยายมีทั้งที่แสดงทัศนะในเชิงเห็นด้วยหรือสนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลง และแสดงทัศนะในเชิงไม่เห็นด้วย กล่าวได้ว่าลักษณะเด่นที่ปรากฏในการแสดงทัศนะเกี่ยวกับสตรี คือ นวนิยายได้นำบทบาทของสตรีอันเป็นบทบาทที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสังคมมากล่าวถึงอย่างมาก และผู้ประพันธ์ได้แสดงความคิดเห็นอันเป็นผลกระทบจากบทบาทที่เป็นอยู่ และบทบาทที่กำลังเปลี่ยนแปลงของสตรีไทยในสังคม

การแสดงทัศนะทางสังคมในนวนิยายสมัยรัชกาลที่ 7 อาจสรุปได้ในท้ายที่สุดว่านอกจากนวนิยายในช่วงสมัยนี้จะสะท้อนภาพที่เป็นอยู่ของสังคมแล้ว ยังได้แสดงความคิดเห็นต่อสภาพนั้น ๆ ด้วย ทัศนะต่าง ๆ ที่แสดงอยู่ได้แก่ ทัศนะต่อวิถีชีวิตของคนในสังคม สภาพบ้านเมือง การศึกษา และชนบทประเพณี รวมทั้งทัศนะเกี่ยวกับสตรี ขอสังเกตุจากการแสดงทัศนะเหล่านี้คือ นวนิยายได้สะท้อนให้เห็นความเคลื่อนไหว

¹ ยศ วัชรเสถียร, ชาติชาย, หน้า 10-11.

² ยศ วัชรเสถียร, มิตรภาพ, หน้า 258-260.

เปลี่ยนแปลงทางสังคมในขณะนั้น ซึ่งจะเห็นได้เด่นชัดจากการสะท้อนภาพและการเสนอทัศนะที่แสดงถึงการเติบโตของชนชั้นกลาง ทัศนะที่วิพากษ์วิจารณ์ชนบประเพณี และทัศนะเกี่ยวกับสตรี ซึ่งทัศนะทั้งหมดที่นวนิยายนำมาเวลานี้ แสดงให้เห็นว่า ผู้ประพันธ์ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคม และได้นำวัตถุดิบด้านสภาพของสังคมและความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสังคมมาแสดงอยู่ในนวนิยาย รวมทั้งแสดงความคิดเห็นของคนในสังคม ตลอดจนความคิดเห็นที่เป็นข้อวิพากษ์วิจารณ์ของผู้ประพันธ์เองไว้ในนวนิยายด้วย ข้อสังเกตประการหนึ่งจากการแสดงทัศนะทางสังคมในนวนิยายระหว่าง พ.ศ.2468-2477 นี้ คือ ทัศนะส่วนใหญ่เป็นการวิพากษ์วิจารณ์สังคม และจะสังเกตได้ว่า แมนวนิยายส่วนใหญ่จะแสดงข้อคิดเห็นที่วิจารณ์สังคม อันแสดงถึงการมองเห็นจุดอ่อนหรือข้อบกพร่องที่มีอยู่ แต่การเสนอความเห็นที่เป็นการเปลี่ยนแปลงสังคมยังคงมีอยู่น้อยมาก อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่า ข้อวิพากษ์วิจารณ์สังคมนั้น ๆ คือ ความขัดแย้งทางความคิดที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคม และความขัดแย้งที่ปรากฏในนวนิยายนี้แสดงถึงความเคลื่อนไหวของวรรณกรรมที่สอดคล้องกับสภาพสังคม.

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย